

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Protinacistický odboj v okrese Rychnov nad Kněžnou v letech 1935-1945

Anti-Nazi resistance in Rychnov nad Kněžnou region from 1939 to 1945

Bc. Jana Švadlenková

Vedoucí práce: PhDr. Petr Koura, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní a střední
školy český jazyk – dějepis

Odevzdáním této diplomové práce na téma Protinacistický odboj v okrese Rychnov nad Kněžnou v letech 1939-1945 potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 8. 7. 2021

.....

Poděkování

Chtěla bych poděkovat svému vedoucímu diplomové práce PhDr. Petru Kourovi, Ph.D. za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této práce.

ABSTRAKT

Diplomová práce s názvem Protinacistický odboj v okrese Rychnov nad Kněžnou v letech 1939-1945 se zaměřuje na protinacistický odboj za druhé světové války, konkrétně ve východních Čechách, v okrese Rychnov nad Kněžnou. Úvodní část práce stručně shrnuje situaci v Protektorátu Čechy a Morava a protinacistický odboj obecně, jeho hlavní střediska včetně vedoucích osobností a událostí, které jsou s ním spojené. V dalších kapitolách práce sleduje situaci v okrese Rychnov nad Kněžnou v letech 1939-1945. K tomu jako zdroj poslouží především záznamy z kronik. Prostor je dále věnován i odbojovým skupinám, které na tomto území působily. Konkrétně na jejich činnost, působení a osobnosti, včetně jejich návaznosti na další odbojové skupiny. Zde budou jako pramen využity mimo jiné i písemně zaznamenané vzpomínky členů odboje. Dále se práce zaměřuje na situaci po roce 1945 – zde jsou jedním ze zdrojů potvrzení o odbojové činnosti, které začaly být vydávány po druhé světové válce. Stanoveným cílem práce je představit organizaci protinacistického odboje v této oblasti, v okrese Rychnov nad Kněžnou, v období Protektorátu Čechy a Morava. Ukázání statečnosti obyčejných lidí v této oblasti, kteří se do odboje aktivně zapojili, i když věděli, jaká rizika to může mít pro ně i pro jejich rodiny.

KLÍČOVÁ SLOVA

protinacistický odboj, okres Rychnov nad Kněžnou, druhá světová válka, Protektorát Čechy a Morava, gestapo

ABSTRACT

Diploma thesis Anti-Nazi resistance in Rychnov nad Kněžnou region from 1939 to 1945 focuses on anti-Nazi resistance during the Second World War, specifically in eastern Bohemia, in Rychnov nad Kněžnou region. The introductory part of thesis briefly summarize situation in the Protectorate of Bohemia and Moravia and anti-Nazi resistance in general, its main centers including leaders and related events. In the next chapters, the thesis watches situation in Rychnov nad Kněžnou region from 1939 to 1945. Records from chronicles will serve as a main source for these chapters. Next topic is dedicated to resistance groups which operated in this area. Especially their activities, persons and cooperation with other resistance groups. Here, among other things, the written memories of members of the resistance will be used as a source. Next, thesis studies situation after year 1945 – the one of the sources of activity of resistance groups there are written confirmations which were discovered after the end of the Second World War. Established target of the thesis is to introduce organization of anti-Nazi resistance in this area, Rychnov nad Kněžnou region, in the Protectorate Bohemia and Moravia. Demonstrate bravery of ordinary people who were active in the resistance groups even if they know that this decision could have had bad consequences for them and their families.

KEYWORDS

anti-Nazi resistance, Rychnov nad Kněžnou region, Second World War, Protectorate Bohemia and Moravia, the Gestapo

Obsah

Úvod.....	8
Rozbor pramenů a literatury.....	9
1 Protinacistický odboj v období Protektorátu Čechy a Morava.....	14
1.1 Období před druhou světovou válkou.....	14
1.2 Mnichovská dohoda a období druhé republiky	16
1.3 Protektorát Čechy a Morava.....	18
1.3.1 Postavení českého obyvatelstva	18
1.3.2 Tajná státní policie.....	19
1.3.3 Německá bezpečnostní služba	24
1.3.4 Vztah SD a NSDAP.....	26
1.3.5 Vztah státní tajné policie a zpravodajské služby	27
1.4 Protinacistický odboj	28
1.5 Zahraniční odboj.....	28
1.5.1 Komunistický zahraniční odboj.....	29
1.5.2 Nekomunistický zahraniční odboj	29
1.6 Domácí odboj	33
1.6.1 Komunistický domácí odboj	34
1.6.2 Obrana národa	35
1.6.3 Petiční výbor Věrní zůstaneme.....	38
1.6.4 Rada tří.....	38
1.6.5 Politické ústředí	39
1.6.6 Sokol	39
1.6.7 Atentát na Reinharda Heydricha.....	40
1.7 Odboj na Slovensku a Podkarpatské Rusi.....	43

1.7.1	Slovensko	43
1.7.2	Podkarpatská Rus	44
2	Protinacistický odboj na Rychnovsku	46
2.1	Situace na Rychnovsku v letech 1939-1945	46
2.1.1	Německá tajná státní policie	46
2.1.2	Zpravodajská bezpečnostní služba (SD).....	48
2.1.3	Léta 1939-1945 v Rychnově nad Kněžnou.....	50
2.2	Skupiny protinacistického odboje.....	59
2.3	Komunistický odboj.....	60
2.3.1	Osobnosti komunistického odboje.....	63
2.4	Obrana národa	65
2.4.1	Velení Obrany národa v okrese Rychnov nad Kněžnou.....	67
2.4.2	Činnost úseku ER – Rychnov nad Kněžnou	69
2.4.3	Roty úseku ER.....	73
2.4.4	Květnové události	84
2.4.5	Podúsek ER-2 ve Vamberku	85
2.4.6	Osobnosti protinacistického odboje.....	88
2.5	Odbojová činnost v Dobrušce	90
2.5.1	Bohuslav Kašpar.....	90
2.5.2	Albín Sládek.....	91
2.6	Odbojová skupina bratří Munzarů	92
2.7	Odbojová činnost v Ohnišově	92
2.7.1	Václav Dusílek	93
2.7.2	Miroslav Valenta	94
2.7.3	Alois Novák.....	94

2.8	Protinacistický odboj v Pěčíně	94
2.9	Protinacistický odboj u Doudleb nad Orlicí.....	95
2.10	Protinacistický odboj v obci Dobré.....	95
2.11	Protinacistický odboj v obci Tutleky.....	96
2.12	Barium	97
2.13	Jitřenka.....	100
2.14	Partyzánské skupiny	101
2.14.1	Týniště nad Orlicí	103
2.14.2	Partyzánská skupina v Malé Čermné.....	104
3	Situace po květnu 1945	105
	Závěr	108
	Seznam pramenů a literatury.....	111
	Seznam obrazových příloh.....	115

Úvod

Protinacistický odboj v období Protektorátu Čechy a Morava je významnou součástí české, lépe řečeno československé historie. Je to téma, které je každoročně připomínáno v rámci různých pietních akcí spojených s konkrétním místem či událostí. Při těchto pietách je zdůrazňováno, že na toto období by se nemělo zapomínat. Lidé, kteří se na něm podíleli, bránili svou zem a snažili se najít cestu ke svobodě.

Tato práce se zabývá tématem protinacistického odboje v jednom konkrétním regionu – v okrese Rychnov nad Kněžnou.

Výběr tématu práce byl podmíněn zájmem o problematiku odboje v období Protektorátu Čechy a Morava. Zároveň také zjištěním, že tato problematika ještě není podrobně zpracována. Téma protinacistického odboje ve zvolené oblasti se sice objevuje v některých literárních dílech, ale zatím nevzniklo dílo, které by popisovalo odbojové aktivity v této oblasti komplexně.

Z těchto důvodů je zde snaha zaplnit další bílý kousek regionální historie, pro kterou by tato práce mohla být jistým přínosem. To je rovněž jedním z cílů.

Hlavním cílem je představit organizaci protinacistického odboje v okrese Rychnov nad Kněžnou během druhé světové války, tedy v období Protektorátu Čechy a Morava. Dále také poukázat na statečnost obyčejných lidí, kteří se do odboje aktivně zapojili i přes to, že věděli, jaké nebezpečí hrozí nejen jim, ale i jejich blízkým.

Práce je rozdělena do několika kapitol. V úvodu je věnován prostor rozboru pramenů a literatury, které byly v práci použity a jejichž seznam bude uveden v závěru práce. V další kapitole se tato práce zabývá situací v Protektorátu Čechy a Morava obecně. Stručně nastiňuje centra protinacistického odboje na území Protektorátu nebo i mimo něj, včetně jeho hlavních představitelů a událostí, které s ním souvisí.

Více prostoru práce věnuje situaci v okrese Rychnov nad Kněžnou ve zvoleném období a rovněž jednotlivým odbojovým skupinám – jejich činnosti, působení a osobností. Neopomíná ani jejich návaznost na další odbojové skupiny. Následně se práce krátce zabývá situací po roce 1945.

Rozbor pramenů a literatury

Ke zvolenému tématu existují archivní dokumenty zejména v okresním archivu v Rychnově nad Kněžnou, městském archivu v Dobrušce a také ve Vojenském ústředním archivu v Praze.

V okresním archivu v Rychnově nad Kněžnou jsou uloženy zejména záznamy městských kronik a výpisy kronik z obcí, které jsou důležité z hlediska mapování situace v okrese. Rovněž se zde vyskytují vyhlášky vydané v letech 1939-1945. Dále jsou tu materiály, které se týkají přímo odbojových skupin jako např. deníky těch, kteří se aktivně účastnili odboje.

Zároveň se zde dají najít výstřižky z novin, nejen oficiálních ale i ilegálních, které mezi sebou šířili členové odboje. To ale není jediná věc, kterou si členové mezi sebou předávali. Byly to také protiněmecké letáky, které lze v archivu v Rychnově nad Kněžnou rovněž najít.

Důležitým zdrojem, který jistě stojí za zmínku jsou písemně zaznamenané paměti těch, kteří se protinacistického odboje buď přímo účastnili nebo s ním byli jiným způsobem provázáni.

Dalším zdrojem, důležitým zejména pro zkoumání situace po roce 1945, jsou potvrzení o odbojové činnosti, které byli po druhé světové válce vydávány. Nutno dodat, že tento zdroj není vždy úplně spolehlivý. Kromě potvrzení lze zmínit i dopisy mezi účastníky odboje, ve kterých jsou jednotlivé činnosti vypsány. Za zmínku rovněž stojí udělení čestného uznání těm, kteří v odboji působili.

Kromě pramenů písemné povahy zde lze najít i velké množství obrazového materiálu, na kterém jsou zachyceni účastníci odboje, jejich spolupracovníci nebo i rodina.

V městském archivu v Dobrušce se též nachází materiály k tomuto tématu, jsou to ale dokumenty spíše vojenského rázu. Rovněž se zde vyskytuje deník jednoho z účastníků odboje. Další materiál se týká hlavně zahraničních odbojářů, zejména ve Velké Británii. Zajímavým zdrojem jsou noviny z dob Protektorátu Čechy a Morava, které dobře dokreslují celkovou situaci doby. Zároveň je zde například lístek z období Protektorátu, který varuje před posloucháním nelegálního rozhlasu.

Ve vojenském archivu v Praze jsou archivní dokumenty, které se týkají jednotlivých odbojových skupin. Dále se zde vyskytují záznamy z tzv. polních deníků, např. polní deník

Václava Střelce. Kromě toho se zde nachází vyplněné dotazníky, které mapují odbojovou činnost jednotlivých členů.

K tématu protinacistického odboje v období Protektorátu Čechy a Morava existuje velké množství literatury. Jako základní zdroj informací stojí za zmínku *Československý odboj za druhé světové války*¹ od Františka Emmerta. Obsahuje informace týkající se odboje a velké množství obrazového materiálu. Ten samý autor ještě vydal knihu týkající se důležité události protinacistického odboje, která se jmenuje *Atentát na Heydricha*². Obě knihy slouží k základnímu a velmi stručnému přehledu o daných událostech.

Za odborné knihy k tématu odboje obecně je zde nutno zmínit práci od Detlefa Brandese, která nese název *Exil v Londýně 1939-1943*³. Kniha se týká především situace zahraničního odboje v Londýně, jehož hlavní osobností byl Edvard Beneš. Velmi podrobně se zabývá situací, která v té době v Londýně byla, politickými jednáními a debatami a také, jaký vliv tyto věci měly na události v Protektorátu Čechy a Morava. U této knihy je vhodné vyzvednout zejména poznámkový aparát, který je velmi dobře zpracovaný a poskytuje tipy na další zdroje.

Z hlediska zahraničního odboje lze zde ještě zmínit útlou knihu od Zdeňka Filipa s názvem *Cesty hrdinů československého zahraničního odboje*⁴. Ta obsahuje medailonky vybraných československých vojáků, kteří se účastnili protinacistického odboje v zahraničí. Je zde popsána jejich cesta z vlasti a další osudy. Mnohdy se autorovi nepodařilo zjistit, zda tito vojáci přežili nebo ne.

Z knih dříve vydaných a týkajících se odboje obecně lze ještě zmínit: *Odboj a revoluce*⁵ nebo *Dějiny a paměť – odboj a kolaborace za druhé světové války*⁶. Obě knihy sepsal kolektiv autorů. Obě zmíněné knihy mají silný ideologický ráz a z jejich jazyka je dost

¹ EMMERT, František. *Československý odboj za druhé světové války*. Praha: Mladá fronta, 2015. ISBN 978-80-204-3886-7.

² EMMERT, František. *Atentát na Heydricha*. Brno: B4U, c2008. Muzeum české historie. ISBN 978-80-87222-00-3.

³ BRANDES, Detlef. *Exil v Londýně 1939-1943: Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0488-4.

⁴ FILIP, Zdeněk. *Cesty hrdinů československého zahraničního odboje 1939-1945*. Štítý: Veduta, 2002. ISBN 80-86438-03-1.

⁵ Kol. autorů. *Odboj a revoluce 1938–1945*. Praha: Naše vojsko, 1965. 434 s.

⁶ Kol. autorů. *Dějiny a paměť – odboj a kolaborace za druhé světové války*. Praha: CEFRES, 1995. ISBN 80-901759-1-0.

viditelný. Na druhé straně ale mohou sloužit jako zdroj vnímání dané problematiky v konkrétním časovém období.

Literatura týkající se přímo zvoleného tématu práce by se dala rozdělit na dvě skupiny: do první by patřily knihy, které se týkají odboje ve východních Čechách a do druhé by se zařadily knihy, které se zabývají situací v Protektorátu Čechy a Morava přímo v okrese Rychnov nad Kněžnou.

Do první skupiny patří kniha od Vojtěcha Kyncl s názvem *Ležáky a odboj ve východních Čechách*⁷. Kniha se částečně zabývá protinacistickým odbojem obecně, např. se věnuje fungování německé tajné policie v Protektorátu Čechy a Morava. Její hlavní zájem je zaměřen na události v Ležákách a všemu, co s tím souvisí. Zároveň se zde ale najde prostor pro zvolené téma práce. Kniha dále obsahuje obrazový materiál a poznámkový aparát.

Ke druhé skupině patří knihy, které se přímo dotýkají tématu protinacistického odboje v okrese Rychnov nad Kněžnou. Mnohdy se jedná o krátké životopisy obyvatel, kteří byli nějakým způsobem s odbojem spjatí. Buď se odboje přímo účastnili nebo byli zatčeni za pomoc odboji. S tím přímo souvisí dvě knihy.

První z nich se jmenuje *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou*⁸ od Josefa Juzy a Radovana Dražana. Pan Dražan byl archivářem v okresním archivu v Rychnově nad Kněžnou, kde se nachází jeho výpisky, ze kterých při psaní knihy vycházel. Kniha kromě již zmíněného soupisu obyvatel obsahuje informace týkající se situace v Protektorátu Čechy a Morava a protinacistického odboje obecně. Zmiňuje se o fungování tajné policie v Protektorátu Čechy a Morava obecně nebo i o fungování tajné policie v Hradci Králové, pod kterou okres Rychnov nad Kněžnou spadal. Dále neopomíjí např. koncentrační a vyhlazovací tábory.

Pan Josef Juza se podílel i na druhé knize společně s Josefem Ptáčkem, která nese název *Občané okresu Rychnov nad Kněžnou v zahraničním odboji v letech 1936–1945*⁹. Kniha

⁷ KYNCL, Vojtěch, Jiří PADEVĚT, Kamila CHVOJKOVÁ, Pavel ŠMEJKAL a Adolf VONDRKA. *Ležáky a odboj ve východních Čechách*. Vydání I. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2633-0.

⁸ DRAŽAN, Radovan a JUZA, Josef. *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou: 1938-1945*. Rychnov nad Kněžnou: Okresní úřad, 2000. ISBN 80-901757-6-7.

⁹ JUZA, Josef a PTÁČEK, Josef. *Občané okresu Rychnov nad Kněžnou v zahraničním odboji v letech 1936–1945*. Rychnov nad Kněžnou: Státní okresní archiv, 1993. 214 s.

obsahuje obecné informace o fungování zahraničního odboje a poté jmenný seznam odbojářů.

Do této skupiny by se daly zařadit ještě dvě knihy, které rovněž jako dvě výše zmíněné spojuje osoba jednoho autora. Je jím Emil Trojan. Knihy byly vydány v roce 2001 a 2010 a zabývají se protinacistickým, konkrétně partyzánským odbojem. Obě začínají stejným názvem, a sice *Tak přísahali...Partyzánský odboj v Orlických horách v letech 1939-1945*¹⁰ a *Tak přísahali...Partyzánský odboj v českém pohraničí v letech 1939-1945*¹¹.

Jednou z posledních zmiňovaných je kniha od Tomáše Kašpara s názvem *Výkřik ze zapomnění – Cesta vojenského pilota z oblaků do ilegality*¹². Tuto knihu autor napsal o svém otci, bývalém československém letci, který žil během války v Dobrušce a aktivně se účastnil protinacistického odboje v tomto kraji. Jeho činnost byla odhalena a on byl zatčen a později popraven. Jeho manželka, i díky svému židovskému původu, zemřela v Osvětimi. V knize je několik osobních vzpomínek autora, který byl v té době malým chlapcem.

Na závěr nelze opomenout ještě jednu knihu, která velmi podrobně mapuje fungování bezpečnostní zpravodajské služby se zkratkou SD. Tato instituce spadala pod NSDAP a velmi úzce spolupracovala s německou státní tajnou policií. Fungovala i na území Protektorátu Čechy a Morava, rovněž ve východních Čechách, tedy i v okrese Rychnov nad Kněžnou. Kniha má dva autory, Jitku Gruntovou a Františka Vaška, a nese název *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*¹³.

Na tomto místě je potřeba zmínit ještě další knihu od Josefa Kmoníčka a Miloše Charbuského s názvem *Život v zatemnění: kapitoly z let 1938-1945 ve východních*

¹⁰ TROJAN, Emil. *Tak přísahali– Partyzánský odboj v Orlických horách v letech 1939-1945*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2001. ISBN 80-86042-42-1.

¹¹ TROJAN, Emil a Martin VAŇOUREK. *Tak přísahali--: partyzánský odboj v českém pohraničí v letech 1939-1945*. Mohelnice: Martin Vaňourek, 2010. ISBN 978-80-902949-4-3.

¹² KAŠPAR, Tomáš. *Výkřik ze zapomnění: cesta vojenského pilota do ilegality*. Praha: Typus Pro Praha, 2014. ISBN 978-80-905815-0-0.

¹³ GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*. Praha: Naše Vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0935-9.

*Čechách*¹⁴. Cílem této knihy je zobrazení života v tomto období v rámci popsání všedního dne.

Ke knihám, které se tématu protinacistického odboje přímo dotýkají je nutné dodat, že většina z nich je obtížně dostupná a přístupné jsou například v okresním archivu v Rychnově nad Kněžnou.

¹⁴ CHARBUSKÝ, Miloš a KMONÍČEK, Josef. *Život v zatemnění: kapitoly z let 1938-1945 ve východních Čechách*. Hradec Králové: Kruh, 1980. 116 s.

1 Protinacistický odboj v období Protektorátu Čechy a Morava

Protinacistický odboj v období Protektorátu Čechy a Morava, tedy v letech 1939-1945 je důležitou kapitolou v období našich dějin. Je důležité alespoň stručně nastínit, v jakých podmínkách se protinacistický odboj vytvářel a dále vyvíjel.

1.1 Období před druhou světovou válkou

Zlomovým momentem nejen pro české země byl rok 1933. V tomto roce se Adolf Hitler stal říšským kancléřem v Německu. To se ještě zcela nevzpamatovalo z událostí, které následovaly po první světové válce a bylo rovněž zasaženo důsledky velké hospodářské krize, jako většina evropských států. Hitlerovi se zde podařilo vybudovat silné postavení.

V Německu se začínal silně prosazovat nacismus, tedy německá varianta fašismu. Ten vyznával víru v národ a udržení státní autority. Mezi jeho hlavní znaky patřila státní kontrola nad životy lidí a také hlásání rasové nenávisti vůči Židům. Fašismus se rozvinul v Itálii, v období po první světové válce, pod vedením Benita Mussoliniho. V dalších evropských zemích pak vznikly autoritářské režimy, které se více či méně podobaly Mussoliniho fašismu. Pro příklad to bylo Maďarsko, Španělsko nebo i Bulharsko.¹⁵

Hitler a jeho politika dala Němcům pocit, že jsou jako národ výše postavený nad ostatními národy, které by měly fungovat spíše jako pracovní síla. Ostatní národy byly označovány za méněcenné. Byly zavedeny tzv. norimberské zákony, které rozlišovaly, kdo je a není Žid a stály na samém počátku systematického pronásledování a následné likvidace židovských obyvatel.

„Vyzbrojil a dal vycvičit masy bojechtivých soukmenovců a připravoval je na dobyvačnou válku, která měla být odvetou za potupný versailleský mír. Po celém Německu vybudoval silnou policejní a udavačskou organizaci.“¹⁶

V Evropě vzrůstalo mezinárodní napětí. Pro tehdejší Československo byla celá situace ještě vypjatější hned z několika důvodů. Jednak to byla silná německá menšina žijící v československém pohraničí. Dále to byla skutečnost, že Československo sdílelo

¹⁵ DRAŽAN, Radovan a JUZA, Josef. *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou: 1938-1945*, s. 43.

¹⁶ Tamtéž, s. 43.

s Německem cca tisíc kilometrů dlouhou hranici. V jistou dobu zde existovaly dva protikladné názory: důraz na budování armády, která bude vždy připravena nebo dobré zabezpečení hranic nejen s Německem, ale částečně i s Polskem, Maďarskem nebo i s Rakouskem. Myšlenka zabezpečení hranic nakonec převážila.

„Tvořily je objekty těžkého opevnění, tzv. pěchotní sruby a tvrze, a řada malých objektů lehkého opevnění. Pohraniční linie byla doplněna o linie vnitrozemské, jejichž cílem mělo být v případě útoku zpomalit a ztížit postup nepřítele, a umožnit tak ústup československé armády na Slovensko.“¹⁷

Do září roku 1938 se z plánovaného opevnění podařilo postavit zhruba přes dvě stě objektů.¹⁸ V rámci této výstavby se budovalo opevnění i v oblasti Orlických hor, ve které se nachází okres Rychnov nad Kněžnou.

Během této doby, konkrétně v roce 1935, podepsalo Československo se Sovětským svazem tzv. *smlouvu o vzájemné pomoci*. Tímto krokem Československo následovalo Francii, která měla rovněž se Sovětským svazem uzavřenou smlouvu. SSSR se zavázalo pomoci Československu v případě napadení jiným státem, ale pouze za podmínky, když Československu pomůže i Francie.¹⁹

Rok 1935 byl důležitý ještě z dalšího důvodu. V tomto roce byly volby, které vyhrála strana *Sudetendeutsche Partei*, což byla politická strana německé menšiny žijící na území Československa. V jejím vedení byl Konrád Henlein. Česky Sudetoněmecká strana měla především velký vliv na německé obyvatelstvo žijící v pohraničí. Tato strana navenek hájila jejich zájmy, což i skutečně dělala, ale byla rovněž napojená na nacistické Německo. Zároveň využila hospodářskou krizi pro to, aby získala voliče jiných německých stran, které podporovaly Československo, na svou stranu.

Na konci roku 1935 se stala ještě jedna důležitá politická událost. Tehdejší prezident Tomáš Garrigue Masaryk se rozhodl odstoupit z funkce prezidenta, kterou zastával de facto od konce první světové války. Novým prezidentem se stal někdejší ministr zahraničí Edvard Beneš, předsedou vlády byl Milan Hodža.

¹⁷ KYNCL, Vojtěch a kol. *Ležáky a odboj ve východních Čechách*, s. 10.

¹⁸ Tamtéž, s. 11.

¹⁹ BRANDES, Detlef. *Exil v Londýně 1939-1943*, s. 18.

1.2 Mnichovská dohoda a období druhé republiky

Již před podepsáním mnichovské dohody byla v republice přítomná snaha Němců o získání pohraničí, ve kterém žila početná německá menšina. Pár dní před jednáním v Mnichově obdržela československá vláda návrh od Francie a Velké Británie, aby postoupila pohraničí Němcům. Vláda v čele s Hodžou tento návrh přijala a následně odstoupila.

Snaha změnit nadcházející události byla viditelná i u ostatních politických činitelů, kteří dne 21. září roku 1938 vytvořili tzv. *výbor na ochranu republiky*. Mezi jeho členy patřil Ladislav Rašín, Jaroslav Stránský, Jan Šverma nebo i Klement Gottwald. Prezident Beneš byl nakonec donucen k tomu, aby československá vláda přijala požadavek Francie a Velké Británie. To se nelíbilo v Praze a tento čin vyvolal demonstrace v hlavním městě.

Hodžova vláda podala demisi, v čele nové vlády stanul generál Jan Syrový. Ten odmítl požadavek týkající se pohraničí přijmout a byla vyhlášena všeobecná mobilizace, která byla ale nakonec zastavena.

První československá republika de facto zanikla podepsáním mnichovské dohody. Ta byla podepsána 30. září roku 1938. Sešli se zde zástupci čtyř zemí: Německa, Itálie, Francie a Velké Británie. Československo mělo podstoupit část pohraničí, Sudety, Německu.

Pro Československo to nepředstavovalo pouze územní nebo národnostní problém. Na pohraničním území se nacházela většina opevnění, která byla vybudována ještě před mnichovskou dohodou. Zároveň byli z tohoto území staženi českoslovenští vojáci. Dále tímto činem přišla země o svou přirozenou hranici, kterou tvořily právě pohraniční pohoří. Z těchto důvodů se z Československa stala země, která nebyla, v případě útoku, nijak chráněna. Republika zůstala osamocena.²⁰

Kromě území, které muselo Československo dát Německu, bylo ještě přinuceno polskou vládou k odtržení dalšího území. Šlo o část Těšínska, Oravy, Spiše atd. Nakonec muselo ještě Maďarskou předat správu části území na jihu Slovenska a rovněž část Podkarpatské Rusi.

²⁰ KYNCL, Vojtěch a kol. *Ležáky a odboj ve východních Čechách*, s. 12.

Po mnichovské dohodě nastalo období tzv. druhé republiky, Česko–Slovenská republika. Během této doby docházelo k vlně emigrace. V první řadě to byli především občané ze Sudet, kteří odešli do vnitrozemí, ale lidé odcházeli rovněž i do zahraničí.

Téměř měsíc po mnichovské dohodě opustil republiku prezident Beneš, který odstoupil z funkce prezidenta. Odjel do Velké Británie. Jeho nástupcem se stal Emil Hácha. Dále k emigraci docházelo hlavně ze strany komunistů, Židů a lidí z pohraničí, kteří nepodporovali německou politiku.²¹

Německo mělo na vnitřní vývoj druhé republiky velký vliv. Nejen, že byl vyměněn prezident, kterým se stal již zmíněný Emil Hácha. Postupně byla také přeorganizována vláda v čele s Rudolfem Beranem.

Němci se při své reorganizaci v bývalém Československu zaměřili i na komunisty. Rozhodli, že mají být vyhledáni a zatčeni všichni ti, kteří byli podezřelí z komunistické činnosti. Během této plánované akce, která se uskutečnila v březnu roku 1939, bylo zatčeno přes čtyři tisíce lidí, nejen komunistů.

Slovensko se v této době snažilo o prosazení autonomie, což se nakonec podařilo a celkový tlak nakonec vyústil ve vyhlášení samostatného Slovenska dne 14. března roku 1939, v čele s Jozefem Tisem. Podkarpatskou Rus si přisvojilo Maďarsko.

To, co zbylo z druhé republiky, nemělo být napořád. Prezident Hácha byl donucen podepsat v Berlíně souhlas s okupací zbytku území. Dne 16. března roku 1939 byl tak vyhlášen Protektorát Čechy a Morava.²²

Tento čin byl paradoxně zafungoval jako impuls pro Edvarda Beneše, který byl do této doby v zahraničí pouze pasivním pozorovatelem. Celý jeho protest byl mimo jiné postaven na tom, že Československo se po mnichovské dohodě vzdalo části území proto, aby byl i nadále v celé Evropě mír. Snažil se o to, aby mnichovská dohoda byla prohlášena za neplatnou. Jednak z toho důvodu, že nebyla nikým řádně přijata. Navíc, vytvořením Protektorátu Čechy a Morava, ji Německo nedodrželo.²³

²¹ EMMERT, František. *Československý odboj za druhé světové války*, s. 12.

²² BRANDES, Detlef. *Exil v Londýně 1939-1943*, s. 19.

²³ Tamtéž, s. 33.

Do tohoto období spadá rovněž postupné formování protinacistického odboje, kterému se bude podrobněji věnovat jedna z příštích kapitol.

1.3 Protektorát Čechy a Morava

Německo v rámci fungování Protektorátu Čechy a Morava navenek zachovávalo zdání jisté samostatnosti. Jak už to vyplývá ze samotného názvu nově vzniklého státu bylo území, které vzniklo z bývalé druhé republiky, formálně pod ochranou silnějšího státu. Tím bylo Německo.

Zdání samostatnosti udržovalo mimo jiné i to, že Protektorát Čechy a Morava měl svého prezidenta a vládu. Prezidentem byl již zmiňovaný Emil Hácha. Jak prezident, tak i vláda, byli ale podřízeni jedné osobě, která měla v Protektorátu Čechy a Morava nejvyšší moc. Byla jím osoba říšského protektora. Prvním říšským protektorem byl Konstantin von Neurath. Ten se podílel např. na uzavření českých vysokých škol nebo na tom, že i zde začaly platit norimberské zákony. Další důležitou osobou byl státní tajemník Karl Hermann Frank.²⁴

Po von Neurathovi zastával funkci říšského protektora, ovšem zastupujícího, Reinhard Heydrich. Osobě Reinharda Heydricha a hlavně toho, jak skončil, se bude rovněž věnovat jedna z následujících kapitol týkající se protinacistického odboje obecně.

1.3.1 Postavení českého obyvatelstva

České obyvatelstvo nemělo v Protektorátu Čechy a Morava vůbec jednoduché postavení. Jednak ti, co žili v pohraničí, tak museli ještě v období druhé republiky v mnohých případech opustit svůj domov. Další hrozbou pro český národ byla možnost celkového vystěhování, která se Němcům nakonec nepodařila uskutečnit. Zároveň zde byla v různé míře přítomná hrozba zatčení, zabití a neustálých nařízení.

Celkový proces zacházení s českým národem by se dal pojmenovat slovem germanizace, česky poněmčování. Němci se snažili využívat Čechy jako levnou pracovní sílu v Říši pro válečné účely. Jednalo se především o mladší ročníky, které byly umísťovány v pracovních táborech. Počty takovýchto dělníků se měnily podle válečné situace v Evropě. Větší krizi

²⁴ KYNCL, Vojtěch a kol. *Ležáky a odboj ve východních Čechách*, s. 15.

Německo zažívalo zejména v období napadení Sovětského Svazu, kdy bylo potřeba mnohem více lidí. Z toho důvodu byly povolávány stále mladší a mladší ročníky. Zároveň ale také narůstaly počty těch, kteří nechtěli v Říši pracovat a snažili se tomu vyhnout. Pracovní podmínky v těchto táborech nebyly úplně ideální. Zároveň zde byla přítomná hrozba v podobě bombardování německých měst.²⁵

Postavení Židů

V ještě složitější situaci se nacházeli Židé. Pro ně nastali těžké časy, když v Protektorátu Čechy a Morava vešly v platnost norimberské zákony. Nařízení týkající se Židů byla nejružnějšího charakteru. Měli stanovenou dobu, kdy můžou chodit nakupovat, měli vyhrazené vagony tramvaje, mohli jezdit jen v zadním vagonu, nebo museli nosit označení. Na označení Židů se podílel K. H. Frank. Postupem času byli Židé odvázeni do koncentračních a vyhlazovacích táborů.

1.3.2 Tajná státní policie

Důležitou kapitolou týkající se tohoto období našich dějin, je kapitola o německé tajné státní policii. Německé označení je Geheime Staatspolizei, zkráceně řečeno gestapo. To působilo nejen v Německu, ale rovněž na území, která byla okupována Německem, tedy i v Protektorátu Čechy a Morava.

Své postavení si začalo gestapo prosazovat již při zabrání československého pohraničí. Zde lze uvést příklady měst, ve kterých tyto služebny gestapa vznikaly – Česká Lípa, Litoměřice, Sokolov, Trutnov nebo Opava.

Služebny gestapa se na území Protektorátu Čechy a Morava nacházely v několika českých a moravských městech. Předně v Praze, dále v Benešově, Hradci Králové, Klatovech, Pardubicích, Plzni, Mladé Boleslavi, Táboře, Brně, Olomouci, Přerově a Zlíně.

V Praze sídlilo gestapo v Petschkově paláci v Praze, v nynější ulici Politických vězňů, od roku 1939. Zde probíhal soupis údajů zatčených a následné výslechy.²⁶

²⁵ DRAŽAN, Radovan a JUZA, Josef. *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou: 1938-1945*, s. 52-54.

²⁶ Tamtéž, s. 74.

Hlavní funkcí této státní policie bylo zatýkání lidí, zejména těch, kteří se nějakým způsobem účastnili protinacistického odboje. Dále pak hledání dalších kontaktů odboje a jejich postupné ničení. Na tuto práci nebyli sami, za dobu existence v Protektorátu Čechy a Morava se podařilo vytvořit poměrně rozsáhlou síť spolupracovníků.²⁷ Další funkcí, lépe řečeno cílem, tajné státní policie bylo udržovat kontrolu nad obyvatelstvem v Protektorátu Čechy a Morava.

Metody gestapa byly různé. Používalo různé donucovací prostředky, často vedlo výsledky poměrně drastickým způsobem za použití fyzického násilí.²⁸ Cílem bylo zatčeného co nejvíce ponížit a navodit mu pocit, že nezbývá nic jiného, než se ke všemu přiznat. Dále taky nahnat strach z toho, co se může stát jeho rodině a přátelům.

Vyšetřovací metody gestapa byly následující. Zatčený byl často umístěn do velmi chladné místnosti bez možnosti zahřát se, nedostal jídlo ani pití. Zároveň neměl ani dostatek času si odpočinout, nemohl např. ležet, ale musel celou dobu pobytu v cele stát u zdi nebo chodit sem a tam. K vyslýchání používali jednak surové fyzické násilí, jako např. drcení kloubů prstů, dále také psychický nátlak.²⁹

Období po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha se, z hlediska fungování tajné státní policie, stalo něčím výjimečným. Poprvé v Evropě byly použity výhrůžky o zatčení a trestu smrti, které se týkali celých rodin. Do té doby šlo vždy jen o jednotlivce.³⁰

Z těchto důvodů nebylo pro gestapo moc složité dozvědět se, co potřebovalo a jen málo lidí při tomto způsobu výsledků vydrželo nemluvit. Nabízí se zde rovněž otázka, co všechno člověk může vydržet a snést, aniž by vydržel a nic neřekl. Pro všechny, kteří si tím prošli a přežili, to rozhodně nebylo jednoduché. Vzhledem k využívaným metodám se nelze úplně divit tomu, že někteří to nevydrželi a prozradili informace, které gestapo potřebovalo získat.

²⁷ DRAŽAN, Radovan a JUZA, Josef. *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou: 1938-1945*, s. 54-57.

²⁸ KYNCL, Vojtěch a kol. *Ležáky a odboj ve východních Čechách*, s. 115.

²⁹ DRAŽAN, Radovan a JUZA, Josef. *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou: 1938-1945*, s. 58.

³⁰ KYNCL, Vojtěch a kol. *Ležáky a odboj ve východních Čechách*, s. 115.

Protinacistický odboj si uvědomoval závažnost celé situace, a proto svým účastníkům nepřikazoval mlčení po celou dobu výslechu, ale vydržet alespoň tři dny.

Odsouzení, poprav, věznice ³¹

Po výslechu na tajné státní policii neměli většinou zatčení moc velkou šanci na propuštění, ačkoli i k tomu někdy docházelo. Zejména v případech, kdy byl dotyčný na gestapo pozván jen, aby podal nějaké vysvětlení či doplnění k výslechu.

Míst, kam se mohl zatčení člověk po odsouzení dostat, bylo více. Jednak to mohly být koncentrační a internační tábory a dále také různé německé věznice. Pravomoc pro odsouzení mělo v Praze celkem pět soudů – Okresní soud, Zemský soud, Vrchní zemský soud, Státní zastupitelství u Zemského soudu a Státní zastupitelství Vrchního zemského soudu. Odsouzený byl buď popraven nebo poslán do příslušného zařízení, kde mohl být buď vězněn, nebo později rovněž popraven.

V Praze se popravovalo na Pankráci, kde byla i hlavní věznice pro německou tajnou policii. Pro toto popraviště byl navržen kat, od dubna roku 1943 do roku 1945 to byl Alois Weiss. Ten měl své pomocníky. Popravovalo se pomocí gilotiny. Poslední poprava zde proběhla 26. dubna roku 1943.

Dalším místem poprav byla střelnice v pražských Kobylisích. Poprvé byla využita při stanném právu, které následovalo po atentátu na Reinharda Heydricha.

Další mnohem větší věznicí pražské tajné policie byla Malá pevnost v Terezíně. Sem byli převáženi ti, kteří měli ukončený výslech a čekali na převezení do vazby nebo koncentračního tábora. I zde probíhaly poprav, buď zastřelením nebo oběšením. Poslední poprava zastřelením zde proběhla dne 2. května roku 1945.

Na Moravě pro výslechy a poprav tajné policie sloužily Kounicovy koleje v Brně. Popravovalo se zde zastřelením a oběšením. V současné době jsou Kounicovy koleje Národní kulturní památkou.

³¹ DRAŽAN, Radovan a JUZA, Josef. *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou: 1938-1945*, s. 66-78.

Interniční a koncentrační tábory ³²

Hlavním cílem nacistické rasistické politiky bylo zlikvidovat ty, kteří byli podle nich méněcenní. V jejich hlavním zájmu byli Židé. Ti nebyli jediní, týkalo se to také romského obyvatelstva. V roce 1939 byl Romům zakázán kočovný život, nemohli se stěhovat. V roce 1940 byl zřízen tábor v Letech, zprvu pracovní a poté byl změněn na tábor, který měl koncentrovat romské obyvatelstvo. Postupně byli vězni odtud posíláni do Auschwitz-Birkenau, kde byli mnozí z nich zavražděni v plynových komorách. Tábor přestal fungovat v roce 1943.

Dalším příkladem internačního tábora byl tábor ve Svatobořicích. Sem byli posíláni příbuzní emigrantů, o kterých měla tajná policie zprávy, že se v zahraničí zapojili do protinacistického odboje. V táboře se za celou dobu jeho fungování vystřídal necelé tři tisíce lidí.

Jiným místem, kam se mohli dostat lidé, jednak odsouzení a lidé považováni Němci za méněcenné, byly koncentrační tábory. Nedaleko již zmíněného Terezína, ve kterém se nacházela věznice a ghetto pro židovské obyvatelstvo, se nacházela pobočka koncentračního tábora, kterou nazýváme KT Litoměřice. Příkladem táborů mimo území Protektorátu Čechy a Morava je již také zmíněný Auschwitz a Birkenau, česky Březinka, také nazývaná Auschwitz II, která se nacházela nedaleko Auschwitzu. Dalšími příklady mohou být Sachsenhausen nebo Bergen – Belsen.

V táborech se kromě židovského obyvatelstva nacházeli emigranti nebo i lidé s jinou sexuální orientací. Kromě již zmíněných táborů existovaly speciální zajatecké tábory určené pro válečné zajatce. Životní podmínky v táborech nebyly ideální. Už samotná cesta do tábora byla mnohdy velmi náročná, někteří lidé nedojeli do tábora živí. Byli přepravováni často ve vlcích původně určených pro dobytek a na velmi malém prostoru bylo vtěsnáno velké množství lidí, často bez vody a jídla. Nedostatečné ošacení, málo jídla, těžká práce, špatná nebo spíše žádná hygiena a málo místa na spánek či odpočinek. Z důsledků takového zacházení byli vězni často nemocní a umírali velmi brzy.

³² DRAŽAN, Radovan a JUZA, Josef. *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou: 1938-1945*, s. 81-111.

Na tomto místě je potřeba více se zmínit o koncentračním táboru Auschwitz – Birkenau, který pozdější rétorikou získal označení vyhlazovací. Zde se nacházely plynové komory. Na smrt byly často posílány celé nově příchozí transporty. V Terezíne kolovaly různé zvěsti o tom, co se děje v táborech na východě. I proto do těchto transportů lidé nechtěli a snažili se jim vyhnout, což se ne vždy povedlo.

Dříve než byly tyto tábory osvobozeny, buď americkou, nebo ruskou armádou, prováděli Němci hromadné přesuny vězňů do jiných táborů. Ničili veškerou dokumentaci, tedy i důkazy o existenci táborů. Vězni museli absolvovat tzv. pochody smrti, často v chladném počasí bez adekvátního oblečení. Mnoho lidí tuto poslední akci Němců vůči vězňům nepřežilo.

V některých výše zmíněných táborech skončili i občané z okresu Rychnov nad Kněžnou.

Kolaborace

Termín kolaborace se objevuje již během druhé světové války. Do jisté míry souvisí i s prací německé tajné státní policie. Jak bylo napsáno výše, gestapo si vytvořilo poměrně organizovanou síť spolupracovníků, ať už dobrovolných nebo nedobrovolných. Mnoho lidí bylo po roce 1945 za kolaboraci souzeno pomocí tzv. mimořádných lidových soudů, které byly zřízeny na základě dekretu prezidenta republiky a jejichž činnost byla v roce 1947 ukončena. Spolupráce s Němci se netýkala pouze běžných lidí, ale i vysoce postavených vládních činitelů. Neznamenal to pouhé dodávání informací o jiných lidech, ale otevřené vystupování na veřejnosti s projevy loajality vůči německému okupačnímu režimu.

„Před soud měli být postaveni všichni činitelé, kteří slovem, písmem a jinak podporovali politiku nacistického Německa, spolupráci s Velkoněmeckou říší.“³³

Hodnocení kolaborace není úplně snadné. Rozhodně nelze tvrdit, že během války český národ jako celek kolaboroval. Byly zde různé důvody, které lidi nutily ke spolupráci. Zároveň také platilo, že ne každý, kdo kolaboroval, musel nutně vyznávat nacistickou ideologii Německa.

³³ Kol. autorů. *Dějiny a paměť – odboj a kolaborace za druhé světové války*, s. 27.

S využitím kolaborace pro tzv. vyšší cíle jsou spjaty dvě postavy české okupační správy, a sice Alois Eliáš a Emil Hácha. Formální spolupráce s režimem, který se zasadil o rozbití československé republiky a vznik nového státního uspořádání s názvem Protektorát Čechy a Morava, měl jediný cíl. Tím byla obnova republiky tak, jak byla před okupací. Oba byli více či méně ve spojení s prezidentem Benešem, který pobýval v Londýně.

Háchova cesta Protektorátem by se dala popsat jako boj za udržení českého národa na začátku, přes zastrahování pomocí zatýkání jeho hlavních spolupracovníků a vyhlášení stanného práva až do fáze, kdy, i kvůli svému zdravotnímu stavu, nebyl schopný velkého odporu. Eliáš měl ale trochu jiný osud. Nakonec byl popraven právě za to, že spolupracoval a protinacistickým odbojem. Dalším symbolem kolaborace, který zde stojí za zmínku je postava Emanuela Moravce.

Dalo by se říci, že doba okupace byla jakousi zkouškou pro český národ z hlediska národní etiky a morálky. K rozložení českého národa výrazně přispívala doba strachu ze zatčení, výslechů a v neposlední řadě vzájemné podezírání. Cílem bylo zbavit český národ naděje v konec tohoto období a znovunabytí svobody. Jediným východiskem se tak pro český národ stala porážka Německa a zrušení Protektorátu Čechy a Morava.³⁴

1.3.3 Německá bezpečnostní služba

Zpravodajská služba (SD) byla bezpečnostní složkou NSDAP. NSDAP od svého začátku kladla velký důraz na zpravodajskou činnost a shromažďování informací. Bylo to vnímáno jako prostředek pro zneškodnění nepřítele, nejen ve svých řadách. Díky zisku důležitých informací měli možnost je správně použít pro dosažení svých cílů. Organizací byl pověřen v roce 1921 Rudolf Hess a dlouhou dobu zpravodajská činnost spadala pod organizaci strany.

To se změnilo v roce 1931, kdy dostal jeden z Hitlerových spolupracovníků, Heinrich Himmler, pokyn k tomu, aby vybudoval samostatnou zpravodajskou vojenskou organizaci. Ten jsi pro tento úkol zvolil velmi schopného a českým dějinám velmi dobře známého Reinharda Heydricha. K finálnímu dotvoření této organizace došlo v roce 1933.

³⁴ Kol. autorů. *Dějiny a paměť – odboj a kolaborace za druhé světové války*, s. 26-34.

Její hlavním účelem bylo shromažďování informací. Měla přístup do všech archivů politických stran nebo i různých spolků. Z těch poté dávala dohromady informace o všech jednotlivých osobách. K získávání informací silně napomáhala rozsáhlá síť spolupracovníků a důvěrníků. Díky tomu měla své lidi na důležitých místech, jako byla například ministerstva a další úřady. Šlo o to, aby měla dobře zmapovanou nejen politickou situaci v příslušném regionu.

Vzhledem k dalšímu vývoji v Německu, došlo i k vývoji zpravodajské bezpečnostní služby. Ta při plnění svých povinností velmi úzce spolupracovala s tajnou státní policií, s gestapem. Jejich společná cesta byla dokončena výnosem Heinricha Himmlera ze září roku 1939. Ten oznamoval vytvoření Říšského hlavního bezpečnostního úřadu (RSHA). S tímto vývojem šel ruku v ruce i počet zaměstnanců, který se velmi rychle navyšoval.³⁵

Členství v SD

K tomu, aby se někdo mohl stát součástí této zpravodajské organizace, bylo potřeba splňovat přísné požadavky. V první řadě musel být dotyčný příslušníkem SS, ochranného oddílu NSDAP.

Základním předpokladem pro vstup byla rasová čistota. Bylo nutné prokázat, že dotyčný má árijský původ, od obou rodičů. Zároveň byla vyžadována politická spolehlivost. To se nevztahovalo jen na žadatele, ale také na nejbližší příbuzné. Dalším bodem byla lékařská prohlídka, ve které záleželo především na absenci dědičných chorob. Jednou z podmínek byla rovněž účast ve vojenské prezenční službě.

Aby nebyla ohrožena árijská čistota, vztahovaly se jisté požadavky i na uzavírání sňatků členů SS, tedy i SD. Budoucí žena člena byla vyšetřena lékařem kvůli plodnosti. Dále musela absolvovat školení týkající se správné výchovy dětí v německém politickém duchu.

Pokud se uchazeči podařilo splnit všechny výše zmíněné podmínky, mohl být přijat do řad SS. Při té příležitosti skládal přísahu a obdržel dýku na důkaz ochránce cti.

Další důležitou položkou, na kterou se při vstupu k SD bral ohled, bylo dosažené vzdělání. Toho ve většině případů dosáhli spíše uchazeči, kteří pocházeli z majetnějších rodin.

³⁵ GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*, s. 19-32.

V tomto ohledu byla situace u SD rozdílná od státní tajné policie. Tam mělo jen málo lidí dosažené vysoké vzdělání. Pro příklad na pražském gestapu měl dokončenou vysokou školu jen hlavní vedoucí a jeho poslední zástupce.

Příslušníci SD procházeli důkladným školením. Nejdříve společně s SS, poté měla bezpečnostní služba vlastní školu u Berlína. Určitý výběr pro tuto práci probíhal již u „*odchovanců Hitlerovy mládeže*“. V roce 1940 byl pro ně otevřen ústav, ve kterém procházeli základní přípravou pro určitá povolání.

Práce u SD sebou nesla jisté výhody. Jednak měli její příslušníci vyšší hodnosti než důstojníci v SS. Dále z hlediska finančního ohodnocení na tom byli také lépe, údajně měli až o třetinu vyšší plat.

Klíčovou vlastností pro tuto práci byla mlčenlivost. Bylo velmi dbáno na to, aby všechny informace bylo dobře utajené a neproniklo nic ven. Zároveň každý měl vědět jen tolik, kolik mu příslušelo vzhledem k jeho zařazení.

1.3.4 Vztah SD a NSDAP

Bezpečnostní služba měla v rámci nacistické strany výsostné postavení. Byl to totiž jediný zpravodajský orgán, který tato strana měla. Svůj podíl na tom mělo rozhodnutí Rudolfa Hesse, který v roce 1934 vydal prohlášení, ve kterém stanovil, že SD bude jedinou zpravodajskou institucí strany, která bude existovat.

„SD jako orgán strany aktivně pomáhal určovat a prosazovat politiku nacistické strany. Bezpečnostní služba se proto angažovala při realizaci všech opatření strany zejména tím, že poskytovala otevřené, reálné a mnohdy silně kritické informace, které umožňovaly NSDAP vycházet ze znalosti situace při určování politiky.“³⁶

Přestože jednotlivé pravomoci byly jasně vymezeny, občas se stávalo, že bezpečnostní služba udělala něco nad rámec svých pravomocí. Občas se SD angažovala a vměšovala do politických záležitostí strany, aniž by o tom informovala příslušné orgány. To se ale nesetkalo s pozitivní odezvou. Některé stížnosti obdržel i Himmler.

³⁶ GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*, s. 231.

I přes občasné neshody spolu obě organizace velmi úzce spolupracovaly. V každé oblasti se jednalo o různé typy spolupráce. Každý měsíc se například zpracovávaly tzv. situační zprávy, ve kterých se odrážela současná nálada ve společnosti. To jen dokazuje, že se strana soustředila na co nejvíce aspektů lidského života.

NSDAP obývala celé území Protektorátu Čechy a Morava. Rovněž i v Hradci Králové bylo jedno z krajských vedení strany.³⁷

1.3.5 Vztah státní tajné policie a zpravodajské služby

Zpravodajská bezpečnostní služba byla pomocníkem státní tajné policie. Probíhala mezi nimi velmi úzká spolupráce.

„Bezpečnostní služba jako politická rozvědka nacistické strany měla v první řadě odhalovat protivníky a v tomto směru pomáhat gestapu při jejich likvidaci.“³⁸

Hlavní rozdíl mezi těmito dvěma institucemi spočíval v tom, že bezpečnostní služba byla zaměřena na zpravodajskou činnost a gestapo byla policejní instituce. Státní tajná policie zatýkala, vyslýchala, převázela zatčené, kdežto SD u těchto věcí nebyla vůbec přítomna. K přítomnosti SD u výsledku docházelo pouze ve výjimečných případech a bylo to za účelem zisku informací.

SD tedy dodávala gestapu materiál, na jehož základu probíhalo zatýkání a poté i výsledky. Případně mohlo gestapo požádat SD o další potřebné informace.

Vzhledem ke vztahu těchto institucí docházelo rovněž k občasným střetům a neshodám. Ty se týkaly především pochybení a nepřesných informací, které SD dodávala. Ta se ohrazovala, že má pouze dodat informace a je na tajné státní policii, aby dodané informace ověřila. Tyto výtky se ale ve velké míře objevily až po konci války. Oběma šlo o stejnou věc, a sice likvidace společného nepřítele Říše.

Jedním z dalších konfliktů, který mezi sebou měli, se týkal prestižnosti postavení. Někteří představitelé SD se chovali vůči příslušníkům německé tajné policie nadřazeně. Údajným

³⁷ GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách* s. 230-242.

³⁸ Tamtéž, s. 106.

důvodem mohlo být i nižší dosažené vzdělání příslušníků gestapa. K těmto rozporům docházelo i na území Protektorátu Čechy a Morava.

1.4 Protinacistický odboj

V popisovaném období se vzhledem k celkové situaci začalo vytvářet něco, co později historikové nazvali protinacistickým nebo druhým odbojem. Od odporu, který byl v okolních státech, se tento lišil tím, že se snažil o spolupráci mezi jednotlivými skupinami. Dále udržoval kontakt a vytvářel jakousi strukturu s vrcholnými představiteli reprezentativních orgánů v zahraničí.³⁹

Dalo by se očekávat, že se jistá vlna odporu proti stávající situaci zvedla po mnichovské dohodě. Částečně tomu tak bylo, ale nedá se zde přímo mluvit o nějaké organizované formě odboje. V pomnichovském období zde nastala vlna emigrace do zahraničí. Kromě již zmíněného Edvarda Beneše odešlo do zahraničí vedení Komunistické strany Československa, dále také řada umělců, novinářů a dalších lidí.

Skutečný zlom pro formování odboje nastal s 15. březnem roku 1939, tedy v datum příjezdu německých vojsk na území, které zbylo z bývalého Česko-Slovenska. Po tomto dni se začíná organizovat jak zahraniční, tak domácí odboj.

Odboj by se dal označit jako národní. Byla to jediná možnost, jak se bránit čím dál více sílící vlně germanizace na našem území.

Druhý odboj se dělil na základě několika hledisek na nekomunistický a komunistický, politický a vojenský, domácí a zahraniční. Přičemž tato hlediska se vzájemně různě prolínala a mnohdy splývala.

1.5 Zahraniční odboj

Zahraniční protinacistický odboj se dále dělil na komunistický a nekomunistický. Celkově by se dalo říci, že nekomunistický zahraniční odboj byl více zapojený do událostí na území Protektorátu Čechy a Morava. Pro příklad lze zmínit atentát na Reinharda Heydricha.

³⁹ EMMERT, František. *Československý odboj za druhé světové války*, s. 7.

1.5.1 Komunistický zahraniční odboj

Komunistický zahraniční odboj měl své sídlo v Sovětském svazu, konkrétně v Moskvě, kam se po mnichovské dohodě přesunulo vedení Komunistické strany Československa. V čele byl Klement Gottwald, Rudolf Slánský, Jan Šverma a Václav Kopecký.

Moskva komunistům sloužila jako dobré exilové útočiště. Již před napadením SSSR Německem posílali do Protektorátu Čechy a Morava instrukce. Poté měli na starost především československé jednotky na území Sovětského svazu a také domácí komunistický odboj.

Československá jednotka na území Sovětského svazu ⁴⁰

V prosinci roku 1941 povolil Sovětský svaz na svém území vznik československé vojenské jednotky. Vojenským velitelem byl Ludvík Svoboda. Součástí tohoto povolení byla i dohoda, že do chodu vojenské jednotky nebude Sovětský svaz nijak ideologicky zasahovat. U jednotky se spíše mělo dbát na myšlenku slovanské vzájemnosti. V tuto chvíli se ale snažilo na vojáky politicky působit vedení Komunistické strany Československa, které bylo v Moskvě a jejichž snahy Sovětský svaz podporoval.

Mezi členy této vojenské jednotky byli buďto dobrovolníci nebo i lidé české, slovenské, rusínské nebo i maďarské národnosti, kteří odešli do SSSR a byli uvězněni v táborech. Větší prostor tato jednotka získala u Sokolova. Přestože z hlediska československých dějin byla tato bitva důležitá, mnoho vojáků bylo těžce zraněno a mnozí to nepřežili.

Roku 1943 se podařilo zformovat tzv. *Československý tankový prapor*, jehož členy byli přeživší vojáci od Sokolova. Následně byli povoláni na frontu, měli se účastnit osvobození Kyjeva na Ukrajině. Zde se tato československá vojenská jednotka působící v zahraniční zvláště vyznamenala. Po úspěšném osvobození Kyjeva se dále podílela na osvobozování západní části Ukrajiny.

1.5.2 Nekomunistický zahraniční odboj

Hlavní tvář nekomunistického zahraničního odboje byl bezpochyby Edvard Beneš. Ten neměl v zahraničí minimálně zpočátku jednoduchou pozici. Zprvu se příliš neangažoval ve

⁴⁰ EMMERT, František. *Československý odboj za druhé světové války*, s. 74-89.

smyslu nějakého protestu proti stávající situaci. Stejně jako v případě formování odboje jako celku nastala u Beneše změna v březnu roku 1939, tehdy pobýval v Chicagu.

Svůj protest proti obsazení našeho území prosazoval formou dopisů, které posílal vysoce postaveným politickým představitelům jednotlivých zemí. Mimo jiné také radě Společnosti národů, konkrétně jejímu předsedovi. Od této doby se Beneš aktivně zapojil a snažil se v zahraničí prosazovat zájmy bývalé československé republiky, v podobě jejího obnovení.⁴¹

V tuto dobu nemohla být ještě vytvořena exilová vláda nebo zahraniční armáda, protože Německo nebylo s Protektorátem Čechy a Morava ve válečném stavu, stejně jako po celou dobu války k tomu nedošlo. Přesto zde ale byla snaha tyto dvě věci uvést v život a podnikaly se k tomu příslušné kroky. Všichni počítali s tím, že bude brzy válka, a tak na to chtěli být připraveni. Beneš se přesunul do Londýna.

Nutno dodat, že Beneš měl mnoho podporovatelů, ale také nějaké odpůrce. Konkrétně je na místě zmínit československého velvyslance v Paříži Štefana Osuského. Ten měl podporu především u francouzské vlády. Dále to byl bývalý předseda vlády Milan Hodža.⁴²

Po vypuknutí války měla být ustanovena prozatímní vláda a v říjnu roku 1939 byla podepsána smlouva o budování československé armády ve Francii. Nakonec vznikl pouze *Národní výbor československý*, v čele s Edvardem Benešem, který dále pobýval v Londýně. Ve Francii byla vybudována jednotka, která sdružovala české vojáky, kteří se v tuto dobu nacházeli na francouzském území. Po útoku Německa na Francii byl zbytek této jednotky evakuován do Velké Británie.

Když Německo porazilo Francii, bylo nutné centrum zahraničního odboje přesunout jinde. Novým centrem se stal Londýn. Sídlilo zde vojenské i zpravodajské vedení. Londýnu byla podřízena zahraniční armáda a také nekomunistický odboj v Protektorátu Čechy a Morava. Protektorátní část odboje udržovala s Londýnem kontakt pomocí např. vysílaček, které si nejdříve odboj získával svépomocí a poté byly na naše území dopravovány tajně pomocí parašutistů. Ti navazovali na území Protektorátu Čechy a Morava kontakty s domácím odbojovým hnutím.

⁴¹ BRANDES, Detlef. *Exil v Londýně 1939-1943*, s. 28-30.

⁴² EMMERT, František. *Československý odboj za druhé světové války*, s. 12-13.

V červenci roku 1940 byla ustanovena prozatímní vláda. Jejím vzniku výrazně přispěla podpora od Winstona Churchilla. Mezi členy této vlády patřili např. Jan Šrámek nebo Jan Masaryk coby ministr zahraničí. Za prezidenta byl stále považován Edvard Beneš. Jeho rezignace na post prezidenta v roce 1938 nebyla, podle něho, platná. Funkční období Beneše coby prezidenta bylo prodlouženo až do té doby, kdy se budou konat nové volby na osvobozeném území.⁴³

Hlavním cílem bylo prohlásit mnichovskou dohodu za neplatnou. To považoval Beneš za nejvyšší stanovený cíl. V diskuzích využíval různé podpůrné argumenty, jako např:

*„Československo nebojovalo, protože Beneš věděl, jak byly západní země nepřipraveny, takže Sovětský svaz by buď nebyl s to Německo porazit, nebo by se v případě, že by zvítězil, Evropa dostala pod jeho vliv.“*⁴⁴

K prvnímu distancu od mnichovské dohody došlo ze strany Velké Británie v podobě vyjádření ministra zahraničí Anthonyho Edena, který v červenci roku 1942 vydal prohlášení, ve kterém se Velká Británie distancuje od územního uspořádání, které bylo v rámci mnichovské dohody dojednáno. Zároveň přislíbil, že na územním uspořádání po konci války nebude mít mnichovská dohoda vliv. Hlavním důvodem tohoto prohlášení byla skutečnost, že Německo svým vstupem na naše území porušilo dohodu z Mnichova. Od Charlese de Gaulla Beneš obdržel slib, že Francie bude nápomocna při obnovení historických hranic našeho státu.⁴⁵

Se vznikem prozatímní vlády souvisí i vznik československé armády ve Velké Británii. Zde postupným vývojem vznikla brigáda, která se ale až do roku 1943 neúčastnila bojů. Jediným příkladem, kdy v této době zahraniční armáda bojovala, byly boje v severní Africe a na Blízkém východě.

Významnou kapitolou zahraničního odboje byli českoslovenští letci ve Velké Británii, kteří se do Británie dostali v roce 1940 z Francie. Českoslovenští vojáci zde působili ve stíhacích a bombardovacích jednotkách.

⁴³ BRANDES, Detlef. *Exil v Londýně 1939-1943*, s. 227.

⁴⁴ Tamtéž, s. 181.

⁴⁵ Tamtéž, s. 182-183.

Dále se prozatímní vláda soustředila na Sovětský svaz. Cílem bylo uzavřít dohodu o poválečných vztazích. Sovětský svaz měl být pojistkou proto, že i po skončení války nebude Československo pod politickým vlivem jiného státu. Představitelé prozatímní vlády, zejména Beneš a Masaryk doufali, že poválečné spojení bude možné udržet i bez té podmínky, aby musel být na našem území komunistický režim. K podpisu československo-sovětské smlouvy nakonec v prosinci roku 1943 došlo.⁴⁶

Již před rokem 1943 probíhaly jistá jednání s Moskvou, ze kterých vyplynuly následující závěry:

„...vykryštalizovaly z diskuzí moskevského vedení KSČ o budoucnosti republiky tři alternativy:

1. rychlá sovětizace

2. přechodné období s KSČ jako s vládní stranou, kdyby Beneš sledoval prosovětskou politiku, a

3. demokratická republika v případě, že Rudá armáda nevstoupí na československou půdu“⁴⁷

Jedním z dalších cílů prozatímní vlády sídlící v Londýně bylo domluvit poválečné odsunutí Němců a Maďarů z našeho území, tedy Československa. Pro tento krok potřebovala vláda souhlas spojenců. V roce 1945 spojenci souhlas dali, ale jen pro vystěhování Němců.

Zvláštní skupina D

Jedním z nástrojů exilové vlády, jak prosazovat své zájmy na území Protektorátu Čechy a Morava bylo, kromě spolupráce s domácím odbojem, také posílání vlastních posil pomocí parašutistů. Ti měli dopravovat komunikační zařízení nebo i další potřebné věci.

Pro tyto účely byla v roce 1940 vytvořena *Skupina zvláštních úkolů*, která měla mít vliv na výcvik a výběr parašutistů. Již na konci roku proběhl nábor, do kterého se přihlásilo na třicet

⁴⁶ EMMERT, František. *Československý odboj za druhé světové války*, s. 37-46.

⁴⁷ BRANDES, Detlef. *Exil v Londýně 1939-1943*, s. 227.

dobrovolníků. Mezi důležitá kritéria pro výběr byla fyzická a psychická zdatnost, spolehlivost a také reference od velitelů.

Výcvik zahrnoval nejrůznější věci, od nácviku sabotážních akcí po obsluhování zbraně. Vybraní vojáci museli rovněž ovládat znalosti šifrování a absolvovat zpravodajský výcvik. Po čase byly vytvořeny paravýsadkové skupiny, z nichž každá měla jasný cíl, kterého měly na daném místě dosáhnout.

To, co nejvíce ztěžovalo práci těmto skupinám, byla samotná cesta do určeného území. Většina cest byla poměrně dlouhá a mnohdy vedly nad Německem nebo nad dalšími okupovanými zeměmi. Přestože měly podporu britského letectva, bylo obtížné parašutisty dopravit na místo určení z důvodu nedostatku letadel nebo zhoršené navigace.

Od svého vzniku tato skupina naplánovala přes 40 výsadek, nakonec se jich uskutečnilo kolem 38. V rámci této akce přišlo o život mnoho lidí, někdy i dříve, než splnili daný úkol.⁴⁸

1.6 Domácí odboj

Jak už bylo napsáno výše, ani domácí odboj se nezačal organizovaně formovat po mnichovské dohodě. Zlom nastal s 15. březnem roku 1939. Domácí odboj navazoval kontakty se zahraničním odbojem především v podobě exilové vlády v Londýně.

I on byl rozdělen na komunistický a nekomunistický. Nutno říci, že toto politické zaměření odráželo spolupráci se zahraničím. Další důležitou věcí, kterou je potřeba zmínit, je ta, že tak jako celkový odboj, spolu byly obě skupiny více či méně provázané, byť měly občas odlišný vývoj.

První akcí, kterou Němci podnikli na našem území v prvních okamžicích po 15. březnu byla akce, která byla označována jako Akce Gitter (česky mříže). Její název je zpochybňován, protože se nevyskytuje v žádných dobových zdrojích. Ještě předtím, než Němci přijeli na naše území, už měli tuto akci naplánovanou a přesně věděli, jak budou postupovat. V některých oblastech tato akce dokonce předcházela oficiálnímu příjezdu německých vojsk. Při tomto rozsáhlém zatýkání se v hledáčku Němců ocitli mimo jiných komunisté a lidé, kteří byli proti postupu Německa. Německá tajná policie obdržela seznamy lidí, kterých

⁴⁸ BRANDES, Detlef. *Exil v Londýně 1939-1943*, s. 19-21.

se tato akce měla dotknout. V tomto zatýkání se musela angažovat rovněž československá policie a četníci.

Rozsáhlé zatýkání se nevyhnulo ani občanům z okresu Rychnov nad Kněžnou. Celkově bylo v královéhradeckém kraji, kam spadá i rychnovský okres, zatčeno kolem 120 lidí, převážně komunistů. Z Rychnova nad Kněžnou lze zmínit Josefa Preclíka nebo Antonína Nováka.⁴⁹

První forma odporu probíhala pomocí šíření letáků a tiskovin s protiněmeckým zaměřením. Společně s těmito věcmi se začaly postupně formovat skupiny domácího odboje.

Zavření českých vysokých škol⁵⁰

Druhá světová válka začala 1. září roku 1939. Nálada ve společnosti se změnila potom, co Velká Británie a Francie vstoupily do války.

V Praze se 28. října téhož roku konala velká protestní akce, proti které zakročila německá státní tajná policie, včetně jednotek SS. Na následky zranění zemřel vysokoškolský student Jan Opletal. Jeho pohřeb, který se konal dne 15. listopadu, vyvolal další protestní akci. Němci opět zareagovali.

Jejich odplata spočívala mimo jiné v tom, že nechali zavřít české vysoké školy, mnoho studentů bylo zatčeno a posláno do koncentračních táborů.

1.6.1 Komunistický domácí odboj

Komunistů v domácím odboji se týkala výše zmíněná Akce mříže, mnoho z nich bylo zatčeno.

Tato část odboje fungovala alespoň ve svých počátcích nezávisle na nekomunistickém odboji. Komunistická strana fungovala ilegálně, k jejímu oficiálnímu rozpuštění došlo už během období druhé republiky.

Komunistický odboj se po celou dobu svého fungování řídil instrukcemi z Moskvy. V letech 1939-1941 nebyl příliš aktivní, i díky paktu o neútočení uzavřeném mezi Německem a SSSR.

⁴⁹ DRAŽAN, Radovan a JUZA, Josef. *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou: 1938-1945*, s. 114.

⁵⁰ EMMERT, František. *Československý odboj za druhé světové války*, s. 18-19.

Červen roku 1941, když Německo zaútočilo na Sovětský svaz, znamenal jistý obrat v protinacistickém hnutí nejen na domácí půdě. Do aktivního odporu se zapojili komunisté jak v zahraničním, tak domácím odboji.

Domácí komunistický a nekomunistický odboj začal spolupracovat a vytvořil *Úřední národně revoluční výbor československý*. V rámci této spolupráce bylo zahájeno několik protestních akcí. Pro příklad lze uvést zhruba týdenní akci, během které si lidé nekupovali noviny.

„Demonstrovali tak národní jednotu a nesouhlas s poměry a přitom za to nemohl být nikdo přímo postižen.“⁵¹

Tyto formy protestu měly mimo jiné za důsledek konec Konstantina von Neuratha ve funkci říšského protektora. Důvodem pro jeho odvolání bylo to, že nedokázal včas zakročit proti vzrůstajícímu odporu. Na jeho místo přišel Reinhard Heydrich coby zastupující říšský protektor.

V letech 1941 a 1942 čelil komunistický odboj velké vlně zatýkání, téměř se rozpadl. Začaly se formovat menší skupiny, ale chyběla jim organizace a spojení s Moskvou.

Roky 1944 a 1945 byly ve znamení pomoci parašutistům ze Sovětského svazu a spolupráce s nekomunistickým odbojem. Koncem roku 1945 byl v kooperaci s dalšími skupinami nekomunistického odboje vytvořen vrcholný orgán protinacistického hnutí s názvem *Česká národní rada*.

V dalším období se činnost odboje soustředila především na šíření protinacistických letáků, pomoci židovskému obyvatelstvu nebo na menší sabotážní akce.⁵²

1.6.2 Obrana národa

Jednou z největších nekomunistických ilegálních odbojových skupin na území Protektorátu Čechy a Morava byla Obrana národa. Byla vytvořena ne dlouho po příjezdu německých vojsk na naše území. Popud pro vznik takovéto skupiny dali vyšší důstojníci z bývalé československé armády, v čele s J. Bílým, S. Vojtechovským, A. Eliášem a H. Vojtou.

⁵¹ EMMERT, František. *Československý odboj za druhé světové války*, s. 52.

⁵² Tamtéž, s. 103.

Vzhledem k tomu, že tato odbojová skupina měla silně vojenský ráz, tak již po prvních jednáních bylo vytvořeno velení pro Čechy a Moravu. Za nějaký čas se vytvořilo rovněž velení pro hlavní město. Pod tato velení spadala krajská a okresní velitelství a dále místní jednotky.⁵³

„Cílem bylo ustanovení zakonspirované sítě odpovídající vojenské struktuře, která by v případě vhodné situace byla schopna rychlého doplnění na plné stavy a ozbrojeného vystoupení.“⁵⁴

Hlavním cílem Obrany národa bylo vojenského zapojení do případného protiněmeckého povstání, do té doby měla být tato organizace v utajení a ukázat se měla až ve chvíli, kdy to bude potřeba.

Kromě výše zmíněného hlavního cíle měla Obrana národa i další. Patřila mezi ně např. zpravodajská činnost, navázání spojení s Londýnem. Dále zajišťovala úkryt výzbroje a přesun lidí do ciziny. Mezi její členy patřili bývalí důstojníci československé armády a policie, mnohdy s ní spolupracovali i řadoví občané.

Obrana národa navázala spolupráci s další odbojovou organizací, která vznikla kolem časopisu V boj. Nefungovala pouze v Čechách, ale také na Moravě. Při výběru budoucích členů, kteří měli zastávat vyšší funkce se hodně dbalo na to, aby dotyčný nevykonával nějakou důležitou práci v době Mnichova nebo neměl funkci přímo v Protektorátu Čechy a Morava. Bylo to především z bezpečnostních důvodů.

Přestože zde byla velká snaha tuto organizaci utajit, tak i díky neustálému rozšiřování jejích spolupracovníků a činnosti, ji tajná policie objevila a zakročila proti ní velmi razantně formou velké zatýkácké akce. První zatýkání proběhlo v roce 1939. Další následovalo roku 1940. V rámci této akce byl zatčen např. Josef Bílý, který byl nakonec popraven. Podobný osud potkal i další členy. Cílem tajné policie bylo tuto organizaci rozprášit a skoro se jí to povedlo, protože z poměrně rozsáhlé skupiny zbylo jen pár menších uskupení.⁵⁵

⁵³ DRAŽAN, Radovan a JUZA, Josef. *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou: 1938-1945*, s. 115.

⁵⁴ KYNCL, Vojtěch a kol. *Ležáky a odboj ve východních Čechách*, s. 16.

⁵⁵ DRAŽAN, Radovan a JUZA, Josef. *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou: 1938-1945*, s. 115-116.

V roce 1940 se ale zároveň podařilo obnovit činnost této skupiny. Navázala spolupráci s další skupinou s názvem Petiční výbor Věrní zůstaneme a podařilo se vytvořit Ústřední vedení odboje domácího. Zároveň došlo ještě k jedné poměrně velké změně. Obrana národa upustila od prvotního cíle protiněmeckého povstání a zaměřila se spíše na zpravodajskou a sabotážní činnost.⁵⁶

I během dalšího trvání Protektorátu Čechy a Morava byli zatčeni další členové skupiny, mnohé z nich čekala smrt nebo život v koncentračních táborech. I přes to všechno se podařilo skupinu udržet až do konce války.

Po své obnově navázala spolupráci především se členy tzv. vládního vojska, které čítalo kolem sedmi tisíc mužů. Svoji roli sehráli i během závěru války za Pražského povstání.

Obrana národa byla významnou organizací, která rovněž působila v okrese Rychnov nad Kněžnou za pomoci mnohých zdejších občanů.

Tři králové

Tři králové byl název menší odbojové skupiny, která spadala pod Obranu národa. Tvořili ji Josef Mašín, Josef Balabán a Václav Morávek. Skupina působila v letech 1939-1941 a vznikla krátce po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, konkrétně na podzim roku 1939.

Jejich činnost spočívala především v sabotážních akcích a shromažďování zbraní. Rovněž vydávali ilegální časopis V boj, dále se soustředili na zpravodajskou činnost a udržování radiového spojení. Zároveň ale její působení netrvalo moc dlouho, Balabán byl zatčen a popraven v roce 1941. Mašín byl popraven v červnu roku 1942. V téže roce umírá i Morávek, který byl zastřelen později při potyčce s tajnou policií, když se snažil pomoci člověku, který byl zatýkán.

„Asi v 19,15 hodin, když moji úředníci zatčeného odváděli, objevil se z jedné strany nečekaně Morávek, spatřil zatčeného a zahájil okamžitě palbu, kterou moji úředníci opětovali. Morávek byl zasažen do stehna a lýtku. Když byl obklíčen a neměl již naději na

⁵⁶ KYNCL, Vojtěch a kol. *Ležáky a odboj ve východních Čechách*, s. 17.

*únik, zastřelil se dříve, než mu v tom moji úředníci mohli zabránit. Za tu krátkou dobu vypálil Morávek přes 50 ran, sám byl zasažen deseti střelami.*⁵⁷

1.6.3 Petiční výbor Věrní zůstaneme

Tato odbojová skupina byla rovněž nekomunistická a v průběhu času navázala spolupráci s Obranou národa. Hlavním cílem tohoto uskupení byla zpravodajská činnost, získání informací, pomoc lidem, kteří se snažili dostat za hranice a v neposlední řadě i sabotáže proti Němcům.

Ani této skupině se nevyhnula vlna zatýkání, ale stalo se to až v roce 1941. I tuto skupinu se podařilo obnovit, i když už ne v tak velké míře.

Pro kontakt využívali vysílací stanici Spartu I. Díky ní mohli navázat spojení s Londýnem. Telegrafistou byl Vladimír Krajina, který poté organizoval obnovu této skupiny.⁵⁸

1.6.4 Rada tří

Rada tří de facto navázala na činnost Petičního výboru. Na rozdíl od Obrany národa neměla Rada Tří za cíl budovat velké vojenské jednotky, ale vsadila spíše na malé oddíly, partyzánské skupiny.⁵⁹

I ona rovněž udržovala kontakt s exilovou vládou v Londýně. Pro tyto účely byla nejdříve využívána vysílačka s názvem Sparta, kterou obsluhovali i lidé z Obrany národa.

Tato skupina vznikla v roce 1942 jako *Přípravný revoluční výbor* a postupně se rozdělila na dvě části – politickou a vojenskou. Během dalšího vývoje byla přejmenována a spojena s další skupinou a v roce 1944 vznikla Rada tří.

Jako jeden z cílů si vytyčila vznik partyzánského hnutí na celém našem území, které by mělo za úkol vyvolat celonárodní povstání ve chvíli, kdy by se k hranicím blížila osvobozená armáda. Pro tento úkol ale nebyl dostatek zbraní a ani vhodné podmínky.⁶⁰

⁵⁷ KETTNER, Petr a JEDLIČKA, Ivan Milan. *Tajemství tří králů: o lidech, kteří nesměli vstoupit do historie*. Praha: Riopress, 1998, s. 10.

⁵⁸ KYNCL, Vojtěch a kol. *Ležáky a odboj ve východních Čechách*, s. 18.

⁵⁹ BRANDES, Detlef. *Exil v Londýně 1939-1943*, s. 288.

⁶⁰ EMMERT, František. *Československý odboj za druhé světové války*, s. 99-103.

Partyzánské hnutí

První partyzánské skupiny začaly vznikat na území Protektorátu Čechy a Morava již v roce 1942. Zpočátku podnikaly jen malé akce. Mezi partyzány patřili lidé, kteří utíkali před tajnou policií a také vojenští zajatci. Zdržovali se na hlavně na východní Moravě nebo Českomoravské vrchovině.

Jejich činnost byla provázána s československými parašutisty, kteří přistávali na území Protektorátu Čechy a Morava. Zlom nastal s rokem 1944, kde se exilová vláda v Londýně rozhodla jejich aktivitu více podpořit. Činnost partyzánů začala nabírat na síle a začali se více přesouvat na východní Moravu.

Aktivita partyzánů ale nezůstala bez odezvy. Němci ještě v roce 1945, tedy v závěru války, vyvražďovali a vypalovali ty vesnice, které partyzánům pomáhaly.⁶¹

1.6.5 Politické ústředí

Politické ústředí tvořili členové politických stran z období první republiky. Všichni, kromě zástupců Komunistické strany. Tato skupina vznikla v létě roku 1939. Mezi její členy patřili např. Prokop Drtina, František Němec nebo prof. Vladimír Klecanda.

Stejně jako v případě Obrany národa a Petičního výboru, i toto uskupení mělo za hlavní cíl především shromažďování zpráv. I jim se podařilo udržovat kontakt s Londýnem.

Na rozdíl od dříve zmíněných skupin, tato neměla dlouhé trvání. V roce 1940 proběhla rozsáhlá zatýkací akce a ze skupiny zbylo jen minimum členů, někteří raději opustili hranice Protektorátu Čechy a Morava. Zároveň nastoupilo na scénu druhé vedení, Krajina, Pešl, Drábek, kteří se podíleli na založení Ústředního vedení odboje domácího.⁶²

1.6.6 Sokol

Členové Sokola nejenže se udržovali v dobré fyzické kondici, ale zároveň byli rovněž vychováni jako jedinci se silným vlasteneckým cítěním. Není divu, že při organizaci protinacistického odboje nestáli stranou.

⁶¹ EMMERT, František. *Československý odboj za druhé světové války*, s. 104-112.

⁶² KYNCL, Vojtěch a kol. *Ležáky a odboj ve východních Čechách*, s. 18.

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava odešli někteří z nich ze země a vstoupili do zahraničního odboje. Jejich cesta vedla přes Slovensko, Maďarsko nebo přes bývalé Rakousko do bývalé Jugoslávie. Odtud pokračovali do Egypta a pak dále do Francie nebo do Anglie, kde měli nejlepší možnost zapojit se do odboje. Tajná policie ale po čase některé z cest odhalila a plno lidí bylo na svém útěku zatčeno a skončili v koncentračních táborech.

Ostatní se také podíleli na odporu proti německé okupaci. V roce 1941 zasáhla i proti nim tajná policie. Mnoho členů bylo zatčeno, vězněno a mnohdy i popraveno.

V témže roce vstoupil v platnost zákaz činnosti Sokola, o který se zasadil Reinhard Heydrich. Jejich majetek byl zabaven. Ale ani tento zákaz nepomohl tomu, aby odbojová činnost těch, kteří zbyli, přestala. Dále spolupracovali s ostatními skupinami, vydávali a šířili protiněmecké letáky a nelegální noviny a časopisy. Zároveň se podíleli na ukrývání lidí a pomáhali rodinám zatčených.⁶³

1.6.7 Atentát na Reinharda Heydricha

Atentát na Reinharda Heydricha vzešel do dějin jako velmi významná akce protinacistického hnutí, na které se podílel domácí i zahraniční odboj.

Po odvolání Konstantina von Neuratha z pozice říšského protektora v roce 1941, nastoupil na jeho místo Reinhard Heydrich ve funkci zastupujícího říšského protektora. Heydrich začal svůj nástup do funkce poměrně tvrdě, jelikož vyhlásil stanné právo.

Po jeho nástupu se poměrně brzy začala v řadách odboje rodit myšlenka, že by měl být Heydrich odstraněn. Po důkladném promýšlení a plánování bylo rozhodnuto, že se to uskuteční.

Pro tuto akci byla nakonec vybrána skupina, vycvičená v rámci Zvláštní skupiny D, s názvem Anthropoid. Mezi jeho členy patřil Josef Gabčík a Jan Kubiš, který nahradil zraněného Karla Svobodu.

K seskoku na území Protektorátu Čechy a Morava došlo v prosinci roku 1941. Po počátečních problémech, způsobených seskokem na nesprávném místě a poraněním Josefa

⁶³ DRAŽAN, Radovan a JUZA, Josef. *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou: 1938-1945*, s. 116-117.

Gabčíka, se oba muži dostali do Prahy. Hlavním pražským úkrytem se stal byt Jana Zelenky-Hajského a byt Moravcových. Parašutistům ale pomáhalo více lidí než jen zde zmínění.

V Praze rovněž navázali kontakt s dalšími parašutisty, jako např. s Josefem Valčíkem, Adolfem Opálkou nebo Karlem Čurdou. Během tohoto pobytu získávali Gabčík s Kubišem informace o pohybu Reinharda Heydricha od Františka Šafaříka. Toto jméno tajná policie nezjistila a díky tomu přežil válku. Mezi informacemi bylo např. auto, kterým Heydrich jezdil i trasy, kterými projíždělo

Během tohoto zjišťovacího období taktéž proběhla schůzka Gabčíka a Kubiše s Václavem Morávkem, účelem bylo navázat spolupráci s vojenským odbojem.

Postupem času naplánovali, jak odstranění Heydricha uskuteční. Rozhodli se pro 27. květen roku 1942.

„V 10.35 musel černý Mercedes 320C s poznávací značkou SS-3, který řídil SS-Oberscharfuhrer Johannes Klein, v zatáčce přibrzdit. Reinhard Heydrich seděl v otevřeném automobilu vedle řidiče. Oba parašutisté byli připraveni na automobil zaútočit, Josef Gabčík se pokusil na Heydricha asi ze dvou metrů vystřelit, ale jeho samopal Stengun selhal. Reinhard Heydrich zavelel řidiči zastavit, v autě se postavil a vytahoval zbraň. V tu chvíli vybuchla nad stupátkem před pravým zadním kolem bomba vržená Janem Kubišem.“⁶⁴

Atentát by se dal, z hlediska jeho cíle, považovat za úspěšný. Reinhard Heydrich byl při útoku zraněn a převezen do Nemocnice Bulovka, kde o několik dní později, konkrétně dne 4. června, svým zraněním podlehl.

Ihned po atentátu rozjela tajná policie velkou pátrací akci s cílem okamžitě zjistit, kdo má atentát na svědomí. Heydrichova smrt způsobila ještě větší a aktivnější pátrání. Navenek se snažili vzbudit dojem, že obyvatelé Protektorátu Čechy a Morava považují atentát za odsouzeníhodný a že se na atentátu podílela jen velmi malá skupina lidí.

Parašutisté, Gabčík s Kubišem včetně jejich spolupracovníků, se nakonec ukryli v kryptě kostela v Resslově ulici, kam postupně přicházeli na přelomu května a června. Tento úkryt byl ale nakonec prozrazen a 18. června roku 1942 byl sveden jejich poslední boj s Němci.

⁶⁴ KYNCL, Vojtěch a kol. *Ležáky a odboj ve východních Čechách*, s. 95-96.

Přesto, že se snažili bránit, Němců bylo mnohem více a nikdo z parašutistů nepřežil. Celkem zahynulo sedm parašutistů z pěti výsadek. Ze skupiny Bioscop to byli Josef Bublík a Jan Hrubý, z Out Distanc Adolf Opálka, ze Silver A Josef Valčík, z výsadku Tin Jaroslav Švarc a rovněž Josef Gabčík a Jan Kubiš ze skupiny Anthropoid.

K rozpoznání jednotlivých těl byl přizván např. Karel Čurda, který měl na odhalení parašutistů svůj podíl. Během své svědecké výpovědi v Petschkově paláci prozradil informace o lidech, kteří pomáhali parašutistům. Následovalo jejich zatčení a tvrdé výslechy, díky kterým bylo nakonec zjištěno i místo úkrytu parašutistů.

Nejenže bylo po atentátu vyhlášeno stanné právo, ale dalšími důsledky atentátu bylo vyhlazení obce Lidice a vypálení osady Ležáky v červnu téhož roku. Z těchto dvou zmiňovaných vesnic přežilo několik desítek žen a část dětí z Lidic a z Ležáků dvě sestry Jarmila a Marie Štulíkové, které byly poslány na převýchovu do Německa a zpět se vrátily až po válce.⁶⁵

Atentát vzbudil nejen ve světě veliký ohlas a byla to jedna z nejdůležitějších akcí protinacistického odboje za období Protektorátu Čechy a Morava. Do dnešní doby nelze jednoznačně říci, zda to bylo správné vzhledem k událostem, které se staly po atentátu. Na druhé straně se nabízí otázka, jakým směrem by se ubíral další vývoj, kdyby nebyl Reinhard Heydrich odstraněn.

Vývoj po atentátu

Nástupcem Reinharda Heydricha se stal Kurt Daluege. Mnoho lidí bylo popraveno, zároveň probíhaly deportace Židů do koncentračních a vyhlazovacích táborů. Další formou německé odplaty byly nucené práce v Německu, zejména ve válečném průmyslu. Důsledkem toho byla snaha se těmto nuceným pracím vyhnout nebo i utéct, to se trestalo velmi přísně, i smrtí.

V srpnu roku 1943 vznikla nová funkce *německého státního ministra pro Čechy a Moravu*, které se ujal K. H. Frank. Říšský protektor, kterým se stal Wilhelm Frick, byla funkce už spíše jen formální povahy. Frank pokračoval v německém teroru vůči obyvatelům Protektorátu Čechy a Morava.

⁶⁵ KYNCL, Vojtěch a kol. *Ležáky a odboj ve východních Čechách*, s. 88-101.

Nekomunistická část odboje se po vlně zatýkání a poprav, které následovaly po atentátu na Reinharda Heydricha pomalu vzpamatovávala. Zde vznikl prostor pro větší rozvoj komunisticky orientovaného protinacistického hnutí.

1.7 Odboj na Slovensku a Podkarpatské Rusi

Odbojové hnutí se neutvářelo pouze na území Protektorátu Čechy a Morava, ale i na Slovensku a Podkarpatské Rusi. V obou těchto oblastech se odboj lišil od toho, který byl na našem území. Slováci ve svém odporu proti režimu měli jasnou představu, že po konci tohoto období nechtějí zachovat územní uspořádání tak, jak tomu bylo před mnichovskou dohodou.

Tato kapitola alespoň stručně popisuje průběh protinacistického odboje za druhé světové války na území, která byla součástí československé republiky a část tohoto území bylo po válce opět připojeno k našemu.

1.7.1 Slovensko ⁶⁶

Situace na Slovensku se v mnohém lišila od té v Protektorátu Čechy a Morava. Slovensko navenek působilo jako samostatný a nezávislý stát, částečně i díky tzv. Ochrané smlouvě, kterou uzavřelo s Německem. V čele tohoto státu stanul Jozef Tiso. Velký politický vliv měla Hlinkova slovenská ľudová strana.

V prvních měsících fungování nového samostatného státu nebyl moc prostor pro rozvoj nějakého odporu, odboje. Bylo to dáno také tím, že Slováci měli po dlouhé době samostatný stát. Významnější složku odboje tvořili v této době především vojáci, kteří odcházeli do zahraničí.

Postupně se zde začala formovat nelegální komunistická strana, která byla brána jako určitá možnost nebo lépe řečeno východisko ze stávajícího režimu. Komunistická strana nabírala na síle. Zároveň propagovala samostatný slovenský stát.

V roce 1941 ale nastal obrat vůči vládnoucímu režimu. Ten způsobila jednak mobilizace slovenských občanů do války proti Sovětskému svazu a dále také gradující nařízení a následné deportace Židů. Ty sice netrvaly dlouho, ale mobilizace pokračovala dál. Proto

⁶⁶ EMMERT, František. *Československý odboj za druhé světové války*, s. 118-139.

mnoho vojáků utíkalo a začali vstupovat do československé jednotky na území Sovětského Svazu.

O dva roky později došlo k hromadnému přechodu jedné vojenské jednotky na stranu Sovětského svazu. Režim nastolený na Slovensku se již netěšil takové oblibě jako na začátku. K tomu se začaly postupně utvářet jednotky partyzánů. V tomto bodu zlomu došlo i ze strany komunistů, kteří se přiklonili k obnově československého státu.

V prosinci roku 1943 se komunisté spojili s ostatními stranami a vytvořili politický orgán odboje, a sice *Slovenskou národní radu*. Podpořili Edvarda Beneše a celou vládu v Londýně, zároveň prosazovali své zájmy a utužovali vztahy se Sovětským svazem, na které chtěli po skončení války navázat.

Nespokojenost se stávajícími podmínkami se nejvíce projevovala v armádě. Zde byl vliv komunistů velký. Důstojníci se začali shlukovat v Banské Bystrici kolem osoby podplukovníka Jána Goliana. Společně se začali připravovat na vojenské povstání. To se také v roce 1944 uskutečnilo. Nemělo dobrý konec. Povstání bylo Němci potlačeno, vrchní velitelé byli popraveni. Ti, co zůstali naživu, se museli ukrýt v horách a dále žít jako partyzáni.

Důvodů, proč se povstání neproběhlo úspěšně bylo hned několik. Jednak to byla nedostatečná výzbroj povstalců a špatné zásobování. Povstání se také neúčastnili všichni, kteří původně měli. Odplata Němců byla tvrdá. Němci pátrali po každém, kdo měl s povstáním cokoli společného. Pátrali po partyzánech, vypalovali slovenské obce a také pronásledovali Židy.

Slovensko bylo nakonec osvobozeno Rudou armádou v roce 1945. Na druhé straně tato událost ale pomohla Slovensku v tom, že po válce neskončilo stejně jako Německo a zařadilo se mezi vítězné státy.

1.7.2 Podkarpatská Rus ⁶⁷

Na Podkarpatské Rusi byla situace ještě jinačí než v Protektorátu Čechy a Morava a na Slovensku. Na tomto území se ovšem nerozvíjel jen protinacistický, ale také protimaďarský

⁶⁷ EMMERT, František. *Československý odboj za druhé světové války*, s. 8.

odboj. Do společného odbojového hnutí se ve výsledku zapojili pouze rusínští vojáci, kteří se přemístili do zahraniční armády.

2 Protinacistický odboj na Rychnovsku

Následující kapitoly budou věnovány organizaci protinacistického odboje v okrese Rychnov nad Kněžnou v době Protektorátu Čechy a Morava. V první řadě je nutné krátce představit oblast, ve které protinacistický odboj mezi lety 1939 a 1945 působil.

2.1 Situace na Rychnovsku v letech 1939-1945

Okres Rychnov nad Kněžnou se nachází v Královéhradeckém kraji v severovýchodních Čechách, z jedné strany přímo u státní hranice s Polskem. Jeho současná podoba vznikla v 60. letech minulého století, ačkoli okres Rychnov nad Kněžnou existoval i ve studovaném období.

Z měst, která spadají do tohoto okresu, lze zmínit například Rychnov nad Kněžnou, Dobrušku, Opočno, Solnici, Týniště nad Orlicí nebo Vamberk.

V době Protektorátu Čechy a Morava byly okresy uspořádány poněkud jinak. Například existoval okres Nové Město nad Metují, kam spadaly města Dobruška nebo Opočno. V současné době tento okres neexistuje a Nové Město nad Metují patří do okresu Náchod. Výše dvě zmíněná města Dobruška a Opočno do okresu Rychnov nad Kněžnou.

Velká část politického okresu Rychnov nad Kněžnou spadala do pohraniční oblasti. Tedy území, které bylo po mnichovské dohodě v září roku 1938 podstoupeno Německu. Část obyvatel, kteří žili na tomto území, byla německé národnosti.

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava byly zřízeny tzv. oberlandráty – nejnižší správní úřady na tomto území. V čele byl vrchní zemský rada neboli německy Oberlandrat. Sdružovaly pod sebou vždy několik politických okresů.

V tomto případě byla oblast Rychnova nad Kněžnou pod správou oberlandráty, který sídlil v Hradci Králové. Jeho řízení podléhalo přímo říšskému protektorovi a zároveň fungoval mimo jiné jako kontrolní úřad pro okresní úřady.

2.1.1 Německá tajná státní policie

Studovaná oblast spadala z hlediska fungování německé tajné státní policie neboli gestapa pod úřad sídlící v Hradci Králové, v místě nynější Lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Svou aktivní činnost zahájilo gestapo v Hradci Králové v červnu roku 1939.

Vedoucím německé tajné státní policie v Hradci Králové se stal Albert Hardtke, tajemníkem byl Heinrich Ecke. Výraznou postavou této služebny z hlediska vedení výslechů byl Franz Liebl. Jeho velkou výhodou bylo to, že ovládal češtinu, což mohl využít při svých provokačních akcích, které často podnikal do obcí a měst. Tvrdil o sobě, že je členem protinacistického odboje a nabízel to, co bylo potřeba – zbraně, výbušniny nebo stroj na rozmnožování nelegálních letáků.

*„Z důvěřivých lidí vytvářel ilegální odbojové skupiny, které sám později zatýkal a v Hradci Králové na gestapu vyslýchal. Podle svědectví rodin po umučených vězních okrádal při zlomových prohlídkách pozůstalé a bral si vše, co se mi zlíbilo. Mimo jiné zatýkal například v Dobrušce, Novém Městě nad Metují, Novém Hrádku a jinde. Při výslechu žen byl mimořádně brutální.,“*⁶⁸

Kromě výše zmíněných velitelů pracovali na úřadu tajné státní policie i tzv. sudetští Němci. Vzhledem k tomu, že žili dlouho s Čechy, tak velmi dobře ovládali český jazyk. To bylo využíváno při zjišťování informací nebo zatýkání. Tito lidé mohli být nasazeni jako tajní agenti do protiněmeckých odbojových skupin. Podle odhadů tvořili až jednu třetinu všech zaměstnanců.

Dohromady zatkla tajná státní policie v Hradci Králové během svého působení kolem 4 600 lidí. Cesta zatčených v okrese Rychnov nad Kněžnou většinou vedla do Hradce Králové, kde probíhaly první výslechy. Metody vyšetřování gestapa byly různé, jak je napsáno v jedné z kapitol výše.⁶⁹

O jejich tvrdých vyšetřovacích metodách se leccos vědělo. Zároveň byli do konfidentské činnosti nasazováni mnozí, kteří se vydávali za spolupracovníky odboje, aby získali potřebné informace k dalšímu jednání.

Jako jeden příklad za všechny lze zmínit osud manželů Frošových ze října roku 1944. Pan Froše byl hajný a spolu s manželkou byli zapojeni do protinacistického hnutí, pomáhali těm, kteří se schovávali před gestapem. Jednoho dne, když nebyl pan Froše doma, přišel k nim jeden z členů gestapa, který se vydával za uprchlíka a žádal na paní Frošové pomoc. Ta mu

⁶⁸ DRAŽAN, Radovan a JUZA, Josef. *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou: 1938-1945*, s. 56.

⁶⁹ Tamtéž, s. 57.

z počátku moc nevěřila, ale i na tuto situaci byl dotyčný připraven. Řekl jí některá známá jména, údajně věděl i tajné heslo. Proto ho nakonec odkázala na jistého pana Karla Rohlena z Rychnova nad Kněžnou, který by mu měl pomoc. Po příchodu manžela domů mu vyličila celou situaci a on pochopil, že došlo k prozrazení. Než aby čekali, až si pro ně gestapo přijde, zvolili dobrovolnou smrt. V dopisu, který před smrtí napsali, stálo, že to dělají z toho důvodu, aby nemuseli absolvovat tvrdé výslechy a zároveň aby neohrozili někoho dalšího.⁷⁰

2.1.2 Zpravodajská bezpečnostní služba (SD)

V plánech na obsazení tehdejšího Česko-Slovenska rovněž zpravodajská služba figurovala. Ještě před rokem 1939 navázala spolupráci s rakouskými a maďarskými rozvědkami. Zapojila i německé obyvatelstvo žijící v pohraničí. Měla přehled především o československé armádě, její přípravě a zapojení. Velká pozornost byla věnována oblasti Východních Čech.

V roce 1936 byla vybudována rozsáhlá organizace S, jejímž hlavním úkolem byly sabotáže na silnicích, železničních tratích. K znemožnění přesunu po silniční komunikaci měly sloužit sabotážní akce od skupiny K. Tento plán byl připraven v případě válečného konfliktu a sloužil ke zmatení československé armády. Jedním z míst, kde byla tato organizace vybudována, bylo i okolí Orlických hor, ve kterém se okres Rychnov nad Kněžnou nacházel a v současné době i stále nachází.

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava nastoupila společně s německou tajnou státní policií na scénu i bezpečnostní zpravodajská služba. Ve východních Čechách, zejména v pohraničních oblastech, byly základny SD například v těchto městech: v Trutnově, Rokytnici v Orlických horách nebo v Lanškrouně. Všechny tyto části ihned po svém vzniku zahájily zpravodajskou činnost.⁷¹

SD v Hradci Králové

Vývoj jednotlivých služeben na území Protektorátu Čechy a Morava byl odlišný. Někde docházelo k rušení, jinde ke sloučení s dalším úsekem. Příkladem zrušené služebny by mohl

⁷⁰ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Antonín Srdínko: Komunistický odboj na Rychnovsku v letech 1939-1945*, i. č. 19. 1976.

⁷¹ GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*, s. 69-70.

být úsek v Pardubicích, který byl zrušen v roce 1942. Pro okres Rychnov nad Kněžnou byla důležitá služebna v Hradci Králové, která byla založena v roce 1939.

Prvním vedoucím služebny v Hradci Králové byl Willi Dreise, který byl v roce 1942 odvolán a na jeho místo nastoupil Hans Reiner, který zde vydržel až do října roku 1943. Poté se stal vedoucím Hagen Feldmann.

Během jejího působení se zde vystříдалo velké množství pracovníků. Mezi nimi bylo vždy zhruba pět úředníků, kteří měli na starost archiv, vedení kartoték a další administrativní práce.⁷²

Zatýkání

Bezpečnostní zpravodajská služba měla nemalý vliv na zatýkání českých obyvatel, přestože neměla zatýkáci pravomoc. SD se podílela na velkých zatýkacích akcích českého národa, které organizovala tajná státní policie.

Pro příklad lze zmínit začátek září roku 1939. V den zahájení druhé světové války se uskutečnila zatýkácí akce s názvem: Albrecht I. Při této akci bylo zadrženo několik českých vlastenců. Na zatčení se podílelo i gestapo z Hradce Králové. Podíl SD na této akci spočíval údajně v tom, že jim dodala seznam lidí, kteří by měli být zatčeni.

Další zatýkácí akce se týkala členů Československé obce sokolské. K rozpuštění této organizace došlo v říjnu roku 1941. Bezpečnostní služba měla dodávat materiály týkající se činnosti Sokola.⁷³

Spolupracovníci SD v okrese Rychnov nad Kněžnou

Jak bylo napsáno v jedné z kapitol výše, důležitou součástí bezpečnostní služby byla síť spolupracovníků, které pro ni byla v mnohých případech klíčová. Právě oni dodávali potřebné informace nebo doporučovali další spolupracovníky.

Z rychnovského okresu lze zmínit jméno Václava Mayera. Narodil se v únoru roku 1898 a byl správcem u firmy Gollmann a Wertheimer. Jeho krycí číslo u zpravodajské služby bylo 43. Byl jedním z těch, který doporučoval další možné spolupracovníky a údajně měl svoji

⁷² GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*, s. 69-91.

⁷³ Tamtéž, s. 117-118.

vlastní síť informátorů. Pro bezpečnostní zpravodajskou službu začal pracovat v roce 1939. Své zprávy dovážel do Hradce Králové buď osobně nebo si pro ně někdo přijel.

„Okruh zpráv byl velmi široký. V. Mayer po válce přiznal, že SD předal na 50 zpráv. Např. koncem války sledoval situaci mezi uprchlíky z Polska, kteří opustili své domovy před blížící se Rudou armádou.“⁷⁴

2.1.3 Léta 1939-1945 v Rychnově nad Kněžnou

Rok 1939

Rok 1939 byl i na Rychnovsku silně ovlivněn vznikem Protektorátu Čechy a Morava. Zejména v jeho počátcích se jednalo o četná nařízení a zákazy, která měli lidé dodržovat.

Hned na začátku byl vydán zákaz politických stran a spolků, následoval zákaz shromažďování nebo byl vydán i seznam zakázané literatury. Život obyvatel Protektorátu Čechy a Morava byl značně omezen. Do června roku 1939 došlo k pozastavení některých česky vydávaných novin. V srpnu téhož roku přišla na řadu i česká řeč. Na říšských úřadech se mohlo mluvit pouze německy, na českých dvojjazyčně, tedy německy i česky.⁷⁵

Ještě složitější situace nastala pro Židy žijící v této oblasti. Postupně byli vyloučeni ze všech spolků nebo např. nemohli chodit do parků.

Začátek druhé světové války, 1. září roku 1939, probíhal v Rychnově nad Kněžnou následovně. Byla obsazena budova pošty a došlo ke dvojjazyčnému označení úřadů. Dále byla nařízena pracovní povinnost pro lidi mezi 16 a 25 lety věku.

Docházelo k zatýkání těch, kteří s touto situací nesouhlasili a snažili se s ní něco udělat. Příkladem může být zatčení Ferdinanda Dohnálka ze Solnice, který rozdával protiněmecké letáky. Dobrovolně se raději ve vězení oběsil, než aby musel udat své spolupracovníky. Těžké tresty byly vyměřovány i v případě poslechu zahraničních stanic, které informovaly o tom, co se děje ve světě. K zatýkání napomáhaly mimo jiné i anonymní udání.

⁷⁴ GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*, s. 211.

⁷⁵ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou. *Kronika města Rychnov nad Kněžnou 1939-1940*, sign. C-0729/5, s. 906.

Volená městská rada v tomto roce zasedala bez příslušníků KSČ, kteří byli v době druhé republiky zbaveni mandátu. Jednalo se o Jaroslava Zahradníka, který byl později zatčen a poslán do koncentračního tábora a o Josefa Preclíka.

Rok 1940

„Je vrchol léta: ale z kabinetů nacistických uzurpátorů vane do našeho denního života chlad stále mrazivější, hnědé temno houstne....”,⁷⁶

Věta, která poměrně přesně vystihuje situaci v tomto období, se vyskytuje v místní kronice, která byla s největší pravděpodobností sepsána po konci druhé světové války. V rámci jednoho nařízení musely být městské kroniky odevzdány. Kronika města Rychnova nad Kněžnou byla ale ukryta a kronikář odevzdal pouze její kopii. I z toho důvodu došlo k pravděpodobnému dodatečnému zápisu až po válce.

Situace byla složitá zejména pro židovské obyvatele. Ti jsou například nuceni vystěhovat se ze svých domů na náměstí do vedlejších ulic, aby nebydleli v centru města. Dále mají nařízené tzv. nakupovací hodiny, tedy konkrétní čas, kdy mohli chodit na nákup.

Dále v tomto roce došlo k rozpuštění organizace Junák.

Z ekonomického hlediska byl ale rok 1940 v Rychnově nad Kněžnou celkem úspěšný. V červenci byla slavnostně otevřena budova Lidové záložny, začal se stavět bytový dům a rovněž nějaké rodinné vily. Stálí obchodníci začali rozšiřovat své podniky.

Ve městě byl týdenní trh, a kromě oficiálních obchodů se zde začal silně rozvíjet tzv. černý obchod. Nejspíše i proto byla od října značně omezena prodejní doba – řeznictví a uzenářství byly v pondělí a v neděli zavřené. Pondělí bylo rovněž dnem, kdy měly všechny obchody zavřeno a zbylé dny jen v době od 8 do 12 a od 14 do 17 hodin.⁷⁷

V tomto období stále platil zákaz poslechu zahraničních stanic. Přestože bylo mnoho dalších kulturních akcí zakázáno, tak i přesto se v místním přírodním divadle hrála nějaká představení, například od ochotnického spolku Tyl nebo dále divadelní spolek z Pardubic. Kromě divadelních představení se, nejen v Rychnově nad Kněžnou, konaly koncerty. Pro

⁷⁶ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Kronika města Rychnov nad Kněžnou 1940-1944*, sign. C-0729/6, s. 1.

⁷⁷ Tamtéž, s. 7.

příklad lze uvést koncert místního sokolského pěveckého a hudebního kroužku v nedaleké Solnici. Za zmínku jistě stojí i koncert vážné hudby organizovaný tzv. Českým svazem pro spolupráci s Němci, na kterém vystupovali, jak čeští, tak němečtí umělci, jako např. zpěvačka Marie Jana z Kolowrat.⁷⁸

Rok 1941

V tomto roce mimo jiné probíhala povinná evidence pobytu obyvatel. Každý, kdo žil v Protektorátu Čechy a Morava, se musel v době od srpna do září hlásit na městském úřadu svého bydliště.

Dále bylo rozhodnuto o nuceném odchodu do důchodu pro zaměstnance veřejné správy. Konkrétně se to mělo týkat každého muže, kterému bylo nad 55 let, u žen to bylo nad 50 let. V tomto případě se to týkalo třech profesorů, např. Jaroslava Čížka. Dále ředitelky rychnovské měšťanské školy a dalších učitelů z celého rychnovského okresu.⁷⁹

Klíčovou událostí tohoto roku bylo napadení Sovětského svazu Německem. V červenci všude kolovaly zprávy o úspěchu Německa, které hlásaly: *Vítězství Vůdce na Východě!* Tato zpráva musela být vylepena všude, včetně soukromých domů. Jejich majitelé museli mít tolik kopií této zprávy, kolik měli oken v domě. V reakci na tuto zprávu se začaly šířit propagandistické letáky, které byly téměř v té samé době po městě vylepované. Tyto letáky měly vyvolat odpor vůči Sovětům a rozšiřovala je tzv. Národní odborová ústředna zaměstnanecká, což byla oficiální organizace protektorátních odborů. Tisk novin byl pozastaven nebo alespoň omezen, nejen datem vydávání, ale i rozsahem.

Kromě toho se množily také počty záškodnických akcí, především v továrnách a na železnicích. Šířily se také další protiněmecké letáky, které se snažilo české četnictvo zničit a především chytit toho, kdo je rozšiřoval. V tomto případě ale nebylo moc úspěšné.

Napadení Sovětského svazu a s ním spojená protiněmecká činnost ale nebyla jediná důležitá událost, která se tento rok stala. V září, konkrétně 27., bylo oznámeno, že místo říšského

⁷⁸ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Kronika města Rychnov nad Kněžnou 1940-1944*, sign. C-0729/6, s. 9.

⁷⁹ Tamtéž, s. 16.

protektora Konstantina von Neuratha, nastupuje na jeho místo Reinhard Heydrich ve funkci zastupujícího říšského protektora.

Kromě tohoto oznámení byl vyhlášen výjimečný stav pro některé oberlandráty, např. i pro Hradec Králové. Z toho důvodu i pro okres Rychnov nad Kněžnou. Lidé zatčení a odsouzení z této oblasti k trestu smrti byli popravováni v Praze. Tato oblast nebyla vybraná náhodou.

Z rozboru situace vyplynulo, že po německém útoku na Sovětský svaz došlo ve východních Čechách k silné reakci v podobě posílení protiněmeckého odporu. Ten se projevoval zejména počtem sabotáží nebo i poklesem pracovní morálky, ničení nových strojů. Rovněž na několika místech došlo ke stávce.⁸⁰

Heydrich nastoupil do úřadu velmi svižně. Následovalo období pronásledování, zatýkání a poprav, mnohdy i celých rodin. Mnozí z nich byli odvezeni do koncentračních táborů, prováděly se kontroly na školách i v obchodech. V rámci tohoto složitého období byl z tohoto okresu zatčen např. Jaroslav Zahradník, bývalý člen městského zastupitelstva v Rychnově nad Kněžnou, který byl zvolen jako kandidát za komunistickou stranu. Jeho další cesta vedla do koncentračního tábora. Zatčení byli i další lidé, ale většinou se po výsledku na gestapu v Hradci Králové vrátili zpět.⁸¹

Další zákazy byly vydávány pro židovské obyvatelstvo. Od 15. září musí všichni Židé, kteří překročili hranici 6 let, nosit jasně viditelnou žlutou šesticípou hvězdu. Ta musela být umístěna na levé straně oblečení. Zprvu se to netýkalo těch, kteří si vzali někoho mimo židovskou víru, ale nakonec se tato povinnost vztahovala i na ně. Dále nesměli používat autobusy, auta, nesměli navštěvovat knihovny, muzea nebo se účastnit výstav. Byli nuceni vydržet i čím dál pravidelnější a častější prohlídky jejich bytů ze strany gestapa.

Změna se dotkla i synagogy v Rychnově nad Kněžnou, kterou městské zastupitelstvo koupilo i s okolním pozemkem. Do synagogy se nastěhoval sociální ústav okresní nemocenské pojišťovny. Koupě synagogy nebyla ničím zvláštním. K podobné situaci došlo například i v Dobrušce, města vzdáleného zhruba 15 km od Rychnova nad Kněžnou.

⁸⁰ GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*, s. 119-123.

⁸¹ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Kronika města Rychnov nad Kněžnou 1940-1944*, sign. C-0729/6, s. 18-20.

Jedním z důkazů toho, že protektorátní správa chtěla rozhodovat o všem, bylo i nařízení platné od začátku ledna příštího roku, které se týkalo budoucího povolání dětí. Jakmile dítě ukončilo školní docházku, mělo povinnost hlásit se na místním úřadu práce. Ten dále rozhodl o tom, zda může jít dítě dále studovat nebo jakou práci bude vykonávat. Studium na vysoké škole nepřípadalo v úvahu, alespoň ne na území Protektorátu Čechy a Morava, kde byly od listopadu 1939 české vysoké školy zavřené.⁸²

Rok 1942

„Heydrich – Živ i mrtev byl nelidský ten germánský hrůzovládce krvavou kometou, letící českým obzorem za praskotu salv popravních čet, a zapadlou v dýmu či plamenu požárů, v proudech krve hekatomby obětí teutonské zuřivosti, v moři žalných slz, v černých propastech beznaděje a zoufalství. Jaká strašná to byla planeta pro nastávající rok!“⁸³

Rok 1942 byl rokem, který silně poznamenaly události týkající se atentátu na Reinharda Heydricha. Atentát byl podrobněji popsán v jedné z kapitol výše. I v této oblasti byla ustanovena stejná opatření jako ve zbytku Protektorátu Čechy a Morava. Opět byl vyhlášen výjimečný stav a platilo stanné právo.

V tomto období měla i bezpečnostní služba klíčovou úlohu. Bylo využito jejich shromážděných informací z jejich kartoték, které byly použity pro zatýkání. Veliteli hradeckého gestapa přišlo oznámení, že mu bezpečnostní služba dodá seznam osob, které bude potřeba zatknout. Důvodem pro zatčení a následnou popravu bylo údajné schvalování atentátu na Reinharda Heydricha.

Kromě vytváření seznamů zatčených a následně popravených zpravodajská služba využívala svoji informátorskou síť. Když zjistila jakoukoli podezřelou informaci, týkající se například držení zbraní, informovala o tom tajnou státní policii.⁸⁴

Noviny tiskly seznamy zatčených a popravených. Po atentátních se všude pátralo, probíhaly domovní prohlídky, v ulicích byli němečtí vojáci, kteří na všechno dohlíželi a vše kontrolovali.

⁸² Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Kronika města Rychnov nad Kněžnou 1940-1944*, sign. C-0729/6, s. 28.

⁸³ Tamtéž, s. 47.

⁸⁴ GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*, s. 127-130.

Hlídky prohledávali vesnice okolo Rychnova nad Kněžnou, například Lipovku. V samotném Rychnově nad Kněžnou se německá hlídka objevila dne 15. června. Pátrali především po ukrytých zbraních. Bylo pár případů, kdy se na půdě našla zapomenutá šavle nebo bajonet, ale vyřešilo se to pouhým sepsáním protokolu o nálezu.

Ještě před příjezdem německé hlídky do Rychnova nad Kněžnou, byli v květnu zatčeni dva lidé. Prvním z nich byl člen městského zastupitelstva a typograf Václav Drašner. Druhým byl bývalý důstojník československé armády toho času hoteliér Josef Červený. Oba byli odvezeni na výslech do Hradce Králové, ale druhý den byli propuštěni.

Státní tajná policie se chystala zatknout i bývalého majora československé armády, který byl mimo jiné aktivní i v protinacistickém odboji, Jana Zeleného. Ten se ale o úmyslu gestapa dozvěděl včas a stihnul utéct a skrýt se. O pár měsíců později si ale gestapo přišlo pro jeho manželku.

Dne 15. června tohoto roku se stala ještě jedna věc týkající se správy této oblasti. Veškeré pravomoci obrelandrátů byly od tohoto dne předány do správy okresním hejtmanům, kteří byli vybráni z řad Němců. K rychnovskému politickému okresu se připojil i okres Žamberk. Původním okresním hejtmanem byl JUDr. Josef Novotný, který byl převelen a nahrazen JUDr. Robertem Krzepinským. Úřední řeč byla od této chvíle pouze němčina.

Také v tomto období postihly Židy další nařízení. Jednak dorazily první zprávy o Terezíně jako o místu, kam se budou Židé shromažďovat a společně žít, aby nepřišli do styku se svým okolím. Dne 15. května jim bylo zakázáno kupovat si noviny, ostatní jim je nemohli ani půjčit. V polovině prosince nastal nucený odchod. Mohli si koupit jen ty nejnnutnější zásoby, dokonce i mimo povolené nákupní hodiny. Povolené měli zavazadlo do 50 kg. Ostatní věci museli nechat ve svých domovech. Odjížděly celé rodiny, včetně dětí. Zatím směli zůstat pouze Židé ze smíšených manželství. Po jejich odjezdu byl majetek, který tu museli nechat, zabaven protektorátními úřady.

Hromadný odchod Židů se týkal všech židovských obyvatel z tohoto okresu, za zmínku stojí odchod Židů z nedaleké Dobrušky. Tam byli z neznámých důvodů pár dní před hromadným odchodem odvezeni čtyři členové místní židovské obce. Poté následovali ostatní.

Trasa cesty byla pro většinu společná. Nejdříve jeli, v dobytčích vagonech, do Hradce Králové, tam pokračovali do Terezína. V místní kronice města Rychnov nad Kněžnou se píše, že se jejich bývalí sousedi po čase doslechli o smrti těch nejstarších. Zároveň byli ale díky tomu ušetřeni další cesty do Osvětimi a plynových komor.⁸⁵

V místní kronice je z tohoto roku také část týkající se sebevražd. Pro příklad lze zmínit Kamilu Abelesovou, která byla židovského původu a rovněž ze smíšeného manželství. Svým činem nejspíše chtěla předejít osudu, který potkal další členy židovské obce. Zároveň je dost pravděpodobné, že se snažila uchránit i svého manžela před podobným koncem. Stejný způsob zvolila Emilie Poláčková, matka spisovatele Karla Poláčka, který z Rychnova nad Kněžnou pocházel.⁸⁶

Roky 1943 a 1944

Roky 1943 a 1944 se v tomto kraji nesly v duchu pracovních povinností. Za zmínku stojí určená pracovní povinnost vyhlášená v roce 1943. Tu uděloval úřad práce a platila pro muže do 65 let, kromě zaměstnanců veřejné správy, lékařů, duchovních a studentů středních škol. Pro ženy do 45 let platila rovněž s výjimkou matek dvou dětí ve věku 6 až 14 let a matek jednoho dítěte do 6 let věku.⁸⁷

V tomto roce vznikly v Rychnově nad Kněžnou plány pro působení Národního výboru. Do čela Národního výboru byli vybráni Karel Krejcar, Oldřich Dohnálek, Josef Jaroš, František Řasa.⁸⁸

Pro Národní výbory byla vydána zahraničním vedením KSČ speciální směrnice, která určovala jejich postavení a pravomoci. Po případném celonárodním povstání proti Němcům a převzetí moci, by byl Národní výbor jediný politický orgán v rámci okresu a všechny ostatní úřady by mu byly podřízené. Přičemž se předpokládalo, že bude probíhat spolupráce s odbojovou skupinou CH, viz kapitola níže.

⁸⁵ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Kronika města Rychnov nad Kněžnou 1940-1944*, sign. C-0729/6, s. 51-52.

⁸⁶ Tamtéž, s. 70.

⁸⁷ Tamtéž, s. 84.

⁸⁸ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 111-112.

V roce 1943 také došlo k další vlně zatýkání těch, kteří se nějakým způsobem podíleli na odbojové činnosti.

I rok na to, tedy rok 1944, se neobešel bez zatýkání některých členů protinacistického hnutí. Zároveň to byl rok, ve kterém došlo k dalšímu členění jedné z nejdůležitějších odbojových skupin v tomto okrese. Podrobněji to bude popsáno v dalších kapitolách.

Rok 1945

„Závrtný spád dramatických světových událostí zrychluje se hned počátkem roku tak, že sotva stačíme sledovat i jen jejich nejmohutnější vlny.“⁸⁹

Začátek roku se v Rychnově nad Kněžnou nesl v duchu očekávaného příjezdu německé posádky, ve které mělo být zhruba 1 500 vojáků. Z toho důvodu se hledaly ubytovací kapacity. Vojáci měli být ubytováni všude, kde to šlo – na půdách, v každém volném pokoji. Městem se také šířila poplašná zpráva o nuceném vyklizení města. Přibýly další omezení, např. jízda vlakem na delší vzdálenosti nebo zavírání obchodů po 17. hodině. V tomto období město čelilo náporu lidí, kteří utíkali z východních oblastí obsazených Rudou armádou, zejména ženy s dětmi a staršími lidmi.

Začalo se rovněž více mluvit o partyzánské činnosti v okolí Žamberka. Dne 28. března z Rychnova nad Kněžnou vyjela německá posádka, aby se v lesích střetla s partyzánskou jednotkou. Jeden z vůdců, údajně polský důstojník, byl zastřelen a převezen do města, aby jeho tělo dali do dřevěné bedny a odvezli do pardubického krematoria.

Partyzánská činnost se zde soustředila na porušování telegrafických sítí a poškozování železniční tratě, např. u Týniště nad Orlicí.

Kolem dubna bylo znát jisté napětí a nervozita z nadcházejících událostí. Ze zahraničního rozhlasu přicházely zprávy, že americká vojska a vojska Rudé armády překročila hranice bývalého Československa. Obyčejní lidé rovněž cítili změnu, začínaly se strhávat německé nápisy, začernovaly se značky pro zmatení Němců.

⁸⁹ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Kronika města Rychnova nad Kněžnou 1945-1947*, sign. C-0729/7, s. 125.

„Den májový jak ze zlata se rozzářil nad Rychnovem v sobotu 5. května, a slunko údivem doširoka otevřelo oči, sotvaže vyhlédlo za zelenou hradbou Včelného: vždyť obvyklý vzhled našeho tichého města proměněn...“⁹⁰

Dne 5. května došla na místní poštu zpráva, že v Praze je obsazeno několik budov a všude visí republikové vlajky. Tyhle zprávy byly dlouho očekávaným signálem pro celonárodní semknutí a povstání proti německému nepříteli. Po pražském vzoru, i v Rychnově nad Kněžnou, byla na budově pošty vyvěšena někdejší vlajka československé republiky. Na místním úřadě se sešli členové Místního národního výboru (MNV) a převzali správu města.

Němci, žijící v tomto městě, obývali budovu gymnázia, před kterou byla postavena německá stráž. Postupně dorazili do města z nejbližšího okolí vedoucí představitelé protinacistického odbojového hnutí – podplukovník Václav Gaksch, který dostal za úkol organizovat činnost jednotlivých skupin v této oblasti a major Zelený, který dostal na starost vojenskou posádku. K večeru přicházely další zprávy o tom, co se dělo v Praze.

V následujících dnech zástupci Národního výboru jednali s Krzepinským o administrativních otázkách. Zároveň vydali své prohlášení, ve kterém se k celé situaci vyjádřili. Na prohlášení je datum 5. května, ale ve skutečnosti bylo vydáno až o čtyři dny později. V prohlášení bylo zdůrazněno, že nositelem moci v zemi je lid a dále základní pokyny, které měl Národní výbor k občanům Rychnova nad Kněžnou. Prohlásil se nejvyšší institucí ve městě s právem vydávat různé pokyny a nařízení, dále měl zajišťovat bezpečnost všech ve městě. Zároveň se zavázal zajistit dostatečné zásobování a co nejbližší zahájení výuky ve školách. V neposlední řadě požádal ostatní občany o jejich podporu.

Z prohlášení bylo dále viditelné další politické směřování: „...*prohlašujeme slavnostně, že naše republika zúctuje navždy s mocí finančních, průmyslových a velkostatkářských vykořisťovatelů a založí spravedlivý sociální řád.*“⁹¹

Dne 10. května, po kapitulaci Německa, proběhla dohoda o složení revolučního MNV. Předsedou se stal Vladimír Brtek, místopředsedou Ludvík Kain. Mezi další členy v různých funkcích patřili Karel Zmatlík, Jaroslav Kynych, Jan Dohnálek nebo Božena Bartáková.

⁹⁰ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Kronika města Rychnova nad Kněžnou 1945-1947*, sign. C-0729/7, s. 137.

⁹¹ Tamtéž, s. 143.

Své jednání také vedl Okresní národní výbor, který se rozhodl, že bude sídlit v budově hejtmanství.

Městem i jeho okolím projížděly vzdávající se německé hlídky. Místo rovněž opouštěla i jednotka SS, někteří její členové byli v podnapilém stavu a cestou ještě stihli zastřelit pár lidí, např. v obci Liberk zastřelili mladého muže. Dne 9. května dochází k zastavování německých jednotek a jsou jim odebrány zbraně. Ten samý den také Rudá armáda překročila hranice okresu Rychnov nad Kněžnou a postupně začala projíždět jednotlivými městy.

Přestože Německo oficiálně kapitulovalo, i v této oblasti se našly skupiny německých vojáků, kteří s tím nesouhlasili. Do Rychnova přišlo hlášení, že se blíží k městu a lidem bylo doporučeno, aby se raději někde schovali a nezdržovali se v centru, tedy na náměstí. Celá akce ale měla šťastný konec, protože Němci se v podvečer sami vzdali.

Na tomto místě by bylo vhodné zmínit zapojení některých rychnovských obyvatel do povstání v Praze. Byli to Karel Dohnálek a Ladislav Kouba. Oba jmenovaní se domů už nevrátili. Zároveň se nevrátili ani dva policejní strážníci z toho okresu – Miroslav Vencel a Oldřich Kasalický. Obyvatel z tohoto okresu bylo v Praze víc, ale ti se domů vrátili.

V neposlední řadě by bylo třeba alespoň krátce zmínit osudy židovských obyvatel z rychnovského okresu. V místní kronice existuje záznam, že údajně mělo útrapy války přežít kolem 300 Židů.⁹²

Dne 29. září roku 1945 se v rychnovském okrese, stejně jako v ostatních místech republiky, konala smuteční sešlost za uctění padlých bojovníků protinacistického odboje i dalších obětí.

Postupné zprávy o činnosti a zapojení jednotlivých osob z této oblasti do protinacistického hnutí během období Protektorátu Čechy a Morava byly známy až od července roku 1945.

2.2 Skupiny protinacistického odboje

Jak už bylo zmíněno v kapitolách výše, v okrese Rychnov nad Kněžnou během období Protektorátu Čechy a Morava, probíhalo protinacistické hnutí v celkem rozsáhlé míře a ve velmi propracované organizaci.

⁹² Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Kronika města Rychnova nad Kněžnou 1945-1947*, sign. C-0729/7, s. 145-164.

Bylo zde několik odbojových skupin, které spolu vzájemně ve větší či menší míře spolupracovaly. Do protinacistického hnutí byli zapojeni nejen bývalí důstojníci československé armády, ale i ostatní lidé. Ti byli odboji prospěšní zdánlivými maličkostmi, které ale v té době maličkostmi nebyly, například doručení vzkazu nebo přinesení trochu jídla.

To, co všechny účastníky bezpochyby spojovalo, bylo silné vlastenecké cítění a touha vzepřít se německému diktátu. Důležitá věc, kterou je potřeba zdůraznit, je fakt, že mnozí, kteří se do této formy odporu zapojili, zaplatili cenu nejvyšší. Přestože si toho byli vědomi, snažili se pomoci a zůstat do poslední chvíle stateční. Došlo i k případům, že si lidé sami vzali život, než aby se dostali do rukou německé tajné policie a byli podrobeni krutým výslechům ze strany Němců. Jeden takový případ bude popsán v jedné z následujících kapitol. Statečnost a odvaha bojovat byly vlastnosti, které tito lidé měli a díky kterým dokázali mnohé věci.

Na následujících řádcích budou podrobněji popsány odbojové skupiny, které v této oblasti působily a také některé osudy těch, kteří jim aktivně pomáhali.

Jak už bylo napsáno výše, protinacistický odpor se nerozvinul ihned po mnichovské dohodě. Neznamenalo to, že by byli všichni s danou situací spokojeni. Někteří lidé odešli do zahraničí. Zlom a změna nastala se vznikem Protektorátu Čechy a Morava, tedy v březnu roku 1939. V tu chvíli se začíná formovat protinacistický odboj nejen na domácím poli.

I v této oblasti, okres Rychnov nad Kněžnou, lze protinacistický odboj rozdělit na komunistický a nekomunistický.

2.3 Komunistický odboj

Hlavní představitelé komunistické strany bývalé první republiky v období Protektorátu Čechy a Morava byli v Moskvě, odkud také posílali potřebné instrukce. Komunistická strana jako taková musela v tomto období fungovat pouze tajně, protože po mnichovské dohodě byla tato strana rozpuštěna.

V okrese Rychnov nad Kněžnou fungovala komunistická strana i nadále. Jejími předními představiteli byli Josef Lucký, Josef Fiala a František Bradna za Týniště nad Orlicí. V Rychnově nad Kněžnou to byli Adolf Novák, Josef Preclík, František Erben, Bedřich

Zákravský a František Zahradník. V nedalekých Kvasínách poté Ota Netík. Ve Vamberku Antonín Knap s Josefem Janou, a nakonec v Doudlebech nad Orlicí Marie Trojanová. Poté došlo k rozšíření ještě o Skuhrov nad Bělou v osobě Josefa Seiberta a Solnici v osobě Josefa Danielise.⁹³

S jejím tajným fungováním souvisí akce hned z počátku fungování Protektorátu Čechy a Morava, při které bylo pozatýkáno velké množství lidí. Rozsáhlé zatýkání bylo rovněž popsáno v kapitolách výše. Byli zatčeni přední představitelé komunistické strany, v Rychnově nad Kněžnou se jednalo konkrétně o Josefa Preclíka, Adolfa Nováka, Antonína Kopse a Františka Zahradníka.

Podle některých zdrojů bylo v rámci tohoto zatýkání ve východních a severovýchodních Čechách zatčeno přes 700 komunistů. Ve většině případů dobře známých lidí.⁹⁴

Z toho důvodu bylo potřeba do vedení strany vybrat někoho na veřejnosti ne příliš známého. V květnu roku 1939 byl proto do krajského vedení strany vybrán František Taussig. Již zmíněné krajské vedení se dále dělilo na jednotlivé okresy tohoto kraje. V okresech potom na menší organizace, ty byly spojené např. s městem.

Jednotlivá krajská vedení se scházela minimálně jednou za měsíc a dále podle potřeby.

Ve vedení strany se v průběhu let vystříдалo velké množství lidí, například S. Brunclík, M. Kočí nebo J. Formánek. Poslední jmenovaný byl na konci března roku 1943 zatčen a po něm už nebylo vedení strany obnoveno.

Konkrétně severovýchodní Čechy se rozdělily na šest úseků – Královehradecko, Jaroměřsko, Náchodsko a Úpicko, Královédvorsk, Podorlicko a poslední Žamberecko. Konkrétně Rychnov nad Kněžnou a jeho nejbližší okolí spadalo do části s názvem Podorlicko. Jeho zařazení vyplávalo čistě z logiky věci, protože tato oblast se nachází pod Orlickými horami.⁹⁵ V čele podorlické oblasti stál Rudolf Procházka z Kostelce nad Orlicí.

⁹³ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jaroslav Zahradník – Činnost KSČ v okrese Rychnov nad Kněžnou v období okupace 1938-1945*, sign. 757, 1965, s. 1.

⁹⁴ NETÍK, Jiří, *Komunistická strana Československa v Podorlicku v čele boje proti fašismu a za národní osvobození 1933-1945*, Rychnov nad Kněžnou: OV KSČ, 1978. 179 s., s. 57.

⁹⁵ DRAŽAN, Radovan a JUZA, Josef. *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou: 1938-1945*, s. 120-121.

Mezi hlavní činnosti této skupiny odboje lze zařadit menší sabotážní akce, jako například přerézání brzdových hadic u lokomotiv. V továrnách docházelo k rychlému opotřebování nástrojů, zdržování výrobního procesu nebo vyhlašování požárních poplachů.

Dále především rozšiřování nelegálních novin a letáků. Jako příklad ilegálního tisku lze uvést časopisy Pravda, Čin nebo Pochodeň. Kromě těchto aktivit se celkem dařilo materiálně zabezpečovat rodiny zatčených a dodávat jim základní věci potřebné k přežití.

Na začátku roku 1940 se mezi dělníky, kteří pracovali v textilních továrnách, dostal leták, ve kterém byla informace o hromadném zavírání textilních podniků na konci března tohoto roku. Dále v něm byl pokyn k vyhlášení stávky v případě potřeby. Vyhlášení stávky nebyla nová věc. Velká stávková akce se konala již v říjnu roku 1939, při které např. ve Vamberku zastavilo svoji práci na 900 dělníků.⁹⁶

V roce 1940 proběhla opětovná vlna zatýkání – byli zatčeni komunisté jako Václav Hončl nebo Josef Pancíř. Po roce 1940 nastoupila do vedení a organizace tzv. druhá generace, tedy ti, kteří začínali v odboji v minulých letech a neměli ještě tolik zkušeností. Teď chtěli svou činnost více rozvinout. V rychnovském okrese vznikla skupina pod vedením tamního gymnaziálního profesora Oldřicha Bartáka. Tomu pomáhala Marie Knittlová a podařilo se jim navázat spolupráci i se skupinami z nejbližšího okolí.

V tomto období byla hodně aktivní především skupina z Dobrušky.

Ve své další fázi se komunistický odboj napojil na skupinu Předvoj, která kolem sebe vybudovala poměrně rozsáhlou síť spolupracovníků, a dále spolupracoval s ostatními partyzánskými skupinami, které v této oblasti působily.

Zde je ještě nutné zmínit spolupráci komunistického odboje s paravýsadkem Barium, který bude podrobněji popsán níže. Tento výsadek disponoval vysílačkou, která ale byla v rámci častých bezpečnostních přesunů nakonec včas převezena až k Žamberku. K jejímu odtajnění došlo díky udání Vítězslava Lepaříka.

V této době již komunistický odboj spolupracoval s nekomunistickou sekcí odboje.

⁹⁶ NETÍK, Jiří, *Komunistická strana Československa v Podorlicku v čele boje proti fašismu a za národní osvobození 1933-1945*, s. 71.

2.3.1 Osobnosti komunistického odboje

Na následujících řádcích budou popsány osudy některých účastníků komunistického odboje v okrese Rychnov nad Kněžnou. Pro zmapování jejich cesty v odboji budou nejdůležitějším pramenem především jejich zaznamenané vzpomínky nebo vzpomínky jejich spolupracovníků.

Václav Hončl

Osoba Václava Hončla byla spjatá především s městem Dobruška, které leží nedaleko Rychnova nad Kněžnou.

Hončl byl jeden ze zakladatelů komunistické strany v Dobrušce. Po mnichovské dohodě a zákazu komunistické strany, byl i přesto aktivním členem. Párkrát u něj proběhla dokonce domovní prohlídka, jako u osoby podezřelé ze zakázané činnosti. I to ho neodradilo a ve své aktivitě pokračoval dál.

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava se účastnil tajných setkávání místní okresní organizace v lese Halíně. V rámci své činnosti se podílel na rozšiřování ilegálního tisku. O rok později, v červenci roku 1940, byl německou tajnou policií zatčen. Kromě něho byl zatčen i další účastník komunistického odboje Čiháček.

Hončl údajně při výslechu vzal všechna obvinění na svoji osobu a neprozradil žádné informace o činnosti strany nebo o dalších členech. Dne 1. října roku 1942 byl v Mnichově, ve věku 70 let, popraven.

Jeden z účastníků protinacistického odboje, Jaroslav Holanec, ve svých sepsaných pamětech na Václava Hončla vzpomíná takto:

„V těžkých dnech byl pro mne velkou oporou s. Hončl, který takřka každý den v podvečer chodil kolem naší zahrádky na procházku. Chodil vždy v přesně určitou hodinu a já jsem měl vždy na zahradě něco na práci v tu dobu a jsme měli příležitost nenápadně spolu promluvit pár slov, ...“⁹⁷

⁹⁷ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, Jaroslav Holanec: *Vzpomínky účastníka domácího protifašistického odboje*, sign. C-1337, 1974, s. 4.

Jaroslav Holanec

Jaroslav Holanec byl rovněž součástí komunistického odbojového hnutí. Několikrát se ve svých počátcích setkával s již zmíněným Hončlem. Protože byl Hončl o mnoho let starší, Holanec ho zcela oprávněně vnímal jako vzor, kterému se chtěl co nejvíce přiblížit.

Holanec ve svých pamětech vzpomíná, že Hončl ho při jejich rozhovorech varoval před lidmi nasazenými gestapem. Po zatýkací akci v roce 1940 na Holancovi zůstala zodpovědnost dalšího vedení strany. Jednou z prvních věcí, které udělal, bylo, že obešel většinu spolupracovníků a ověřoval si jejich spolehlivost.

Někteří zatčení byli po měsíci propuštěni, jako např. Cvrček nebo Langer. Langer byl ale tajnou policií dále hlídán a o této skutečnosti také Holanec informoval.

V dalším vývoji nabírala komunistická strana, podle Holance, na síle a zároveň začaly vznikat i další menší skupiny odporu. V roce 1943 došlo konkrétně v Dobrušce k zatčení mnoha lidí. Mezi nimi lze zmínit například Bohuslava Kašpara.

Nově vzniklé skupiny Holanec nehodnotil moc kladně, podle něj nebylo jejich vytvoření a následná činnost promyšlené. Konkrétně to ilustroval na případu paní Klenčíkové z roku 1943.

Ta k němu přišla potom, co gestapo odvedlo jejího syna, a prosila ho, aby šel k nim domů a odnesl vysílačku, kterou tam měl její syn schovanou. Holanec to udělal. Zároveň zaúkoloval paní Klenčíkovou, aby prohledala celý byt, jestli někde nenajde nějaké ukryté zbraně. Když dorazilo gestapo, důkladně prohlédlo celý byt, ale nic nenašlo. O pár dní později se ale vrátilo a našlo při prohlídce starý revolver, který nikdo nevěděl, kde se vzal. Tento příklad slouží rovněž jako ilustrace metod gestapa.

Holanec následně ve svých pamětech vzpomíná na osvobození. Rudá armáda dorazila, v čele s plukovníkem Šibalovem, do Dobrušky dne 10. května roku 1945.

„Příchodem Rudé armády do Československa bylo ukončeno krvavé fašistické běsnění v Evropě. Stojíme nad troskami krvavého řádu, jenž měl na věky uvrhnout v područí všechny národy.“⁹⁸

Josef Pancíř

Josef Pancíř byl člen nekomunistické odbojové skupiny Obrana národa. Do ní se dostal díky Arnoštu Krčovi, což byl důstojník bývalé dobrušské posádky. V této kapitole je jeho jméno zmíněno z toho důvodu, že pomáhal komunistické části odboje. Jeho hlavní činností byla pomoc s rozmnožováním ilegálně vydávaného Rudého práva, časopisu Čin a další.

Ve svých vzpomínkách vytknul vedení Obrany národa v Opočně, že si ze své činnosti nechávala archiv se všemi informacemi, které se týkaly sítě spolupracovníků nebo vyzbrojení oblasti. Všechny tyto informace se dostaly do rukou tajné státní policie v květnu roku 1940, kdy byla skupina zatčena.

Sám Pancíř byl v témže roce rovněž zatčen a skoro 4 měsíce byl podroben výslechům gestapa. Během několika výslechů se ho ptali na zapojení komunistů do odboje a na jeho činnost a další spolupracovníky. To se mu dařilo zapírat do doby, než mu ukázali seznam zhruba 30 lidí, o kterých měli údajně zjištěné informace o tom, že je Pancíř zapojil do protinacistického hnutí. Na seznamu bylo i 7 jmen těch, které skutečně do spolupráce zapojil. V té chvíli je ale také upozorňoval na to, že kdyby se něco stalo, tak měli při výslechu prohlásit, že odmítli spolupracovat. Těchto 7 jmen nakonec potvrdil a jejich výpovědi se shodovaly. Pancíř během výslechu předstíral náhlé pomatení mysli, a nakonec byl odsouzen k 9 letům vězení.⁹⁹ Jeho jméno je zde jako příklad spolupráce komunistického a nekomunistického odboje.

2.4 Obrana národa

Nekomunistická část protinacistického odboje se v této oblasti skládala z několika odbojových skupin. Jejich členové spolu mnohdy spolupracovali a stejně tak probíhala vzájemná spolupráce a pomoc i s komunistickou částí odboje, jak už bylo napsáno výše.

⁹⁸ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Jaroslav Holanec: Vzpomínky účastníka domácího protifašistického odboje*, sign. C-1337, 1974, s. 12.

⁹⁹ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Josef Pancíř, Protifašistický odboj z let 1939-1945 v Dobrušce a v okolí Nového M. n. Met*, sign. C-1338, 1972, s. 1-13.

V následující kapitole budou vyjmenovány jednotlivé odbojové skupiny, popsána jejich činnost a případně osudy některých členů. Mnoho z nich své vzpomínky po roce 1945 sepsalo, a i tyto dokumenty budou sloužit pro zmapování odbojové činnosti.

Jednou z nejvýznamnějších odbojových skupin nejen v této oblasti, v okrese Rychnov nad Kněžnou, byla Obrana národa. Byla to skupina, která měla silný vojenský ráz. To bylo nejspíše způsobeno tím, že jejími nejen předními představiteli byli důstojníci bývalé československé armády. Mezi její hlavní úkoly patřilo oslabení německého nepřítele a obnova Československé republiky. Velký důraz byl kladen na zpravodajskou činnost, získání informací.

Hlavní velitelství celé skupiny sídlilo v Praze, dále se skupina členila na zemská vojenská velitelství pro Čechy, Moravu a Prahu. Dále to byla krajská velitelství a poté organizace na městské úrovni. Vzhledem k vojenskému charakteru skupiny vydávala zemská velitelství jednou týdně rozkazy.

Krajské velitelství se dále členilo na dvanáct okresních vojenských velitelství, mimo jiné i pro okres Rychnov nad Kněžnou a pro okres Nové Město nad Metují, kam patřila Dobruška nebo Opočno. Okresní vojenské velitelství pro okres Nové Město nad Metují měl pod správou Theodor Hartman a Arnošt Krč.

Krajské velitelství pro okres Rychnov nad Kněžnou sídlilo v Hradci Králové a velitelem byl plk. P. Novák. Mezi jeho spolupracovníky patřili například Josef Matohlína, František Zástěra, Alfons Prchal nebo Albín Sládek. Poslední jmenovaný měl na starosti pomoc rodinám zatčeným a pomoci těm, kteří chtěli odejít do zahraničí. Byl hodně napojený na Dobrušku.

Obranu národa postihlo první zatýkání v roce 1939, další následovalo o rok později. Německé tajné státní policii se podařilo v roce 1940 zajistit dokumentaci krajského velitelství v Hradci Králové a tím získali veškeré potřebné informace ohledně organizace Obrany národa v tomto kraji.

Gestapo těchto informací chytře využilo a během zatýkání zadrželo přes 130 osob. Mnozí z nich byli odsouzeni k smrti nebo byli po výsleších převezeni do koncentračních táborů. Z okruhu krajského velitelství odešel do zahraničí přímo P. Novák a F. Zástěra. Nutno

podotknout, že organizace Obrany národa v Rychnově nad Kněžnou se zatýkáci akce z roku 1940 nedotkla do takové míry, jako tomu bylo v jiných oblastech.

Obrana národa měla jako odbojová organizace několik výhod. Jednou z nich bylo nepochybně to, že většina předních představitelů byli bývalí důstojníci, a tudíž měli jisté zkušenosti s vedením a organizací. Nevýhodou ale bylo to, že nebyli úplně připraveni na vyšetřovací metody Němců. Z toho důvodu došlo na poměrně rozsáhlé zatýkání a v některých případech i krátké pozastavení činnosti celé organizace.

V dalším vývoji bylo ale využito předchozích zkušeností s tím, jak německá tajná policie pracuje. Zároveň se i více vědělo o tom, že mnozí spolupracují s gestapem, a tak se nedá všem věřit. Pro další komunikaci a organizaci se využívalo především krycích jmen, z důvodu bezpečnosti. Jednotliví účastníci se navzájem všichni neznali. Každý znal pouze toho, s kým nejvíce spolupracoval. Touto metodou se tak zabránilo v případném prozrazení celé skupiny.¹⁰⁰

2.4.1 Velení Obrany národa v okrese Rychnov nad Kněžnou¹⁰¹

Prvním vedoucím Obrany národa v tomto okrese byl František Kynych. Ten zahájil svoji odbojovou činnost v rámci Obrany národa téměř hned po příchodu německých vojsk na naše území. Mezi jeho první úkoly patřilo vybudovat kolem sebe síť spolehlivých lidí. Stejně jako někteří jeho spolupracovníci, ani on se v roce 1940 nevyhnul zatčení.

Nakonec byl ale v květnu téhož roku z vazby v Hradci Králové propuštěn. Sám prohlásil, že rychnovská síť skupiny nebyla prozrazena v celé šíři. Po svém propuštění si byl ale vědom toho, že bude tajnou policií sledován. Proto bylo rozhodnuto, že by měl přijít nějaký nástupce. Informace o změně vedení v okrese Rychnov nad Kněžnou dovezl z Prahy Matohlína, konkrétně od generála Homoly. Volba padla na mjr. Jana Zeleného, kterého Kynych pro tuto úlohu připravoval.

Kynych se zároveň se snažil z hledáčku gestapa uniknout, a tak dlouho nezůstával na jednom místě. Nakonec se přemístil až na Českomoravskou vysočinu. Tam dále řídil odbojovou

¹⁰⁰ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 14.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 15-16.

činnost až do roku 1942, kdy se vrátil do Rychnova nad Kněžnou. Zde byl znovu zatčen a propuštěn byl až v roce 1945.

Skupina se dále soustředila na zpravodajskou a také propagační činnost. V květnu roku 1942 měl být Zelený také zatčen, byl ale včas varován, a tak se stihl ukrýt. Jedno z míst, kde pobýval delší dobu, byl byt manželů Krejcarových přímo v Rychnově nad Kněžnou. To mu umožnilo se dále podílet na odbojové činnosti, byť v mnohem složitějších podmínkách. Zároveň to byla z hlediska úkrytu velmi dobrá taktika, protože nikoho nenapadlo, že by se mohl skrývat přímo ve městě. V květnu téhož roku si německá tajná policie přijela pro jeho manželku. Po výslechu byla v září roku 1942 převezena do internačního tábora ve Svatobořicích, kde zůstala až do května roku 1945.

Pro tuto skupinu bylo také důležité vydávání ilegálního časopisu *V boj*. Jeho tisk byl ale v roce 1943 zastaven. Zelený dále vydával různé informační dokumenty pro své spolupracovníky, aby věděli, co se děje. Tyto dokumenty obsahovaly zprávy mimo jiné i z Londýna. Sloužily zároveň jako jistá motivace pro další práci a podporovaly ostatní spolupracovníky v další zpravodajské činnosti.

V roce 1943 nastala z hlediska vedení další změna a vedoucí úlohu přebírá pplk. Rudolf Gaksch. To byl také nový impuls pro celou organizaci Obrany národa. Navázal spolupráci se zpravodajskou sítí Zeleného. Společně navzájem spolupracují až do roku 1944, kdy došlo k další zásadní organizační změně.

Došlo k rozdělení jednotlivých úseků skupiny a hlavním cílem se stala příprava na celonárodní postání. Skupina Obrany národa, operující na území okresu Rychnov nad Kněžnou, dostala název CH a jednotlivé úseky byli pro velitele rozděleny takto:

*„ER – Rychnov n. Kn. – mjr. Zelený, DE – Kostelec n. O. – mjr. Libal, GE – Týniště n. O. – škpt. Dostál, ZE – Žamberk – škpt. Markalous“*¹⁰²

¹⁰² Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 15.

2.4.2 Činnost úseku ER – Rychnov nad Kněžnou

Úsek ER skupiny CH, což byla vojenská organizace Obrany národa v okrese Rychnov nad Kněžnou, fungoval od roku 1944. Jejím hlavním cílem bylo mapování pohybu německých vojsk a shromažďování zbraní v dané oblasti.

Úsek ER

Byl rozdělen na 5 podúseků. Prvním z nich byl ER-1 s krycí značkou CH – patřil jsem Rychnov nad Kněžnou a dále Panská Habrová, Lipovka, Slemeno, Třebešov a Dlouhá Ves. Druhým podúsekem ER-2 s krycí značkou K byl Vamberk a dále Jahodov, Lupenice, Merklovice, Peklo nad Zdobnicí, Roveň. Dalším byl ER-3 se značkou J v Solnici a dále v Brocné, Černíkovcích, Domašíně, Ještěticích, Kvasínách a Litohradech. Předposlední byl ER-4 se značkou I a ten tvořil Skuhrov nad Bělou, společně s Lukavicí, Hrašticemi a Svinnou. Posledním byl podúsek ER-5 s krycí značkou H a ten byl tvořen Javornicí a Liberkem.¹⁰³

Zároveň se mnoho členů zapojilo do protinacistického odboje tím, že u sebe schovávali ty, kteří se skrývali před německou tajnou policií. Tito lidé se ukrývali na různých místech rychnovského okresu. Buď přímo v Rychnově nad Kněžnou, v Javornici nebo v Potštejně.

Rok 1944 přinesl další změnu z hlediska rozdělení jednotlivých úseků. Velitel skupiny Ch, Gaksch, vymyslel nové rozdělení a Zelený ho, v rámci utužení spolupráce odbojových skupin, přijal.

Zároveň během tohoto období skupina spolupracovala s výsadkovými skupinami, např. se skupinou Barium. Díky této spolupráci měli k dispozici vysílačku. Ta nebyla po seskoku úplně funkční a bylo potřeba ji opravit. Tohoto úkolu se ujal Ferdinand John. Po úspěšné opravě mohli tak vysílat potřebné informace do Londýna.

Toho využíval především velitel skupiny CH. Vysílací stanice byla ukryta v Rychnově nad Kněžnou v bytě u Františka Lokajíčka. V roce 1944 ji získalo gestapo, protože došlo k odhalení činnosti skupiny. Obsluhu vysílačky měli na starost především Karel Krejčárek, František Lokajíček, Oldřich Dohnálek a Rudolf Marel.

¹⁰³ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 656.

Gaksch si zároveň v Rychnově nad Kněžnou zřídil tzv. sběrnou zpráv přímo na okresním úřadě. Kontakt velitele s dalšími členy obstarávali členové Národního výboru v Rychnově nad Kněžnou.

Jak už bylo napsáno výše, všichni zúčastnění museli, z důvodu bezpečnosti a obav z prozrazení, používat pouze krycí jména. Kromě jednotlivých účastníků, byly využívány různé zkratky a krycí názvy pro obce, které s odbojem spolupracovaly. Pro příklad lze uvést alespoň některé značky. Ch bylo označení pro Rychnov nad Kněžnou. Dále byly označeny obce, které pod Rychnov nad Kněžnou spadaly, následujícím způsobem. Ch-1 bylo označení pro Panskou Habrovou, Ch-2 pro Lipůvku, Ch-3 pro Slemeno, Ch-4 pro Třebešov a Ch-5 pro Dlouhou ves. Další města byla označena podobným způsobem, vždy jedno písmeno pro největší obec/město a poté ještě číselné označení pro obce, které k ní spadaly.¹⁰⁴

Jako další příklad práce v utajení by se dal uvést šifrovací klíč, který fungoval hlavně pro krátké zprávy nebo při již zmíněném označování jmen osob.

Současně stále probíhala příprava na naplnění hlavního cíle a snažení celé odbojové organizace, a to příprava na možné celonárodní povstání. Z toho důvodu byly i očekávány i dodávky zbraní ze zahraničí. Dodávka mohla proběhnout, stejně jako všechny seskoky, pouze ze vzduchu. Z toho důvodu byly stanoveny přistávací plochy. V této oblasti rovnou dvě. Jedna z nich byla u Solnice-Kvasin a druhá u Vamberka.

„Přípravy pro příjem leteckých zásilek/signální světla, zajištění dopadové plochy, odvezení a uskladnění zbraní/ provedli v prostoru Solnice kpt. v zál. Václav Střelec, čet. asp. Jan Molec ve spolupráci s důvěrníky obcí v Solnici a v Kvasinách Ladislavem Štěpánkem a Josefem Paukem.“¹⁰⁵

V roce 1944 byla málem odhalena vysílací stanice. V říjnu, po zatčení jednoho z členů, Václava Vachka – Modrého, byla raději odvezena až k Žamberku, který leží zhruba 20

¹⁰⁴ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 146.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 114.

kilometrů od Rychnova nad Kněžnou. Díky tomu byla vysílací stanice zachráněna. Zatčení Vachka mělo ale ještě jednu dohru a sice tajnou akci gestapa.¹⁰⁶

Bratr Václava Vachka přijel do Rychnova nad Kněžnou a tvrdil, že jeho bratr bude brzy popraven a on sám je pronásledovaný gestapem. Lidé kolem Karla Krejcaru se mu snažili pomoci a domluvili si tajnou schůzku na místě, odkud mu chtěli umožnit útěk. Celé to byla nastražená past a byli zatčeni právě ti, kteří se podíleli na obsluze vysílací stanice, tedy Karel Krejcar, František Lokajíček a Josef Jaroš. Dále pak ti, kteří se podíleli na přípravě dopadové plochy – Josef Pauk, Václav Klement a Ladislav Štěpánek. Všichni byli odvezeni do Terezína. Krejcar, Štěpánek a Klement zemřeli po návratu z Terezína domů.

Zatčení se vyhnul velitel skupiny CH, Rudolf Gaksch včetně dalších spolupracovníků. Zelený, který se skrýval v Rychnově nad Kněžnou, byl donucen přesunout se na jiné místo. Spolu s Oldřichem Dohnálkem se přesídlili až ke Slatině nad Zdobnicí.

Na tomto místě je nutno zmínit důležitost informátorské sítě skupiny. Právě oni měli podíl na tom, kdo všechno se skupinou spolupracoval, protože jejich hlavním úkolem bylo vybírat spolehlivé lidi. Zároveň odhalovali ty, kteří se jen na oko tvářili jako spojenci a možní spolupracovníci, a přitom už spolupracovali s gestapem. Dále sloužili jako komunikační článek mezi veliteli jednotlivých rot.

Je na místě zmínit alespoň pár jmen z této důležité složky protinacistického odboje. Za Rychnov nad Kněžnou to byl Jaroslav Zahradník, Oldřich Dohnálek nebo Josef Ruffer. Za další města poté Antonín Šebesta, Antonín Švejda, Václav Růžička nebo František Grim.¹⁰⁷

Činnost ER v roce 1945

Rok 1945 se nesl v duchu přípravy na možné ozbrojené povstání v podobě kontrolování a sledování pohybu jednotek na naše území. Důraznější a silnější zpravodajská činnost narostla již o rok dříve, tedy v roce 1944. Dále to byla spolupráce se skupinou u Horního Jelení, která měla vysílačku a s ruskou skupinou partyzánů u Chocně. Zároveň došlo na jaře roku 1945 k navázání spolupráce s Radou tří na Moravě.

¹⁰⁶ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 126.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 110-118.

Současně stále probíhaly různé sabotážní akce. Docházelo k přepadávání německých vojenských kolon a zajišťování tolik potřebného vojenského materiálu. Tento typ akcí se týkal především ztížení komunikace. Docházelo k přerézávání sloupů nebo drátů telefonního vedení. Při přesunu německých vojsk zde byla snaha jim to co nejvíce znepříjemnit tím, že otáčeli ukazatele do nesprávných směrů. Těchto akcí bylo velké množství a o všech se ani nevedly žádné písemné záznamy. Důvod byl prostý. Německá tajná policie prováděla důkladné domovní prohlídky a při nalezení nějakého takového záznamu by se do ohrožení dostalo velké množství lidí.¹⁰⁸

V únoru velitel praporu ER rozdělil skupiny na jednotlivé podúseky, podle měst, a každému byl přiřazen vlastní velitel. V Rychnově nad Kněžnou to byl František Kotlaba, ve Vamberku Karel Podolský a později Bohumil Hudousek, v Solnici Václav Střelec, ve Skuhrově nad Bělou Karel Beran a v Javornici Karel Ruffer. Pro větší přehlednost byly hranice těchto úseků totožné s hranicemi četnických stanic, které fungovaly jako základna těchto úseků. Důvod rozdělení do jednotlivých úseků byl čistě praktický. Velitelé díky tomu mohli jednat adekvátně aktuální situaci a byli v kontaktu s ostatními partyzánskými skupinami v okolí.

Velitelé zároveň dostali volnou ruku v přípravě tzv. ZO (zvláštní oddíly), kam si mohli vybírat spolupracovníky dle vlastního výběru v jednotlivých obcích. Dále probíhala příprava pro letecké zásilky zbraní ze zahraničí a byla vybrána nová dopadová místa.

Komunikace mezi jednotlivými veliteli probíhala pomocí zvláštních rozkazů, ve kterých byly sepsány všechny podrobné instrukce. S blížící se akcí probíhala spolupráce s dalšími odbojovými skupinami, ať už přímo z tohoto okresu, nebo i odjinud. Příkladem spolupráce z tohoto okresu by mohla být jednání s komunisty z Rychnova nad Kněžnou o konečném složení Národního výboru, jak místního, tak okresního. Jednání vedl především Jaroslav Zahradník a František Kotlaba. Mimo rychnovský okres se jednalo o spolupráci se skupinou od Chocně.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 124-125.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 119-120.

Rozkazem ze dne 30. dubna roku 1945 bylo stanoveno, že všechny četnické stanice okresu Rychnov nad Kněžnou budou podřízeny veliteli úseku ER. Bylo jim nařízeno, aby zabráňovali útokům Němců na české obyvatelstvo a veškeré rozkazy odevzdali veliteli ER.

Všechny jednotky byly v pohotovosti a připraveny na případné povstání, stálým problémem byl ale již zmíněný nedostatek zbraní. S tím souvisela nedostatečná vojenská vybavenost daných jednotek. Proto byl zisk zbraní a dalšího vojenského materiálu dále jeden z hlavních cílů skupiny.

V květnu roku 1945 bylo v úseku ER následující velitelství. Velitelem praporu byl Jan Zelený, veliteli rot byli František Kotlaba (Aleš), Bohumil Hudousek (Bořek), Václav Střelec (Cyril), Karel Beran (Dušan), Bohumil Kalita (Emil), Josef Ruffer (František), Karel Pivnička (Gregor).¹¹⁰

„Aktivní vystoupení praporu bylo stále brzděno nedostatkem zbraní a trhavin, jejichž shoz spojeneckými letouny byl avisován a netrpělivě očekáván.“¹¹¹

Dne 14. května roku 1945 bylo změněno označení z Praporu ER na Prapor III.

2.4.3 Roty úseku ER¹¹²

Velitelem praporu dále zůstával mjr. Zelený. Nově se tu ale v roce 1944 vytvořily další vojenské jednotky, které byly nazývány roty. Ty nesly následující názvy: rota Aleš, rota Bořek, rota Cyril. Tyto tři byly označeny jako pěší roty. Poté zde byla kulometná rota Dušan, rota Emil a technická rota František. Dále rovněž náhradní rota Gregor.

Místa, kde se tyto roty pohybovaly, byl především Rychnov nad Kněžnou, dále pak Solnice, Skuhrov nad Bělou, Vamberk a Javornice.

Podle rozkazu velitele úseku ER si měl každý velitel roty psát tzv. polní deník. Ten měl mít dvě části. První z nich se měla týkat podzemní činnosti. Druhá část se měla zaměřit na odbojovou činnost po převzetí moci v květnu roku 1945.

¹¹⁰ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 668.

¹¹¹ Tamtéž, s. 120.

¹¹² Tamtéž, s. 116.

Rota Aleš

První pěší rota nesla označení rota Aleš. Velitelem byl Rudolf Ruffer, kterému se přezdívalo Křik. Jeho dalšími spolupracovníky byli Josef Hartl, Jan Dušák, Bohuslav Štěpánek a Oldřich Novák. Ti byli velitelé jednotlivých čet, tedy podúseků rot.¹¹³

Podrobné záznamy o činnosti této roty byly zaznamenány do tzv. polního deníku. Územní rozsah roty, tedy místa, kde se měla nejčastěji pohybovat, byla stanovena v Rychnově nad Kněžnou a jeho nejbližším okolí. Tedy Slemeno, Dlouhá ves, Lipovka, Třebešov a Panská Habrová.

Její hlavní náplní bylo odevzdávat různá zpravodajská hlášení o válečném průmyslu a pohybu Němců. Dále prováděla sabotážní akce menšího charakteru.

V září roku 1944 došlo k částečnému prozrazení činnosti roty a k již zmíněnému zatčení některých členů protinacistického hnutí. Největším problémem v rámci této zatýkácké akce byla ztráta vysílací stanice, která se dostala do rukou gestapa. Zároveň, z důvodů možného nebezpečí ze strany Němců, se velitelství rozhodlo pro zničení některých dokumentů ze starší doby.

V únoru roku 1945 došlo k jedné celkem podstatné změně ve vedení roty. Velitelské pozice roty Aleš a František se prohodily. Místo velitele roty Aleš, se stal novým velitelem František Kotlaba, zvaný Kouba. Ten předtím velel technické rotě František. Přičemž rotě František velel právě bývalý velitel roty Aleš.

V jednotlivých obcích vznikaly tzv. zvláštní oddíly, které bylo označovány ZO. Pro posílení ZO v Rychnově nad Kněžnou k nim byly přidány dvě kulometné čety Dušan a četa Josefa Zahradníka.

Začátkem května roku 1945 se začaly postupně rozvíjet Národní výbory, v každé obci v daném úseku. Začaly být vydávány speciální směrnice určené přímo pro ně. Velitelé také zároveň dávali ústní rozkazy k dalším činnostem rot.

¹¹³ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 116.

Situace s Němci začala být značně složitější. To ale bylo pro odbojové hnutí příznivé. Když se Němcům nedařilo, měly odbojové skupiny lepší vyhlídky pro svoji činnost.

Koncem dubna roku 1945 byla rota Aleš, včetně dvou kulometných čet, uznána zcela připravenou pro aktivní boj s Němci. Jediná potíž spočívala v nedostatečném vybavení z hlediska zbraní a dalšího vojenského materiálu. K plánovanému ozbrojenému konfliktu s německou posádkou v Rychnově nad Kněžnou nedošlo právě z těchto důvodů.

Po květnových událostech souvisejících s odchodem Němců dostala rota Aleš a jí nápomocné čtyři úkol přesunout se do Zdobnice, aby uklidnily situaci v pohraničí. Mělo jít hlavně o odevzdání zbraní v každé obci, převzetí válečných zajatců, a také shromáždění tak potřebných zásob. K již ustanovené skupině se přidala také četa pěší roty Bořek.

Ve vymezeném úseku okolo Zdobnice hlídky procházely každou vesnici. Pokud se našel nějaký předmět k zabavení, byl označen a poslán do Rychnova nad Kněžnou. Zároveň se také podíleli na plánované evakuaci německého obyvatelstva. Každý z nich byl před odjezdem prohledán. Z daného úseku pohraničních vesnic – Bělá, Hláška nebo Ochoz – bylo evakuováno celkem 298 lidí. Po evakuaci bylo nutné prohlédnout i domy, které byly nyní prázdné a zajistit případně další věci.

Zhruba v polovině června byla rota Aleš přeměrována a přejmenována na 1./19. rotu samopalníků. Samostatná činnost roty tímto končí.¹¹⁴

Rota Bořek

Rota Bořek bylo označení druhé pěší roty. Jejím velitelem se stal Karel Podolský, kterému se přezdívalo Kopa. Jeho spolupracovníci, velitelé jednotlivých čet, byli Josef Čermák, František Klazar, Dominik Flekr a Josef Praus.¹¹⁵ Poslední dva jmenovaní pomáhali i mimo svou rotu.

Rota Bořek měla podobné úkoly jako výše popsaná rota Aleš. Větší prostor dostala v květnu roku 1945, kdy se podílela společně s rotou Aleš na zajišťování pohraničí.

¹¹⁴ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 463-471.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 116.

Rota František

Toto bylo označení pro technickou rotu. Velitelem byl již zmíněný František Kotlaba, zvaný Kouba. Zároveň mu jako velitel jedině čtyř pomáhal Václav Neumayer.

Kouba se po nějakém čase vyměnil s Rudolfem Rufferem ve velitelských pozicích rot František a Aleš. Jejich činnost byla obdobná jako u předcházejících rot. Soustředily se především na drobné sabotážní akce. Byla to nejtypičtější a nejčastější forma odporu proti Němcům. Mnohdy se ani nic jiného dělat nedalo.

V jednom ze zdrojů je popsán vztah odbojových skupin s místními komunisty. Ti měli na starosti organizování Národních výborů a zároveň hlásali, že po skončení války budou mít velkou politickou moc. Ze strany členů odboje panovaly jisté obavy, aby jim komunisté zbytečně nekomplikovali práci. Zároveň si byli vědomi toho, že bude potřeba se s komunisty nějakým způsobem domluvit.

Předně jim záleželo na tom, aby členové vojenských organizací byli vybíráni bez nutnosti politické příslušnosti. Dále bylo důležité mít zástupce odbojového hnutí v každém Národním výboru, jehož součástí byli i komunisté.

Částečným vysvětlením nedůvěry ze strany protinacistického hnutí může být následující:

„Zrádci jsou ve všech vrstvách, jsou i v řadách komunistů. Uvádím jeden příklad: ilegální „Rudé právo“ mělo pražské gestapo dříve, než byly výtisky rozeslány do tajné tiskárny. V pražském gestapu byl totiž dobře placený něm. komunista, který měl dobré styky s komunisty českými. Naši čeští komunisté bláhově věřili, že jejich německý soudruh dělá v gestapu buňku a že snad pracuje pro ně.“¹¹⁶

Dále byla zmiňována existence partyzánských skupin a jejich rozmanitost. Vzniklo jich velké množství a každá z nich si kladla za cíl něco jiného. Mezi partyzánskými skupinami se vyskytlo i několik, které měly ruského velitele. To bylo prý lepší z toho důvodu, že měly jasně dané úkoly, zejména sabotážní činnost.

¹¹⁶ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 171.

Rota Dušan

Tato rota se na rozdíl od předchozích lišila v označení, protože to byla kulometná rota. Velitelem byl Karel Beran a velitelé čet byli Josef Zahradník, Emanuel Pejcha a Jaroslav Machač.

Karel Beran ve svých vzpomínkách popisuje, jakým způsobem se dostal k odboji. Bylo to v roce 1944 ve Skuhrově nad Bělou a ke spolupráci a aktivnímu zapojení do odbojové činnosti ho vyzval důvěrník odbojové skupiny Václav Hýsek. V září téhož roku se stal velitelem roty D (Dušan).

Mezi jeho první úkoly patřila organizace celé roty, k čemuž dostal podrobné instrukce týkající se tajných zkratk příslušných obcí a také způsobu komunikace. První spolupracovníky si vybíral přímo ze Skuhrova nad Bělou nebo v jeho nejbližším okolí. Během zatýkací akce v říjnu roku 1944 se nějakým zázrakem stalo, že na tuto skupinu nedošlo. Beran to přisuzoval tomu, že německé tajné policii se do rukou nedostaly nejspíš žádné dokumenty, díky kterým by mohli jeho a další spolupracovníky zatknout.

Situaci v počátcích organizace čtyři mu zkomplikovala skutečnost, že mu přišlo povolání k totálnímu nasazení. Snažil se tomu vyhnout, ale byl prohlášen za schopného. Díky pomoci jiného doktora, který pracoval pro odboj, se mu podařilo získat prohlášení o tom, že se léčí s několika nemocemi, a tak nemohl odjet.

V únoru roku 1945 byl Beran jmenován velitelem četnické stanice Skuhrov nad Bělou. Cílem bylo získat potřebné zásoby a zbraně. Rovněž začaly vznikat zvláštní oddíly, se kterými probíhala průběžná komunikace. Do těchto přípravných akcí byli zapojeni lidé z různých společenských vrstev, dělníci, ale třeba i učitelé. Co se zbraní týče, vlastnila tato rota pár kulometů, armádních pušek a automatických pistolí. Mezitím se stále čekalo na dodávku zbraní ze zahraničí, k tomu účelu se starali i o dopadové plochy.

Dne 1. května roku 1945 obdržel Beran zvláštní rozkaz, ve kterém stálo, že velitel četnické stanice ve Skuhrově nad Bělou nemá dále poslouchat rozkazy Němců, ale jen vojenských velitelů. V dalších květnových událostech plnila jednotka to, na co se připravovala. Uzavřeli hranice (Hláška – Rampuš – Černá voda).

Dne 17. května roku 1945 byla činnost tohoto úseku ukončena.¹¹⁷

Beranův spolupracovník, Josef Zahradník, vzpomínal na zapojení do odbojové činnosti takto:

*„Do práce v podzemní organizaci jsem se dostal jako mnoho jiných z těch, kteří byli nuceni zůstat doma, totiž přímo vývojem událostí, jenže nedal často ani přemítat, neptal se, prostě postavil člověka před neodvratný fakt.“*¹¹⁸

Josef Zahradník se znal velmi dobře s velitelem úseku ER Janem Zeleným. Jakožto učitel učil i děti Zeleného. Jeho hlavním úkolem, zejména v letech 1942 a 1943 bylo, jako u mnoha jiných, vytipovávat spolehlivé osoby. Díky Zahradníkovi se k protinacistickému odboji dostal například Josef Ruffer. Zahradník zároveň fungoval jako komunikační spojka, předával všechna možná hlášení od jednoho velitele ke druhému. Stejně jako byly označeny zvláštními zkratkami a značkami různá města a místa pro odboj důležitá a stejně tak i vedoucí osobnosti. Jistá změna, podle Zahradníka, nastala i u Jana Zeleného, který si začal říkat Šeda. V dalším období toto svoje krytí změnil na Hajský.

Jedním z důležitých úkolů, které Zahradník obdržel bylo navázání komunikace a následné spolupráce s parašutistickou skupinou, která u sebe měla vysílací stanici. Ta byla velmi důležitá pro udržení kontaktu s Londýnem.

Vlně zatýkání v říjnu roku 1944 se Jaroslav Zahradník alespoň zpočátku vyhnul. Pro případ, že by si německá tajná policie přišla i pro něj, měl domluvené heslo, které by mu z domu zavolali: „ona kniha, kterou mi měli poslat, doma není“.¹¹⁹

Gestapo ale nakonec k němu domů skutečně přišlo a snažili se zjistit spojitost mezi Zahradníkem a lidmi, kteří byli nedávno zatčeni. Způsob výslechu a kladené otázky ho utvrdily v tom, že gestapo nemá konkrétnější informace. Po krátkém přerušení opět navázal v odbojové činnosti a ve spolupráci se Zeleným, který si už v této době začal říkat Hajský. Rovněž spolupracoval s dalšími členy a řešil problémy, které se v činnosti odbojového hnutí vyskytly.

¹¹⁷ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 538-544.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 546.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 551.

Zahradník dále vzpomínal na mírnou komplikaci spojenou s vytvářením Národních výborů. Při jejich vytváření musely spolupracovat všechny části odboje. Z toho důvodu bylo nutné začít jednat i s komunisty, což byl problém, který byl zčásti nastíněn u roty Aleš.

V jednotlivých městech rychnovského okresu probíhala jednání odbojových skupin s komunisty a někde to netrvalo dlouho a na základních věcech se shodli. Konkrétně v Rychnově nad Kněžnou to jednu dobu vypadalo na velké problémy. Nemohli se dohodnout, ale vše se nakonec, i díky Zelenému, vyřešilo.

Po květnových událostech roku 1945 se Zahradník, jakožto politický zástupce celé odbojové složky, stal členem Národního výboru v Rychnově nad Kněžnou.¹²⁰

Rota Cyril

Rota Cyril byla jedna z dalších rot úseku ER, konkrétně se jednalo o 3. pěší rotu. Jejím velitelem byl kapitán Václav Střelec, přezdívaný Jasov. Také on si vedl tzv. polní deník, ve kterém zaznamenával všechny události týkající se této roty, která působila především v Solnici a jejím blízkém okolí.

Václav Střelec se, podle svých poznámek v deníku, již od roku 1933, kdy se Hitler chopil moci, snažil být aktivní a zapojil se do branné přípravy mládeže. To trvalo až do března 1939, kdy byly tyto oficiální aktivity ukončeny a dále bylo potřeba pracovat pouze v utajení. Znamenalo to pro něj aktivní vstup do protinacistického hnutí.

V tomto období kolem sebe shromažďoval spolehlivé lidi z okolních obcí do menších jednotek, dále také auta, zbraně a benzín, což se mu později vyplatilo.

Při své práci byl podřízen rozkazům Dostála a Kynycha. Po Kynychově zatčení na nějakou dobu ztratil kontakt s vojenským velitelstvím. V roce 1944 opět zahájil aktivní službu v odboji díky Václavu Hýskovi ze Skuhrova nad Bělou, kterému se přezdívalo Běla. Vybral si své krycí jméno, pod kterým v dalším období vystupoval. Počátkem května byl jmenován velitelem roty C (Cyril).

Využil toho, že už v předcházejícím období organizoval malé jednotky, které se skládaly zejména z branných středisek, ve kterých působil ještě před válkou. Rozkazem, který mu byl

¹²⁰ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 546-555.

poslán počátkem roku 1944, dostal za úkol, aby vše připravil na očekávanou dodávku zbraní ze zahraničí.

Dopadová plocha se nenacházela v jeho úseku, a tak požádal o spolupráci velitele daného úseku. Ten pomoc odmítl z důvodu velkého rizika, proto musel najít jiné spolupracovníky, konkrétně Štěpánka, Pauka. Celá tato zpočátku nepříjemná komplikace měla nakonec pozitivní vliv na další události. Střelec se oproti svému časovému plánu o den se zařizováním všeho potřebného zdržel. Hned další den proběhla zatýkácí akce gestapa, při které byli mimo jiné zatčeni právě Štěpánek s Paukem.

Zároveň z důvodu obav z prozrazení, byly páleny veškeré listiny týkající se odbojové činnosti obsahující seznamy spolupracovníků nebo rozkazy. Střelec alias Jasov ale nic nespálil a listiny, které u sebe měl, se rozhodl přesunout na bezpečnější místo. Jeho neplánované zpoždění ho nejspíše ochránilo před zatčením.

„Když jsem viděl, že ani po 48 hodinách nedošlo k mému zatčení, ani k zatčení D=I (který se zatím skrýval, aby jej zatknouti nemohli), usoudil jsem, že máme vyhráno, že naši stateční vojáci Štěpánek a Pauk mlčeli...Kdybych oba navštívil večer před jejich zatčením, jak jsem měl původně v úmyslu, moje návštěva asi by se stěží utajila a já bych určitě rozmnožil řady zatčených.“¹²¹

Střelec měl několik následujících dnů obavy o to, jak moc se protinacistického hnutí dotkne vlna zatýkání, ale v konečném výsledku to pro odboj dopadlo celkem dobře, ačkoli bez ztrát se to neobešlo.

V únoru roku 1945 dostal od Zeleného pokyn k přeorganizování čety. Hlavní úkoly byly jasné. Příprava na Národní výbory, do nich Střelec za svoji četou navrhl Kejdana a Jiřího Dohnálka. Dohnálek byl do Národního výboru přijat. Dále to byl vznik a organizace zvláštních oddílů, zisk zbraní pomocí hlídání a přepadávání německých oddílů, stejně tak zpravodajská činnost. Pro lepší spolupráci byla rota Cyril spojena s kulometnou rotou (velitel Boj).

¹²¹ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 563.

Stále se čekalo na dodávku zbraní ze zahraničí a hledaly se místa pro jejich úkryt. Zároveň se dále organizovaly zvláštní oddíly a Národní výbory. Dále spolupracovaly s partyzánskými jednotkami, které měly být označeny následujícím způsobem: *bílá páska, modré pruhy a červený nápis: Č. S. VOJSKO*¹²². Toto označení bylo potvrzení pro to, že jsou součástí vojenské organizace, a tak patří k protinacistickému hnutí.

Koncem dubna měly být všechny jednotky připraveny na možnost celonárodního povstání a boje s Němci. Přestože se stále očekávala dodávka zbraní a byla označena další dopadová plocha, nebyli úplně vyzbrojeni. Měli kolem 100 pušek, 10 lehkých kulometů, přes 100 automatických pistolí a kolem 1 000 ručních granátů.

Rota Cyril měla celkem 3 zvláštní oddíly, které byly rozdělené podle jednotlivých vesnic a měst. První byla v Solnici. Další v obcích Brocná, Ještětice a Kvasiny. Třetí v obci Černíkovice, Domašín a Litohrady. Dohromady měli 189 vojáků a 3 velitele.

Dne 30. dubna roku 1945 byl vydán rozkaz pro všeobecnou pohotovost. Všichni měli být připraveni na blížící se povstání. Všude, kde vznikaly zvláštní oddíly, byla pomalu dokončena příprava Národních výborů. Ten největší byl v Solnici a měl 16 členů, včetně předsedy. Nejmenší byl v Domašíně a měl, včetně předsedy, 5 členů. Každý Národní výbor byl rozdělený na jednotlivá oddělení týkající se vojenských záležitostí, zásobování, politiky, samosprávy. Dále vznikly policejní oddíly a také tzv. místní lidové soudy. S tím byly zároveň vydány seznamy lidí, kteří měli být po převzetí moci od Němců, zatčeni z důvodu spolupráce s Němci.

Zvláštním oddílům byly předány rozkazy, která konkrétní místa měli hlídat. Jednalo se o místní komunikace mezi jednotlivými městy/vesnicemi, dále budovy pošty, továrny nebo například budovu mlýna v Kvasinách.

Velitel četnické stanice obdržel rozkaz, že už nemá plnit žádné rozkazy od německých velitelů a bude plně podřízen bývalým československým velitelům. Těmito přípravami končí Střelcova činnost v protinacistickém odboji za období Protektorátu Čechy a Morava. I v dalším období se samozřejmě zapojoval.¹²³

¹²² Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 564.

¹²³ Tamtéž, 559-568.

Dne 5. května se do Solnice donesly zprávy o pražském povstání a pro Střelce to byl impuls pro to, aby se přestěhoval na své určené místo v četnické stanici v Solnici. Tam se hlásil velitel partyzánského oddílu od Bílého Újezda Sedláček s nabídkou pomoci při udržování pořádku v Solnici a zapojení do odbojové organizace.

Mezi další Střelcovy činnosti během květnových událostí roku 1945 patřilo například jednání s místními veliteli jednotek SS. Cílem jednání bylo, aby si tito velitelé uvědomili závažnost situace. Zároveň jim byla předložena výzva ke kapitulaci. Velitel jednotek SS v Solnici jim řekl, že se Němci nemohou vzdát bez rozkazů z příslušných míst. Pokud by to nějaký velitel udělal, hrozila by mu smrt oběšením. Dohodli se proto, že zachovají jakési příměří a ani jedna ze stran nebude nic podnikat.

Stále byla očekávána letecká dodávka zbraní. Zároveň Němci se nehodlali jen tak vzdát. Střelec dostal hlášení, že se k Solnici blíží jednotka 8 aut a s ozbrojenými vojáky. Ze Solnice ale ještě tentýž den odjeli. Rovněž se k němu 7. května donesla zpráva, že jednotka SS z Černíkovíc po něm pátrá s cílem zadržet ho, proto byl nucen se chvíli skrývat. Nakonec se ale vrátil na své stanoviště v Solnici.

V úterý, 8. května roku 1945, opouštěla kolona německých aut rychnovský okres a přesně v 15 hodin dochází ke slavnostnímu převzetí moci ve všech obcích, které spadaly do úseku ER. O den později je hlášeno z různých měst, například z Hradce Králové, že ruské vojsko jimi projíždí a začíná plné osvobozování. Přes Solnici odjíždí další německé jednotky s cílem nepadnout do rukou přijíždějícím Rusům.

Do Solnice dorazila první ruská jednotka 10. května v osm hodin večer. Ještě předtím se jedna dorazila do Skuhrova nad Bělou. V následujících dnech komunikoval Střelec s veliteli ruských jednotek a prováděl kontrolu zvláštních oddílů ve své oblasti. Současně probíhalo zajišťování majetku Němců a hledání těch, kteří s nimi spolupracovali. Rovněž byla zahájena činnost Národních výborů.¹²⁴

Při hledání těch, kteří spolupracovali s Němci, občas došlo k záměně jmen. Jeden případ se stal i tady. Na seznamu lidí, kteří měli být zadrženi, se objevilo jméno Jaroslava Němečka,

¹²⁴ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 567-587.

který byl hlášený u rodičů v Brocné. Když si pro něj přišli, tak tam nebyl, a tak zadrželi jeho rodiče. Když Němeček přijel za nimi na návštěvu a zjistil, co se stalo, sám přišel a požadoval vysvětlení.

„Pan Jaroslav Němeček předkládá osvědčení policejního ředitelství, podle něhož byl pověřen pátráním a zajištěním škůdců národa. Vydáno v Hradci Král. 10. 5. 45.“¹²⁵

Nakonec se přišlo na to, že Jaroslava Němečka zaměnili za Richarda Němečka, který v Hradci Králové prodával pneumatiky a údajně spolupracoval s německou tajnou policií. Potom, co Střelec nahlásil záměnu, byli Jaroslav Němeček i se svou rodinou propuštěni také z toho důvodu, aby mohl Němeček dělat svoji práci. O pár dnů později byl zajištěn skutečný spolupracovník Němců Richard Němeček.

Dne 18. května dostala rota rozkaz o přesunu na státní hranici do pohraničí. Konkrétně ze Solnice se měli přesunout do Kunštátu pomocí 12 motorových vozidel. Celkem jich bylo přes 200. V Kunštátu se setkali s partyzánskými skupinami například z Rychnova nad Kněžnou.

Velitel partyzánské skupiny Frydrych kontaktuje Střelce s potvrzením, že může odebírat zbraně a zajišťoval obyvatele. Střelec mu oznamuje, že podle nařízení velitele skupiny CH se mají partyzáni stáhnout k praporům a vyčkat dalších rozkazů.

V Černé vodě se Střelec setkal s ruskou jednotkou a proběhlo jednání s velitelem, podle Střelce ve velmi přátelském duchu. Po pár dnech, konkrétně 20. května, proběhl opětovný přesun zpátky do Rychnova nad Kněžnou. Tam se konala dne 21. května tzv. národní slavnost. Střelec byl při této příležitosti prohlášen za osvětového důstojníka pro styk se spojenci. Zároveň dále kontroloval svá stanoviště a jednotky.

Ve čtvrtek 24. května se Střelec rozloučil se svojí rotou coby jejich velitel. Tímto dnem se také Střelec odpojuje od roty Cyril. Kancelář pro své nové umístění si zajistil i s bytem ve Skuhrově nad Bělou.¹²⁶

¹²⁵ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 588.

¹²⁶ Tamtéž, s. 590-606.

2.4.4 Květnové události

Události v květnu roku 1945 zastihly celou skupinu sice vnitřně připravenou, ale z vojenského hlediska ne dost dobře vybavenou. Zvláštní oddíly, které se na tuto chvíli pečlivě připravovaly, obsadily hranice státu s cílem zabránit vstupu nepřátelských jednotek na naše území.¹²⁷

Po zprávách ze dne 5. května o tom, co se děje v Praze, došlo k prvním aktivním akcím ze strany pozemní vojenské organizace. Velitelem celého praporu byl stále Jan Zelený. Zvláštní oddíly byly téměř v každé vesnici, či městě. Z hlediska celkového počtu čítal prapor ER v Rychnově nad Kněžnou přes 800 členů, důstojníků, poddůstojníků, vojáků, a také v neposlední řadě dobrovolníků.

Dne 9. května dorazila do Rychnova nad Kněžnou Rudá armáda, přičemž prapor ER s ní téměř ihned navázal komunikaci. Výsledkem dohody byla vzájemná spolupráce a pomoc tam, kde to bude potřeba. Týkalo se to například otázky zásobování, převozu raněných a dalších potřebných věcí.

Velitel skupiny CH, Rudolf Gaksch, si ve svém diáři, který mu sloužil jako deník, dne 9. května roku 1945 poznamenal velmi stručně: „*Ráno v 5 hodin přijíždějí první Rusové!*“¹²⁸

O den později bylo v Rychnově nad Kněžnou vytvořeno posádkové velitelství. To mělo sloužit zejména pro evidenci všeho vojenského materiálu, který se v té době našel nebo se měl najít v budoucnu. Jako velitel byl určen Bohuslav Melichar.

O pár dnů později, konkrétně 14. května, došlo k jisté změně v označení praporu. Stal se z něho Prapor III. Následně byla činnost tohoto praporu oficiálně ukončena a jeho členové přešli do nově utvořeného pěšího pluku 19.

*„My, příslušníci praporu III /ER/ skupiny CH můžeme být se svou prací spokojeni. Jsme si vědomi toho, že jsme konali svou povinnost. Konali jsme ji tak, jak jsme nejlépe dovedli a jak nám to situace dovolovala.“*¹²⁹

¹²⁷ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 16-18.

¹²⁸ Archivní sbírka dobrošického muzea, *Oddíl XI. Vojenství, Partyzáni 1944-1945*, K74., s. 6.

¹²⁹ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 142.

Rozkaz o přesunu do pohraničí

Dne 16. května roku 1945 byl vydán rozkaz, který se týkal přesunu některých rot do pohraničí. Konkrétně rota Aleš se měla přesunout do Zdobnice a rota Cyril do Kunštátu. Jejich úkolem bylo tzv. vyčistit dané území od zbylých německých jednotek, vzít jim zbraně a další vojenský materiál. Rota Cyril měla navíc ještě za úkol vyčistit státní hranici. Zároveň se částečně podíleli na odsunu německého obyvatelstva.¹³⁰

Celá tato vojenská organizace měla velkou zásluhu na událostech, které zde v okrese Rychnov nad Kněžnou, v období Protektorátu Čechy a Morava, proběhly.

„Němečtí velitelé byli zřejmě překvapeni existencí našich československých vojenských jednotek, se kterými se střetli dříve, než mohli narazit na Rudou armádu, proti které měli za úkol postupovat a bojovat....Měli rozkaz bojovat proti Rudé armádě, ať se děje cokoliv. Zásahem jednotek praporu ER podzemní vojenské organizace byl jim postup úsekem Rychnov n. Kn. a tím i další boj proti Rudé armádě znemožněn.“¹³¹

2.4.5 Podúsek ER-2 ve Vamberku

V červnu roku 1939 bylo navázáno spojení mezi Vamberkem a podzemním odbojovým hnutím v Hradci Králové, konkrétně v osobě majora Petery. Koncem června byl velitelem celé organizace určen major Kynych, jako spolupracovník byl určen Karel Podolský. Pravidelných schůzek se rovněž účastnil farář Josef Mojžíš.

Hlavní cíl byl stejný, především zpravodajská činnost. V každém městě byla určena jedna spolehlivá osoba, ve Vamberku to byl např. ředitel Václav Nápravník. Ten se měl podílet i na drobných sabotážních činnostech, jako např. poruchy německých aut.

Když se protinacistické hnutí rozdělovalo na čtyři, Vamberk s okolními vesnicemi vytvořily čtyři dvě. Z hlediska spojení s Hradcem Králové komunikovali s velitelem Matohlínou. Konkrétně Vamberk měl čtyři části, každá z nich tvořila jednu četku a měla svého velitele. Vytvořené rotu vznikly a byly pojmenované podle světových stran: jihovýchodní (velitel Rambousek), jihozápadní (velitel Josef Praus), severozápadní (velitel Stanislav Truhlář),

¹³⁰ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 657.

¹³¹ Tamtéž, s. 138.

severovýchodní (velitel František Dytrt). Každý z velitelů, včetně jejich zástupců, museli složit přísahu:

*„Přisahám při všem, co je mi svato, že splním každý rozkaz, který obdržím, že své kamarády neopustím a tajemství naší organizace nikomu neprozradím, i kdyby mne to stálo život. Tak přisahám.“*¹³²

Mezi hlavní úkoly patřilo úkryt zbraní, to měl na starosti Josef Praus. Zpravodajskou činnost měl na starost Dominik Flekr. Dokonce měli k dispozici rozmnožovací přístroj. Každý týden se scházeli na schůzkách, kde především schvalovali další spolupracovníky. Schůzky se konaly pokaždé na jiném místě, z důvodu utajení.

V roce 1939 ještě došlo k výměně velitele Truhláře. Důvodem bylo možné prozrazení celé organizace. Manželka Truhláře tušila, že její muž dělá něco protizákonného. Při jedné schůzce v místní škole všechny účastníky vyděsila tím, že zabouchala na dveře. Všichni si začali myslet, že si pro ně jde německá tajná policie, ale nic se dál nedělo. Další den vykřikovala v místním obchodě, že její muž chce ohrozit celou rodinu a ona to tak nenechá. Celá tahle situace mohla být pro organizaci skupiny velkým rizikem. Místo Truhláře proto nastoupil jako nový velitel čety Jan Píro.

V roce 1940 byl major Petera zatčen a o pár měsíců později byl popraven. Začala se rozjíždět velká akce s cílem vytipovat všechny, kteří by mohli spolupracovat s Němci. Zároveň pokračovala i zpravodajská činnost a dále se šířil časopis V boj.

V této době se Rychnov nad Kněžnou a jeho blízké okolí stává místem, kam míří osoby hledané nebo kontrolované gestapem. Pro příklad lze zmínit jméno Josefa Chaloupky. Chaloupka se skrýval nějaký čas ve Vamberku, utekl dokonce i z vězení. Poté byl poslán do Německa, odkud se také snažil utéct. Jako další, kteří se tady ukrývali, byli Josef Šrámek nebo Josef Sládek. Všichni měli falešná jména i doklady. Ty obstarával Josef Mojžíš.

Kromě toho se snažili podporovat rodiny zatčených nebo popravených. K tomu jim sloužily finanční dary od různých podnikatelů, například továrník Zdeněk Zeman z Vamberka, úředník Jaroslav Hrabánek, řezník František Prokeš a další.

¹³² Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 608.

V roce 1941 byl na udání Josef Šrámek odhalen a zatčen. Zároveň do Vamberka přijel Kynych s cílem se tu také schovat. Vzhledem k okolnostem ale odjel jinam. Nakonec Kynych odjel do nemocnice v Rychnově nad Kněžnou, kde byl také zatčen a jeho velitelské místo přebíral Zelený.

Ke konci roku 1941 přišla zpráva o možném plánovaném zatčení Mojžíše a Podolského. Díky informaci, že gestapo zatýká převážně brzy ráno oba časně odcházeli z domu do lesa, kde se skrývali, aby je případně gestapo nezastihlo.

V roce 1942 ale k zatčení Mojžíše bohužel došlo. Zároveň zvládl z vězení ještě poslat varování pro Zeleného, že by mohl být také zatčen. Proto se Zelený od té doby ukrýval na různých místech a jeho odbojová činnost tak probíhala ve ztížených podmínkách. V důsledku událostí, které se staly, se protinacistická činnost na chvíli zastavila.

I rok 1943 se nesl ve znamení zatýkání dalších spolupracovníků odbojových skupin v okrese Rychnov nad Kněžnou. Tím je další odbojová činnost hodně narušena a bylo potřeba ji obnovit. Nová skupina dostala označení ER – 2. Velitelem se stal Karel Podolský, přezdívaný Kopa. Ten kolem sebe shromáždil lidi, se kterými spolupracoval již dříve, například Josefa Prause nebo Dominika Flekra.

V tomto období byla zároveň určena dopadová plocha pro letecké zásilky ze zahraničí. Konkrétní místo bylo na křižovatce kolejí ve směru Doudleby nad Orlicí – Potštejn a Doudleby nad Orlicí – Vamberk.

V roce 1944 nastala další organizační změna. Rozkazem dne 30. září vznikla pěší rota s názvem Bořek. Zároveň došlo k opětovné vlně zatýkání, zejména v Rychnově nad Kněžnou, což mělo za následek přerušení komunikace s velitelstvím. To trvalo až do konce roku, kdy bylo spojení opět navázáno.

V roce 1945 probíhala příprava na další události. V tom se nejvíce zapojoval Šebesta, který velel zásobovacímu úseku. Zároveň se začalo s organizací Národních výborů. Také byla dokončena organizace roty Bořek, jejím velitelem se stal Bohumil Hudousek. Rota Bořek měla 4 čety. Vzhledem k stále očekávaným dodávkám zbraní ze zahraničí probíhalo ozbrojování v podstatě všude, kde se dalo, velmi často přepadáváním německých hlídek.

Ze dne 6. na 7. května německá posádka opustila Vamberk. Došlo i na ozbrojený boj s německou kolonou, která se blížila k Vamberku. Po téměř hodinové přestřelce Němci projeli Vamberkem dál směrem na Doudleby nad Orlicí. Ruské jednotky projely Vamberkem 9. května.¹³³

2.4.6 Osobnosti protinacistického odboje

Václav Hýsek (Běla)

Václav Hýsek byl zapojen do protinacistického hnutí od roku 1943, konkrétně spolupracoval se skupinou ER, která sídlila v Rychnově nad Kněžnou. Byl přímo podřízen veliteli Zelenému. Fungoval jako spojovací článek mezi Rychnovem a Skuhrovem nad Bělou. Jeho úkolem bylo udržovat s veliteli Střelcem a Beranem spojení v dané oblasti.

To bylo krátce přerušeno vlnou zatýkání v roce 1944. V den zatýkání měl předat dopis pro velitele Střelce, který ale musel být vzhledem k okolnostem spálen. Z důvodu bezpečnosti byl nucen se po jistou dobu schovávat ve Skuhrově nad Bělou, ale v odbojové činnosti dále pokračoval. Byl přítomen květnovým událostem roku 1945, přebýval převážně ve Skuhrově a poté i chvíli na státní hranici u Deštného v Orlických horách.¹³⁴

Poručík Jaroslav Machač – Žižka

Jaroslav Machač pracoval jako revizní úředník okresní nemocenské pojišťovny v Rychnově nad Kněžnou. Již od roku 1939 měl, při svých služebních cestách, možnost sledovat práci německého vojska. Jeho hlavní pozornost byla soustředěna na výrobu válečného materiálu, tedy zbraní a střeliva. Jako příklady sledovaných podniků lze uvést Porkert Skuhrov nad Bělou nebo Janeček Kvasiny. Zároveň radil dělníkům a jejich zaměstnavatelům, jakým způsobem šlo obejít vydaná nařízení nebo o zvýšení platů.

V květnu roku 1944 složil přísahu a stal se oficiálním členem odbojového hnutí. Byl jmenován velitelem kulometné čtyry roty Dušan. Zároveň fungoval jako spojovací článek mezi Rychnovem nad Kněžnou a Skuhrovem nad Bělou.

¹³³ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 610-632.

¹³⁴ Tamtéž, s. 624-625.

Z hlediska jeho aktivní odbojové činnosti se v dubnu roku 1945 zúčastnil plánované akce s partyzánskou skupinou, jejímž cílem bylo vyhození vlaku na trati Opočno – Dobruška. Při své práci spolupracoval zejména s veliteli Gakschem, Zeleným, Kotlabou, Rufrem, Dušákem a Holcem.

V květnu se podílel na odzbrojování německého vojska, přičemž jeho pozice byla změněna z velitele kulometné čety na zbrojního důstojníka. V dalších dnech pokračoval v této činnosti, byl účasten vyjednávání s jednotkami SS, aby nedocházelo ke zbytečným střetům. Německým jednotkám nebyly zabavovány pouze zbraně, ale také motorová vozidla nebo motocykly. Kromě shromažďování zbraní měl také na starost ničení nebezpečných trhavin na území okresu Rychnov nad Kněžnou, např. v okolí Javornice nebo Panské Habrové.¹³⁵

Josef Ruffer – Křik

Odbojové hnutí během období Protektorátu Čechy a Morava probíhalo i v Javornici. Roku 1944 byl Josef Zahradník jmenován velitelem roty František. Josef Ruffer byl jmenován velitelem roty Aleš. Obě spadaly do úseku ER.

Prvním z úkolů bylo sehnat spolehlivé spolupracovníky, začali hledat v Rychnově nad Kněžnou. Ruffer i jeho spolupracovníci se scházeli na pravidelných schůzkách a zažívali velké chvíle nejistoty při zatýkacích akcích gestapa, zároveň se svým bratrem Bohuslavem pomáhal skrývat hledané osoby

Mezi jeho další činnosti patřila příprava dopadové plochy pro letecké zásilky zbraní ze zahraničí.

*„Určil jsem louky Pode Žďárem před hájovnou a pole mezi zálesím a Piskorkou a potřebu zbraní pro celý můj podúsek. Ježto zbraně touto cestou dodány nebyly, usuzoval jsem, že spojenci už jsou přesvědčeni, že k akci většího rozsahu nedorazí.“*¹³⁶

Dne 15. listopadu roku 1945 převzal vedení roty František v oblasti Javornice, Liberka, Přímu, Jaroslavě a Panské Habrové. Bývalý velitel Josef Zahradník byl v lednu roku 1945

¹³⁵ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 627-629.

¹³⁶ Tamtéž, s. 633.

zatčen gestapem a po svém propuštění, z důvodu možného sledování, odmítal v odbojové činnosti pokračovat.¹³⁷

Jan Zelený

Svoji činnost v protinacistickém hnutí zahájil již v roce 1939. Spolupracoval především se Zavadou, Hartmanem a Kynychem. Když došlo k jejich zatčení, pokračoval dále v činnosti v okrese Rychnov nad Kněžnou podle plánů Kynycha.

2.5 Odbojová činnost v Dobrušce

Dobruška je již zmíněné město nedaleko Rychnova nad Kněžnou. I zde probíhal v období Protektorátu Čechy a Morava protinacistický odboj. Zmíněna bude především osoba Bohuslava Kašpara, který do své aktivní činnosti v odboji zapojoval i další obyvatele Dobrušky. Nejvíce spolupracoval a Albínem Sládkem.

2.5.1 Bohuslav Kašpar

Bohuslava Kašpar byl bývalý vojenský pilot, který žil v období Protektorátu Čechy a Morava v Dobrušce i se svojí rodinou – manželkou a synem.

Jak už bylo napsáno, zapojil se do odbojové činnosti, zejména v Dobrušce, ale měl kontakty i v Rychnově nad Kněžnou. Spolupracoval s již zmíněným Albínem Sládkem. Jeho jméno je tedy nutno spojit s Obranou národa. Dále byl v kontaktu s bratry Munzarovými, kteří rovněž stáli v čele jedné z menších odbojových skupin.

Kašpar byl rovněž v roce 1940 zatčen, ale následně i propuštěn. Od té doby si dával větší pozor.

Jeho hlavní náplní bylo vytipovávat další možné spolupracovníky do odboje. Zároveň pomáhal Sládkovi, když se ukrýval před gestapem. Stejně tak se snažil pomoci i dalším, kteří se museli ukrývat. Snažil se jim sehnat falešné dokumenty, aby mohli odejít. K ukrývání osob občas využíval synagogu v Dobrušce. To značí o tom, že do své odbojové činnosti zapojil i část Židů z Dobrušky. Ti pomáhali zejména materiálním způsobem, sháněli potraviny a oblečení.

¹³⁷ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 635.

Jeho zapojení do odboje byl úkaz velké statečnosti a odvahy, který byl ještě podmíněn tím faktem, že jeho manželka – Jolana Kašparová, byla židovského původu. Nebyla uvedena v seznamu židovských obyvatel. To zařídil právě Kašpar, díky svým kontaktům v odboji. V oficiálním seznamu byla jeho žena vedena jako mrtvá. Díky tomu se vyhnula hromadnému transportu Židů do Terezína.¹³⁸ Podle jejich syna, Tomáše Kašpara, mu byla velkou oporou a někým, na koho se mohl spolehnout.

I přes veškerou opatrnost se nakonec zatčení nevyhnul on ani jeho manželka. K jejich odhalení došlo díky nasazení tajné policie, která do skupiny bratří Munzarů infiltrovala svého člověka. Ten sledoval konkrétně Emilii Valentovou a díky tomu se dozvěděli i o Kašparových.

Ti byli zatčeni v únoru roku 1943 v Dobrušce a následně odvezeni na gestapo do Hradce Králové. Tam se přišlo na židovský původ Jolany Kašparové a díky tomu se, po dlouhých výsleších a mučení, dostala až do transportu do Osvětimi, kde v březnu roku 1944 zemřela.

Její manžel, Bohuslav, byl dlouho ve vězení v Hradci Králové. V listopadu roku 1944 byl převezen do Berlína, kde ho odsoudili k smrti zastřelením. Popraven byl v lednu roku 1945 v Brandenburgu.¹³⁹

Zůstal po nich syn Tomáš, který byl v době jejich zatčení ještě malý a přežil i zbytek války. Přestože byl zatčení přítomen, vzhledem k nízkému věku jsi z toho moc nepamatuje.

„Čtyři černé kožené kabáty s klobouky vstoupily do naší kuchyně a já za nimi. Byl jsem drobné postavy a neviděl jsem přes ně.“¹⁴⁰

2.5.2 Albín Sládek

Albín Sládek byl spolupracovníkem jedním z velitelů Obrany národa Josefa Matohlíny. Ten se musel skrývat před gestapem. V roce 1941 byla ale Matohlína zatčen také a jediný, kdo zbyl z původní vedoucí krajské sestavy, byl právě Sládek. Ten si po zatčení Matohlíny dokonce změnil jméno na Josef Sokol a přesunul se do Vamberka.

¹³⁸ Rozhovor vedený autorkou s Tomášem Kašparem dne 26. 2. 2018.

¹³⁹ KAŠPAR, Tomáš. Výkřik ze zapomnění, s. 98-102.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 122.

V tuto chvíli také nastává spolupráce Obrany národa s ilegálně fungující komunistickou stranou, kterou ale příliš v lásce neměl. Jeho hlavní snahou bylo obnovit fungování Obrany národa tak, jak to bylo před vlnou zatýkání v únoru roku 1940. Sládek byl zastřelen v únoru roku 1943 u vesnice Bystře v Orlických horách.

„Albín Sládek spatřoval vedle boje proti okupační moci svou úlohu současně v tom, aby po osvobození bylo zabráněno komunistům převzít moc v republice.“¹⁴¹

2.6 Odbojová skupina bratří Munzarů

Tato skupina působila hlavně v Praze, ale dříve, než se tam přemístili, působili i na Královéhradecku. Zde tato skupina vznikla. Byla pojmenována po Josefu a Františku Munzarových, kteří unikli zatýkání v únoru roku 1940. Právě po něm se přemístili do Prahy. Další činnost spočívala ve spolupráci s pražskou Obranou národa.

Hlavním vedoucím byl František Munzar, který svého bratra Josefa přivedl do odbojové skupiny v roli spojky. Jejich hlavní náplní bylo shromažďování zbraní, výroba falešných dokumentů, poskytování informací do Londýna.

František Munzar byl napojen na Bohuslava Kašpara a často se stýkali. Munzar několikrát zavítal do Dobrušky, buď přímo on nebo poslal bratra. Kašpar mu právě pomáhal s obstaráváním falešných dokladů.

Díky sledování bratrů Munzarových a jejich spolupracovníků došlo k již výše zmíněnému zatčení Bohuslava Kašpara a jeho manželky. Oba bratři byli následně také zatčeni. Následovaly dlouhé a tvrdé výslechy. Poté byl František převezen do Terezína, kde byl v říjnu roku 1944 zastřelen. Josef skončil v koncentračním táboře Flossenbürg, ze kterého se ale v květnu roku 1945 vrátil.¹⁴²

2.7 Odbojová činnost v Ohnišově

Obec Ohnišov se nacházela, i stále nachází, v okrese Rychnov nad Kněžnou. Od samotného Rychnova nad Kněžnou je vzdálená přibližně 20 kilometrů.

¹⁴¹ KAŠPAR, Tomáš. Výkřik ze zapomnění, s. 95.

¹⁴² Tamtéž, s. 120-141.

2.7.1 Václav Dusílek

Roku 1938 vznikla v oblasti kolem Ohnišova tzv. předvojenská výchova pro všechny muže ve věkovém rozmezí 18 až 60 let. Velitelem byl učitel z Ohnišova Miroslav Valenta. Účastnili se jí především důstojníci a poddůstojníci v záloze jako například Václav Hartman nebo právě Václav Dusílek.

V červnu roku 1940 byl Dusílek zatčen gestapem, protože byl udán, že u sebe ukrývá pušku včetně nábojů. Při prohlídce byla nalezena pouze puška, která byla zakopaná v poli. Náboje Němci nenašli. Dusílek byl zavřený ve věznici gestapa v Hradci Králové až do září tohoto roku. Poté byl, i se svými spolupracovníky jako např. Josefem Hartmanem, který ho právě udal gestapu, převezen na Pankrác a odtud do Drážďan. Poté je odvezli do Zhořelce a následně do Budyšina. Během všech převozů probíhaly intenzivní výslechy. Nakonec skončili zpátky na Pankráci. Zhruba po 14 dnech byli propuštěni s tím, že se mají hlásit na služebně hradeckého gestapa a že budou pod neustálou kontrolou. Jejich putování tak skončilo 31. 7. roku 1941, kdy se vrátili domů.

Mysleli si, že tím je celá situace vyřešená, ale ani ne po měsíci obdržel Dusílek dopis, že jeho stíhání a vyšetřování nadále trvá a měl se dostavit do Prahy k soudu. Odsoudili ho na 5 let vězení.

Na Pankráci zůstal do 20. června roku 1942. Pak byl převezen do Bayreuthu¹⁴³, který se nacházel v Bavorsku. Tam Dusílek zůstal cca 3 roky až do osvobození. Po celou dobu zde nosil vězeňské oblečení a musel tvrdě pracovat. Až do 5. května roku 1945 byl československým politickým vězněm.

„...pak jsme dostali práci, vyráběli se tam cvičné papírové helmy pro Hitlerjugend a to byla složitá práce, která šla jako na páse, skrz několik výroben a každý měl už naměřino, kolik kusů za den vyčistit, když nesplnil počet, nedostal najíst.“¹⁴⁴

¹⁴³ Bayreuth – město, kde se nacházelo jedno z pracovišť koncentračního tábora Flossenbürg
Wikipedie: Otevřená encyklopedie: *Bayreuth* [online], [cit. 25. 6. 2021].
Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Bayreuth>

¹⁴⁴ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Václav Mach: Odbojová činnost Václava Dusílka nar. 1903 v Ohnišově*, i. č. 300, 1972, s. 5.

2.7.2 Miroslav Valenta

Miroslav Valenta byl vůdčí osobou celého ilegálního hnutí v Ohnišově. V roce 1939 začala svoji činnost v Ohnišově skupina Národního odboje, která byla úzce napojena na odbojové hnutí v Dobrušce. Zároveň to byl člen Petičního výboru Věrní zůstaneme.

Pro Miroslava Valentu si gestapo přišlo v červnu roku 1940 a byl odvezen do Hradce Králové, kde byl podroben výslechům. Jeho zatčení proběhlo nejspíše na udání jednoho muže z Ohnišova, pana Obsta, u kterého byli údajně často viděni příslušníci německé tajné policie.

Dále byl z Hradce Králové na Pankrác, poté do Drážďan a následně do Budyšina. Nakonec byl odsouzen na 4 roky. Když mu skončil trest, byl převezen do Terezína. Následně byl poslán do koncentračního tábora Flossenbürg. Zde absolvoval například i pochod smrti. Vše ale vydržel a vrátil se domů.¹⁴⁵

2.7.3 Alois Novák

Další ze spolupracovníků odbojové skupiny v Ohnišově. Rovněž zatčen v červnu roku 1940. Důvodem byla, stejně jako u Dusílka, puška, kterou mu dal Josef Hartman. Její nález prozradil, že byl rovněž zapojen do odbojového hnutí.

Jeho cesta po zatčení byla stejná jako u Dusílka. Stejně jako on, byl i Novák odsouzen k 5 letům vězení. V tu chvíli už ale nebyl se svými spolupracovníky. Odvezli ho do Steinu nad Dunajem. Nakonec skončil v Mariboru v Jugoslávii.

Jemu se dostalo osvobození v podobě jednotek britské armády dne 10. května roku 1945. Do Ohnišova se vrátil v červnu téhož roku.¹⁴⁶

2.8 Protinacistický odboj v Pěčíně

Z Pěčína, což je vesnice nedaleko Rychnova nad Kněžnou, se do odboje zapojili Karel Salát a Jiří Divíšek. Jejich činnost začala v roce 1942 a spolupracovali především s Markalousem a Jandíkem. Působení této skupiny bylo především v okolí Žamberka.

¹⁴⁵ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Václav Mach: Miroslav Valenta – odboj za druhé světové války*, i. č. 298, 1972, s. 3-5.

¹⁴⁶ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Václav Mach: Odbojová činnost Aloise Nováka nar. 1898 v Ohnišově č. p. 131*, i. č. 297, 1972, s. 1-5.

Stejně jako ostatní, i oni pomáhali hledaným osobám, podporovali rodiny zatčených a řídili přípravy na celonárodní ozbrojené povstání. Zároveň navázali spolupráci s výsadkem Barium a po odhalení jejich vysílačky pomáhali skrývat Markalouse. I v Pěčíně byl organizován Národní výbor, který po 5. květnu roku 1945 oficiálně převzal moc.¹⁴⁷

2.9 Protinacistický odboj u Doudleb nad Orlicí

V místní kronice lze najít informace o tom, že od roku 1941 zde probíhaly drobné sabotáže zejména na místní železnici. Pracovníci nádraží měli proto např. zakázáno nosit do práce kapesní nože.

V roce 1944 došlo k vykolejení dvou pancéřových vlaků, zároveň dále probíhaly sabotážní akce. V roce 1945 pracovníci železnice navázali spojení s odbojovou četou Bořek a dne 29. dubna se jim podařilo vykolejit vlak.

V květnu se ve městě objevil podplukovník Gaksch, velitel úseku ER. Dne 4. května se opakuje akce s vykolejeným vlakem u Záměle. O den později se začaly šířit zprávy o ústupu a kapitulaci německé armády. Správu města převzal Národní výbor ve složení Františka Güttnera, Josefa Hlaváčka, Antonína Macourka, Otty Pauluse a dalších.

Dne 6. května téhož roku dochází k přestřelce německé jednotky a roty Bořek, když jeli Němci opravit vykolejený vlak. Němci si později přivezli obrněný vlak a odmítli opustit pozice. Nakonec se další den vzdali.

Stejně jako do většiny měst okresu Rychnov nad Kněžnou, i do Doudleb nad Orlicí přijela vojska Rudé armády dne 9. května roku 1945.¹⁴⁸

2.10 Protinacistický odboj v obci Dobré

Do protinacistického hnutí proti Němcům byli někteří lidé z obce Dobré zapojeni již od roku 1939. Tato malá skupina byla vázaná na odboj v Dobrušce. Tamní vedení znalo jen jedno jméno z celé skupiny, a to Františka Michla. Jeho spolupracovníci byli Jaromír Kovář,

¹⁴⁷ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Výpis z kronik obce Pěčín – odbojová činnost 1939-1945*, i. č. 418, 1975, s. 1.

¹⁴⁸ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Výpis z kroniky MNV Doudleby nad Orlicí*, i. č. 417, 1975, s. 1-3.

Vladimír Boháč, Rudolf Kučera a František Kupka. Tito lidé o sobě navzájem moc nevěděli, ale v případě potřeby byli připraveni.

Zde k žádné velké akci nedošlo, ale František Michl byl vyšetřován v souvislosti se zatčením dobrušského vedení v podobě majora Krče. Naštěstí byl včas varován, a tak přesně věděl, co má odpovídat.

Jaromír Kovář během celého válečného období poslouchal zprávy ze zahraničí a poté pravidelně informoval své blízké o tom, co se děje. V roce 1942 se Kovář zapojil do schovávání dvou francouzských zajatců, kteří žádali o pomoc. V únoru roku 1945 se v nedalekém Bílém Újezdě objevili ruští zajatci, s jejich úkrytem pomohl opět Kovář. Zároveň pomáhal partyzánským oddílům při získávání zbraní.

Od února roku 1945 se připravovala organizace Národního výboru. Měli být do něj zapojeni všichni, kteří pomáhali odboji plus Marie Langrová a Jan Sitný. Jaromír Kovář byl zvolen předsedou.

Místnímu partyzánskému hnutí silně pomáhal Josef Pašta z Chmeliště. Ten hodně spolupracoval s Kovářem. Roku 1943 byli zatčeni František Poláček a Bohumil Čtvrtečka, Poláček byl majitel tkalcovny a Čtvrtečka si ji pronajímal. Oba se prý podíleli na úkrytu Albína Sládka. Nakonec se oba přiznali, Poláček vypovídal hned a Čtvrtečka nakonec musel, pod tíhou okolností, také. V důsledku toho gestapo Sládka našlo a zastřelili ho. Nakonec byli oba uvězněni v Hradci Králové. Poláček se poté dostal do Terezína. Nakonec se ale vrátil domů.¹⁴⁹

2.11 Protinacistický odboj v obci Tutleky

V květnu roku 1944 byla v této obci vytvořena malá odbojová skupina pod vedením Jana Šedy, která se měla podílet na drobných sabotážních akcích v železničním úseku měst Žamberk a Týniště nad Orlicí. Do skupiny byli vybráni bývalí českoslovenští vojáci například bratři Krupkové, Václav Adámek nebo Josef Sejkora.

V říjnu téhož roku proběhla zatýkací akce německé tajné policie, v tu dobu se tu skrýval jeden z parašutistů z výsadku Barium Josef Žižka. Úkryt mu poskytl již zmíněný Hajný

¹⁴⁹ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Výpis z kroniky obce Dobré – květen 1945 v Dobřem, odboj za druhé světové války 1939-1945*, i. č. 416, 1975, s. 1-3.

Froše a jeho žena. Gestapo hajného vyslechlo, ale ten nic neprozradil a tvrdil, že nikoho takového nezná. Poté nastalo velké zatýkání především v Rychnově nad Kněžnou. Oba manželé Frošovi raději dobrovolně ukončili svůj život, než aby je gestapo zatklo a oni při výslechu byli donuceni něco říct.

Boženě Frošové byl po válce udělen Československý válečný kříž 1939 In Memoriam. Její muž obdržel Medaili trocnovského hrdiny.¹⁵⁰

Kromě sabotážní činnosti, pomáhali partyzánským skupinám v okolí v jejich činnosti. I zde se organizoval Národní výbor. Do něj byli nakonec jmenováni Antonín Zelinka, Václav Adámek, Václav a Josef Benešovi a další.¹⁵¹

2.12 Barium

Barium bylo označení jednoho z paravýsadek, který se uskutečnil v roce 1944 na území Protektorátu Čechy a Morava a byl řízen Londýnem. Výsadek měl tři členy, velitel Josef Šandera (Velký Josef), Josef Žižka (Malý Josef) a Tomáš Býček. Cílem tohoto výsadku byla spolupráce s domácí částí odboje a opětovného navázání kontaktu s Londýnem. Součástí výsadku byly i vysílací stanice.

Na území Protektorátu se byli vysazeni v dubnu roku 1944. Výsadek se uskutečnil z italského města Brindisi.¹⁵² Po výsadku se rozdělili. Josef Žižka se přemístil do okresu Rychnov nad Kněžnou, konkrétně do Potštejna a Josef Šandera s Tomášem Býčkem zamířili k Hradci Králové. Z počátku jejich situace nebyla vůbec jednoduchá, některé bezpečné adresy, které obdržely z Londýna už bezpečné nebyly, protože někteří lidé z nich byli zatčeni nebo hlídání.

V rámci rychnovského okresu byla navázána spolupráce především s odbojovou skupinou Obrana národa, konkrétně se skupinou CH. Velitel skupiny CH se dokonce s Josefem Šanderou osobně setkal. Pro zpravodajská účely byla využívána vysílací stanice Marta. Ta

¹⁵⁰ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Soudobá dokumentace: Manželé Frošovi*, sing.83, 1945-1947, s. 21-22.

¹⁵¹ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Výpis z kroniky města Tutleky – odbojová činnost 1944-1945*, i. č. 423, i. č. 423, 1975, s. 1-2.

¹⁵² Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Tajný vysílač Marta – odboj za 2. světové války*, i. č. 993, 1944-1945, s. 1.

byla kvůli bezpečnosti několikrát přesunuta. Zároveň jejich činnost probíhala v rámci severovýchodních Čech, nejen v rychnovském okrese.

První spojení s Londýnem bylo navázáno dne 19. dubna roku 1944. Pro získání důvěry, že se nejedná o nějakou akci gestapa, si nechali členové domácího odboje zahrát třikrát po sobě písničku Hrádečku, jsi na pěkném kopečku.

„S vysíláním se začalo 19. dubna 1944, poněvadž Malý Josef měl sjednaný termín 7 hod. ráno a také byl dodržen. Jeho přítel, který v Londýně spojená zachytil, během 3 minut odpověděl. Spojení bylo navázáno. Od p. Lokajička bylo vysíláno denně po 12 týdnů.“¹⁵³

Pomocí vysílací stanice Marta přicházely do Londýna i znepokojivé zprávy, že nedodržují dané sliby a že odboj stále čeká na dodávky zbraní ze zahraničí. Hlavním koordinátorem jejich činnosti byl Václav Vachek, který byl později zatčen. Ten pomohl zprovoznit vysílací stanici, avšak neúspěšně. Po skrývání stanice v Hradci Králové a v okolí Jaroměře byla převezena do vesnice Čánky u Opočna, kde bydlel Vachkův bratr Jan. Ten se o ně zpočátku staral, obstarával jídlo a další potřebné zásoby. Dále byla přesunuta do Rychnova nad Kněžnou, kde došlo k jejímu zprovoznění.¹⁵⁴

V jejich prvním období, kdy pobývali ve vesnici Čánky se mimo jiné na jejich úkrytu podílel Stanislav Baše, který pomáhal bratrům Vachkovým. Baše byl za napomáhání parašutistům zatčen v lednu roku 1945. Pobýval ve věznici v Hradci Králové cca dva měsíce, a poté byl převezen do Terezína. Tam se setkal i s dalšími členy protinacistického odboje, například s generálem Bláhou, který byl od roku 1944 vůdčí osobností Obrany národa. Na toto velmi těžké období vzpomínal Baše takto:

„Nicméně toto období ponížení člověka na úroveň zvířete jak to byli Němci zvyklí s vězni dělat zanechává v člověku strašné vzpomínky a člověk si uvědomuje co to je svoboda a jak málo o ní ví člověk, který ji nikdy neztratil.“¹⁵⁵

¹⁵³ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Tajný vysílač Marta – odboj za 2. světové války*, i. č. 993, 1944-1945, s. 1.

¹⁵⁴ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Odbojová skupina Barium 1944-1945*, i. č. 958, 1995, s. 3.

¹⁵⁵ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Stanislav Baše – Vzpomínky na okupaci 1939-1945*, i. č. 1305, 1965-1975, s. 2.

V Terezíně musel Baše zůstat i po konci války, protože se nakazil skvrnitým tyfem kvůli epidemii, která v Terezíně byla. Propustili ho zhruba po šesti týdnech a mohl se vrátit domů.

Josef Šandera cestoval po různých městech, jeho přezdívku Velký Josef neznali všichni, jen někteří zasvěcení. Zároveň se mu stalo i pár nepříjemných situací, např. když přišel do holičství a jediné volné místo bylo vedle německého důstojníka. Aby nevzbudil žádné podezření, sedl si vedle něho. Ostatně na takové situace byli v Anglii trénováni. Zároveň pomáhal domácímu odboji v podobě podrobných instrukcí, jak zacházet se zbraněmi.

Na osudu obou Josefů se podepsal jejich někdejší spolupracovník Lepařík, parašutista z Anglie, který oba Josefy dobře znal. Na území Protektorátu Čechy a Morava se dostal s jedním z výsadků a s cílem bránit svou zemi. Po zatčení gestapem začal s nimi začal spolupracovat. Oba Josefové byli právě v okolí Žamberka, když Lepařík přišel a začal zjišťovat informace ohledně vysílací stanice a další podrobnosti o jejich činnosti.

Velitel úseku Markalous se domluvil s Velkým Josefem na schůzce s Lepaříkem. Ta proběhla ke konci roku 1944 a v poměrně v přátelském duchu, dokonce se domluvili, že Lepařík obstará falešné doklady. Markalousovi se ale Lepařík nezdál a po skončení schůzky nařídil přesun vysílací stanice i obou Josefů.

Na začátku roku 1945 Lepařík přivedl gestapo na stopu obou Josefů, kteří se ukrývali v osadě Polsko v žambereckém okresu. Tomáš Býček byl v tomto období ve Smiřicích. Němců byla přesila, a proto byl jakýkoli nápad s nimi bojovat nerealizovatelný. Velký Josef chtěl svůj život dobrovolně ukončit výstřelem do hlavy, Malý Josef chtěl udělat to samé, ale nakonec ho gestapo zatklo. Byl odvezen do Prahy a tam podlehl následkům krutého mučení. Velký Josef měl vážné zranění na hlavě, ale Němci si všimli, že žije a snažili se ho zachránit. Jako živý pro ně měl velikou cenu. Byl odvezen do nemocnice v Hradci Králové, kde byl operovaný, ale po dvou měsících zemřel na zánět mozkových blan.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Soudobá dokumentace, Skupina Barium – odboj Velký a Malý Josef*, sign. 81, 1944-1945, s. 2-9.

2.13 Jitřenka

Bez činnosti nezůstali ani příslušníci Sokola. Již v dubnu roku 1939 byla založena sokolská odbojová skupina v Hradci Králové a jeho blízkém okolí. Její první název byl Národní odboj, název Jitřenka získal až později.

V počátcích své existence se skupina soustředila především na šíření protinacistických letáků, dále na ukrývání zbraní a také pomáhala lidem, kteří chtěli odejít do zahraničí. Tito lidé odcházeli směrem na Slovensko a poté přes Maďarsko až do Francie. Při těchto akcích se zapojovali především železničáři.

„Pušky byly po nějakou dobu uskladněny u různých obchodníků, aniž však tito lidé věděli, že v bednách jsou ukryty zbraně.“¹⁵⁷

Zároveň připravovali padací plochy pro dodávky zbraní ze zahraničí. V tomto období byl aktivní především Zíba a Matohlína. Mezi další činnosti patřilo skrývání lidí hledaných gestapem, lze zmínit například Josefa Mojžíše.

Roku 1940 se činnost skupiny rozšířila na další území, tedy i na okres Rychnov nad Kněžnou. V Rychnově nad Kněžnou se přidružila k Obraně národa, spolupracovali tedy i s majorem Kynychem. Jedna její složka se vytvořila i v Solnici, která leží nedaleko Rychnova nad Kněžnou.

Prvním velitelem této solnické skupiny byl až do roku 1941 František Koch. Jeho činnost spočívala především v pomoci lidí hledaných gestapem. Mezi jeho spolupracovníky patřili Josef Holec a četník Bílek. Koch byl v roce 1941 zatčen. Díky předstírané duševní nemoci byl z Prahy převezen do léčebny, kde byl až do konce války.

Po zatčení Kocha se vedoucí úlohy ujal František Němec, ředitel solnické školy. Do odboje se zapojila i jeho kolegyně učitelka Anežka Hladíková. Ta měla za úkol najít spolehlivé lidi, kteří by mohli být zapojeni do odbojové činnosti. Zároveň sháněla potřebné věci, jako oblečení nebo potraviny.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jiří Kolouch: Barium v sítích gestapa*, i. č. 1137, 1970, s. 12.

¹⁵⁸ DRAŽAN, Radovan a JUZA, Josef. *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou: 1938-1945*, s. 117-118.

Ve stejném roce, kdy došlo k rozšíření činnosti na další místa, skupinu postihla celkem tvrdá zatýkácí akce ze strany gestapa. Někteří členové byli zatčeni, např. Drašnar nebo Mikolášek, jiným se podařilo utéct, to byl příklad Josefa Zíba.

Josef Zíba si při svém útěku změnil jméno na Emanuel Kába. Jeho prvním místem úkrytu se stala Bukovina. Poté byl chvíli v Rosicích, u Dolního Přímu a Lubna. Od jednoho spolupracovníka mu byly slíbeny falešné doklady. Nakonec ale z plánovaného dalšího útěku sešlo, protože Zíba byl v únoru roku 1943 zatčen gestapem. Zhruba dva měsíce byl uvězněn v Hradci Králové, poté byl převážen na různá místa. Za dobu trvání války prošel celkem 28 věznicemi, byl mimo jiné i v Terezíně. Dočkal se konce války a vrátil se domů.

Ve stejném roce, kdy došlo k zatčení Zíby, byli zatčeni i další členové odboje, např. Žofie Šnajdrová nebo Ina Slezáková a mnoho dalších. Někteří z nich se konce války nedočkali. Sama Slezáková poslala domů pár dopisů své rodině, hlavně z Terezína. Na Inu Slezákovou vzpomínala po válce její spoluvězeňkyně Marie Šturmová, ta se s ní setkala v Terezíně a blíže se seznámily cestou do Osvětimi.

„Na Inku budu vzpomínat, neb byla čestná žena, která by se rozdělila o vlas.“¹⁵⁹

Přes všechna zatýkání a oslabování této skupiny, dále pokračovala ve své činnosti. Více se zapojila v roce 1944 po navázání spolupráce s výsadkem Barium.¹⁶⁰

2.14 Partyzánské skupiny

„Přisahám na vše, co je nám drahé, že zásadám, partyzánské tradici a ideálům, za které jsme bojovali pro osvobození Československé republiky a za něž padly tisíce našich nejlepších kamarádů, zůstaneme věrni po celý život.“

Tak, jako jsme bojovali i proti nenáviděným okupantům, jejich pomocníkům a zrádcům, budeme nemilosrdně bojovat proti všem nepřátelům republiky dnes i v budoucnosti.“¹⁶¹

¹⁵⁹ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Domáci odboj SV Čech 1938-1943*, i. č. 1339, 2003, s. 8.

¹⁶⁰ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jiří Kolouch: Barium v sítích gestapa*, i. č. 1137, 1970, s. 12-14.

¹⁶¹ TROJAN, Emil a Martin VAŇOUREK. *Tak přísahali: partyzánský odboj v českém pohraničí v letech 1939-1945.*, s. 3.

Účast partyzánských skupin byla částečně přiblížena již v předcházejících kapitolách. Vzniklé odbojové skupiny s nimi více či méně spolupracovali a v této pohraniční oblasti jich nebylo málo. Do menších skupin se shlukovali především dělníci, kteří se snažili škodit Němcům v rámci svých možností přímo v místě svého pracoviště, tedy v továrnách.

Hlavním úkolem a cílem partyzánů bylo především získávat informace o pohybu Němců a posílat je dál. Poté také záškodnická činnost. Kromě jiných partyzánských a odbojových skupin spolupracovali také s výsadkem Barium. Dále se soustředili na předávání informací, které se doslechli díky poslechu zahraničního rozhlasu, což byla v této době zakázaná věc.

Zároveň se podíleli i na ukrývání zajatců a hledaných lidí. Zejména na jaře roku 1945 se v lesích kolem Týniště nad Orlicí, které je rovněž součástí okresu Rychnov nad Kněžnou, soustředilo plno uprchlých ruských zajatců. Jednalo se o skupiny Petra Pankova, Korovína, Michailova a Krylova-Charytonova. Tyto lidi bylo potřeba nějakým způsobem zabezpečit i z hlediska oblečení a jídla. V tom výrazným způsobem pomáhal pracovník místního úřadu Jan Václavík.

Zapojena byla i místní četnická stanice v Týništi, která měla za úkol včas předávat informace o možném hledání uprchlíků ze strany gestapa.

Jednou z největších organizací z hlediska počtu příslušníků byla tzv. partyzánská divize Václavík. Její hlavní představitelé se pohybovali v okolí Hradce Králové.¹⁶²

Příkladem fungování malé partyzánské skupiny může být uvedena partyzánská skupina KSČ Bílý Újezd – Solnice, jejímž členem byl mimo jiné Karel Sedláček. Ten ve skupině působil od února roku 1945. Jeho činnost spočívala především v přepadávání německých jednotek a jejich ozbrojování. Po 5. květnu byl poslán na vyčištění pohraniční oblasti do Deštného v Orlických horách.¹⁶³

¹⁶² Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Drobné fondy Týniště nad Orlicí, Zbraně pro domácí odboj*, i. č. 269, 1976, s. 3-4.

¹⁶³ Vojenský ústřední archiv, *Partyzánské a odbojové hnutí v Československu, Zpráva o vzniku činnosti partyzánské skupiny ve Vamberku (okres Rychnov nad Kněžnou). Osobní listy členů skupiny*, i. č. 395, s. 5.

2.14.1 Týniště nad Orlicí

Vůdčí osobou odboje v Týništi byl Vilém Kejzlar, který pracoval jako učitel. Již v roce 1939 se zapojil do odbojové činnosti. Navázána spolupráci s majorem Kynychem a vytvořil tak základ pro odbojovou skupinu.

Tu tvořily tři pěší rotý a jedna technická rota. Jejich velitelé byli již zmíněný Vilém Kejzlar, Josef Prošvic, Jaromír Macháň, František Tomšík a Antonín Hejzlar. Jejich prvním úkolem bylo shromáždit veškeré zbraně, které se v blízkém okolí nacházely. Po Kynychově zatčení v roce 1941 navázala skupina spolupráci s hajným Václavem Kašparem, ten mimo jiné poskytoval úkryt pro hledané osoby.

V této době byl vůdčí osobností celé skupiny v Týništi nad Orlicí Josef Doležal. Skupina intenzivně spolupracovala s Jitřenkou, její členové fungovaly jako spojky. Do hájenky konkrétně chodila například Ina Slezáková. V hájence se skrývali například Bohuslav Říčař nebo major Sládek. Zároveň hájovna sloužila jako skladiště zbraní. V roce 1943 se ale vše změnilo. Gestapo nasadilo zvěda, který vyhledal hájenku a snažil se zjistit nějaké důležité informace. Zároveň byly odhaleny spojky, které do hájovny chodily.

Hajný i se svou ženou byli zatčeni, zároveň odvedli i bratra Kašparovy manželky, Václava Zemana. Růžena Kašparová zemřela v Osvětimi, její bratr se na konci války ztratil a byl prohlášen za nezvěstného. Podle některých zjištění byl údajně zastřelen při pochodu smrti někde v okolí Dvora Králové nad Labem. Hajný Kašpar byl nejdříve v Terezíně a poté byl berlínským soudem odsouzen za velezradu k smrti. Popraven byl v lednu roku 1945 v Brandenburgu. Všem třem se po válce dostalo náležitých poct. Václav Zeman například obdržel Československý válečný kříž.¹⁶⁴

Václav Kašpar poslal domů dopis:

*„Drazí doma. Nevím, jak bych Vám to napsal, ale nedá se nic dělat. Bylo mi právě oznámeno, že budu dnes 15. ledna popraven ve 13 hodin. Proto Vás prosím, buďte klidní, jako já jsem a nechci, byste slzu uronili.“*¹⁶⁵

¹⁶⁴ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Drobné fondy Týniště nad Orlicí, Václav Lochman: Oběti petrovické hájenky*, i. č. 277, 1945, s. 1-2.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 4.

Odboj ale stále pokračoval. Bylo využito ideální polohy lesů okolo Týniště nad Orlicí a vytvořilo se několik bunkrů, které sloužily jako úkryt zbraní i osob. Ty vznikaly v letech 1942 a 1943. Pro tyto účely byla jedním členem skupiny dokonce postavena chata.

Rok 1944 se nesl ve znamení stálého tajného boje. Jako jeden z úspěchů lze brát vykolejení německého nákladního vlaku, na kterém se místní odboj podílel. To se nepodařilo pouze jednou, ale opakovaně.¹⁶⁶

Jedním z účastníků odbojové činnosti v Týništi nad Orlicí byl i Josef M. Sejkora. Ten se během Protektorátu Čechy a Morava podílel na šíření ilegálního časopisu *V boj*, byl i jedním z jeho vydavatelů. Právě za to byl i zatčen a zbytek války strávil v koncentračním táboře v Dachau, kde se dočkal osvobození.¹⁶⁷ Na šíření časopisu *V boj* se podílel i Karel Linger.

2.14.2 Partyzánská skupina v Malé Čermné

Malá Čermná je vesnice, která se v současné době nachází v okrese Náchod, ale v období Protektorátu Čechy a Morava zde byla vytvořena partyzánská skupina, která spadala pod okresní velitelství KSČ v Rychnově nad Kněžnou.

Jmenovitě do ní patřili Antonín Doskočil, Stanislav Bureš, Josef Bureš a Ladislav Tužil. Všichni jmenovaní pocházeli z České Čermné.

Tato skupina od února roku 1945 soustředila svoji činnost na pomoc ruským partyzánským skupinám, které se skrývaly v okolních lesích. Snažili se jim sehnat nejen potřebné vojenské vybavení, ale i jídlo a základní oblečení.

V květnu roku 1945 zamířila skupina, i s ruskými skupinami, k Borohrádku, kde narazila na německou jednotku. Při krátké přestřelce byl zastřelen jeden německý voják. V dalších dnech tato skupina působila především v okolí Chocně.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Drobné fondy Týniště nad Orlicí, Partyzánské úkryty a činnost partyzánů*, i. č. 387, 1945, s. 1-9.

¹⁶⁷ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Drobné fondy Týniště nad Orlicí, J. M. Sejkora – odboj*, i. č. 298, s. 26.

¹⁶⁸ Vojenský ústřední archiv, *Partyzánské a odbojové hnutí v Československu, Dotazník k odbojové činnosti členů a pomocníků I. československé partyzánské brigády Jana Žižky*, i. č. 445, s. 1-2.

3 Situace po květnu 1945

Na toto období není práce primárně zaměřena, proto mu nebude věnován příliš velký prostor. Cílem této kapitoly je uvést nějaké konkrétní příklady korespondence mezi jednotlivými členy protinacistického hnutí a také shrnout potvrzení o odbojové činnosti, která byla vydávána. Někdy bylo potřeba dodat nějaké další informace a u některých se stalo, že dané potvrzení nezískali, protože neměli nikoho, kdo by jim jejich odbojovou činnost potvrdil.

Lidé byli i vyzváni, aby se se svými svědectvími přihlásili. V Rychnově nad Kněžnou se při schůzi okresního velitelství partyzánů dne 29. května roku 1945 dohodli, že do rozhlasu vypustí následující výzvu:

„Všichni partyzáni, skupiny i jednotlivci v okrese Rychnovském a Žambereckém, kteří se mohou svědecky prokázati akcemi jednak do 5. 5. 1945 nebo od 5. 5. – 9. 5. 1945, hlašte se ihned za účelem jednotného organisování u okresního velitelství partyzánské skupiny Rychnov n. Kn.“¹⁶⁹

Každé potvrzení obsahovalo časové rozmezí, ve kterém byl ten dotčený z hlediska odbojové činnosti aktivní. Dále pak, jaké konkrétní věci dělal, zda se zaměřoval na zpravodajskou činnost nebo např. na úkryt hledaných osob nebo zda neorganizoval nějakou vojenskou jednotku. Z hlediska časového období bylo často zmíněno působení dotčeného po osvobození.

Tato potvrzení se nevydávala bezprostředně po konci války, někdy byla vydávána i s odstupem.

Jedním z těch, kterým se podařilo tzv. Potvrzení o odbojové činnosti získat byl Jan Zelený. Jeho jméno figuruje ve velkém množství rozkazů a zaznamenaných svědectví. Zároveň se v rychnovském archivu vyskytují i písemná prohlášení některých jeho spolupracovníků, např. ve kterých potvrzují, že se Zeleným spolupracovali a uvádí všechny činnosti, které Zelený pro protinacistické odbojové hnutí dělal. Zelený získal potvrzení o své odbojové činnosti např. od Dohnálka nebo Kynycha.

¹⁶⁹ Vojenský ústřední archiv, *Partyzánské a odbojové hnutí v Československu, Zpráva o vzniku činnosti partyzánské skupiny ve Vamberku (okres Rychnov nad Kněžnou). Osobní listy členů skupiny*, i. č. 395, s. 3.

Sám Zelený psal některým členům prohlášení o tom, že byli též činní v odboji. Například o Jaroslavu Zahradníkovi napsal toto:

„Za okupace zapojil se do odbojového hnutí v okrese Rychnov n/Kn a byl velmi činný zejména v době od května 1945 až do našeho osvobození. Udržoval osobně styk s vedoucím odbojového hnutí, žijícím v ilegalitě.“¹⁷⁰

Jan Zelený poskytl potvrzení, že byl činný v odboji i Josefu Ruffovi. Ten ho sám kontaktoval, protože potřeboval potvrzení kvůli svému dalšímu pracovnímu působení. Zelený mu vyhověl.

Další, komu Zelený potvrdil jeho činnost v odbojovém hnutí, byl Václav Střelec. V jeho potvrzení se například nachází i informace o jeho působení od 23. května do 30. června roku 1945, kdy fungoval jako spojovací článek mezi naší a Rudou armádou.

Potvrzení o činnosti v domácím odboji obdržel od Zeleného také velitel úseku CH Rudolf Gaksch. Toto prohlášení bylo ale vydáno až v únoru roku 1969.

Zároveň probíhala evidence těch, kteří se zapojili do odbojového hnutí více či méně, a to formou *Dotazníku o činnosti v domácím odboji*¹⁷¹. Ten byl rozdělen do 5 částí. První z nich se týkala osobních údajů, jako např. datum narození, míst bydliště, rodinný stav nebo počet dětí.

Dále to byla Účast na revoluční činnosti do 30. května 1942, zde se měla uvést odbojová skupina, ve které dotyčný pracoval a důležití byli svědci, kteří to mohli všechno dosvědčit.

Poté Účast na revoluční činnosti od 1. 6. 1942 do 15. 5. 1945, zde byly otázky ohledně přechovávání hledaných osob. Poté ohledně vysílací stanice, pokud ji u sebe dotyčný měl, musel přesně vyplnit odkdy dokdy to bylo a na jakém místě přesně ji měl ukrytou. Poté to byly otázky, které se týkaly zbraní, jaký typ zbraně dotyčný měl a pro co byly používány.

¹⁷⁰ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969, s. 1.

¹⁷¹ Vojenský ústřední archiv, *Partyzánské a odbojové hnutí v Československu, Dotazník k odbojové činnosti členů a pomocníků I. československé partyzánské brigády Jana Žižky*, i. č. 445, s. 58-60.

Další částí bylo vyplnění informací o činnosti od 15. dubna do 10. května roku 1945. Zda dotyčný někde bojoval a pokud ano, kde přesně to bylo. Otázky byly podobné, jako v předchozí části.

Dalším úsekem byly otázky, které byly určeny pro osoby zatčené a pro ty, kteří skončili ve vězení. Musely se doplnit přesné informace o místě a čase zatčení, včetně důvodu pro zatčení. Poté kde všude byl dotyčný souzen a z jakých důvodů, jaký trest obdržel. Další otázka se týkala propuštění na svobodu, kdy to bylo a kdo to udělal.

Závěr

Tato práce si kladla za hlavní cíl zmapovat protinacistické hnutí v okrese Rychnov nad Kněžnou během období Protektorátu Čechy a Morava.

V první části se práce věnuje fungování protinacistického hnutí obecně. Shrnuje, jaké historické události předcházely vzniku protinacistického hnutí i v jaké situaci odboj vznikl. Dále se tato část práce zaměřuje na jednotlivé složky odboje obecně. V první řadě je prostor věnován zahraničnímu odboji a poté jednotlivým skupinám domácího odboje, včetně hlavních představitelů a událostí, které s ním souvisí. Příkladem propojení obou složek odboje, tedy zahraničního i domácího, může být atentát na Reinharda Heydricha.

Hlavní část práce je věnována protinacistickému hnutí v dané oblasti. Nejdříve se tato část práce zaměřuje na historickou situaci v okrese Rychnov nad Kněžnou v daném období, mezi lety 1939-1945.

Poté se práce zaměřuje na jednotlivé odbojové skupiny, které ve zvolené oblasti působily. Celkový obraz nastiňuje, že lidí, kteří se z této oblasti angažovali v protinacistickém hnutí bylo velké množství. To dokazuje především počet a organizace odbojových skupin.

I v této oblasti fungovala komunistická strana ilegálně a byla jednou ze složek odbojového hnutí. Velký význam měla například v Dobrušce, v podobě Václava Hončla.

Jednou z hlavních nekomunistických odbojových skupin byla nepochybně Obrana národa. Ta nepůsobila jen zde, ale i v této oblasti měla velmi dobře organizovanou celou síť spolupracovníků. Působila nejenom v Rychnově nad Kněžnou, ale i v dalších městech a obcích, jako např. v Solnici, Vamberku nebo ve Skuhrově nad Bělou. Zároveň spolupracovala s ostatními skupinami nebo i výsadky, které se pohybovaly na tomto území, jako např. výsadek Barium. Výsadek Barium s sebou přivezl velmi důležitou věc, a sice vysílací stanici, která umožňovala komunikaci s Londýnem.

O dobré organizaci svědčí fakt, že skupina se, až na krátké období klidu, udržela po celou dobu a vždy dokázala svoji činnost obnovit. Na tom lze poznat, že skupina byla řízena lidmi, kteří s tím měli již nějaké zkušenosti, byli to totiž bývalí členové československé armády.

Jejím cílem bylo připravit se na možné celonárodní povstání proti Němcům. Z toho důvodu se v pozdějším období přeorganizovala do menších jednotek, rot, které mezi sebou také spolupracovali. Tato uskupení zároveň vytvářela tzv. zvláštní oddíly, do kterých se shromažďovali další členové a tyto oddíly byly připraveny v případě převzetí moci ihned zasáhnout. Jediným problémem, který narušoval celou přípravu byl nedostatek zbraní. Za tímto účelem byly sice přepadávány německé jednotky, ale ani zdaleka to nestačilo. Ze zahraničí byla několikrát přislíbená dodávka zbraní, k jejímu dodání ale nedošlo.

Obrana národa do své činnosti zapojovala i ty, kteří měli zájem se nějakým způsobem aktivně účastnit. Mnohdy nešlo o věci vojenského rázu, jako např. přepadení vojenské jednotky, ale o sehnání jídla nebo oblečení. Někteří členové fungovali jako spojky, které mezi jednotlivými veliteli předávali dopisy s rozkazy. Dále se našla spousta lidí, kteří poskytovali úkryt těm, kteří se schovávali před německou tajnou státní policií. Takto byli často skrýváni lidé z vedení ON v této oblasti, jako např. František Kynych nebo Jan Zelený.

Kromě Obrany národa lze zmínit další odbojovou skupinu s názvem Jitřenka. Ta sdružovala bývalé členy Sokola, který byl po okupaci zrušen. Tato skupina se rovněž účastnila odboje formou pomoci rodinám zatčených a dodáváním základních věcí potřebných k životu.

Za zmínku ještě stojí zmínit nekomunistickou část odboje v Dobrušce. Zde se hodně angažoval Bohuslav Kašpar. Jeho činnost je mimo jiné zajímavá v tom, že do svého protestu zapojoval i místní židovské občany. Např. hledané lidi někdy ukrýl přímo v budově místní synagogy.

Dále je nutno zmínit ještě partyzánské hnutí, které bylo v této oblasti také. Jedním z míst, kde se mohli dobře skrýt, byly lesy okolo Týniště nad Orlicí, které rovněž patří do okresu Rychnov nad Kněžnou. Zároveň se v této oblasti objevovaly i např. ruské partyzánské skupiny, které s těmi českými navázaly spolupráci.

V rámci této rozsáhlé kapitoly je prostor věnován i situaci v květnu roku 1945. V tomto případě byly využity především vzpomínky pamětníků nebo i tzv. polní deníky, které si někteří velitelé Obrany národa psali.

Poslední část práce je krátce věnována období po roce 1945, přičemž se nezaměřuje na historické události, ale spíše na druhý život odboje v podobě potvrzení o odbojové činnosti.

Těchto potvrzení se nachází velké množství jak ve Státním okresním archivu v Rychnově nad Kněžnou, tak i v Ústředním vojenském archivu v Praze. Pro zmapování bylo vybráno pár příkladů potvrzení. Pro členy Obrany národa tato potvrzení poskytoval Jan Zelený, v každém z nich byla vypsána činnost dotyčného a období, ve kterém se zapojil.

Domnívám se, že hlavní cíl této práce byl naplněn. Pokusila jsem se, v některých případech, podrobně popsat strukturu a fungování protinacistického hnutí v této oblasti. Zaměřila jsem se na jednotlivé skupiny, ale i na místa, kde odboj probíhal. Mnohdy to bylo popsáno z pohledu osob, které se odboje přímo účastnili. To bylo zejména v případech tzv. polních deníků.

Z velké části jsem čerpala především z materiálů ze Státního okresního archivu v Rychnově nad Kněžnou, ale použila jsem i další materiály z jiných archivů.

Osobně si myslím, že míra zapojení lidí z této oblasti, byla opravdu veliká. Téměř v každém městě nebo vesnici byla buď odbojová skupina nebo se zde vytvořil tzv. zvláštní oddíl, to až v roce 1945. Všichni tito lidé riskovali nejen své životy, ale i životy svých nejbližších. I přesto, že se gestapu několikrát podařilo část lidí zatknout a následně uvěznit nebo odsoudit k trestu smrti, protinacistické hnutí dále pokračovalo.

I toto je jedním z období, na které by se nemělo zapomínat a stále by se měla zdůrazňovat statečnost těch, kterým nebyl osud naší země lhostejný.

Seznam pramenů a literatury

I. Prameny

Archivní sbírka dobroušského muzea, *Oddíl XI. Vojenství, Partyzáni 1944-1945*, K74.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Drobné fondy Týniště nad Orlicí, J. M. Sejkora – odboj*, i. č. 298.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Drobné fondy Týniště nad Orlicí, Václav Lochman: Oběti petrovické hájenky*, i. č. 277, 1945.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Drobné fondy Týniště nad Orlicí, Partyzánské úkryty a činnost partyzánů*, i. č. 387, 1945.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Drobné fondy Týniště nad Orlicí, Zbraně pro domácí odboj*, i. č. 269, 1976.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Domácí odboj SV Čech 1938-1943*, i. č. 1339, 2003.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Josef Pancíř, Protifašistický odboj z let 1939-1945 v Dobrušce a v okolí Nového M. n. Met*, sign. C-1338, 1972.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Kronika města Rychnov nad Kněžnou 1939-1940*, sign. C-0729/5.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Kronika města Rychnov nad Kněžnou 1940-1944*, sign. C-0729/6.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Kronika města Rychnova nad Kněžnou 1945-1947*, sign. C-0729/7.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený: Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945*, i. č. 1350, 1967-1969.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Jaroslav Holanec: Vzpomínky účastníka domácího protifašistického odboje*, sign. C-1337, 1974.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jaroslav Zahradník – Činnost KSČ v okrese Rychnov nad Kněžnou v období okupace 1938-1945*, sign. 757, 1965.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jiří Kolouch: Barium v sítích gestapa*, i. č. 1137, 1970.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Antonín Srdínko: Komunistický odboj na Rychnovsku v letech 1939-1945*, i. č. 19. 1976.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Odbojová skupina Barium 1944-1945*, i. č. 958, 1995.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Stanislav Baše – Vzpomínky na okupaci 1939-1945*, i. č. 1305, 1965-1975.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Tajný vysílač Marta – odboj za 2. světové války*, i. č. 993, 1944-1945.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Václav Mach: Miroslav Valenta – odboj za druhé světové války*, i. č. 298, 1972.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Václav Mach: Odbojová činnost Aloise Nováka nar. 1898 v Ohnišově č. p. 131*, i. č. 297, 1972.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Václav Mach: Odbojová činnost Václava Dusílka nar. 1903 v Ohnišově*, i. č. 300, 1972.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Výpis z kroniky města Tutleky – odbojová činnost 1944-1945*, i. č. 423, 1975.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Výpis z kroniky MNV Doudleby nad Orlicí*, i. č. 417, 1975.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Výpis z kroniky obce Dobré – květen 1945 v Dobrém, odboj za druhé světové války 1939-1945*, i. č. 416, 1975.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Výpis z kronik obce Pěčín – odbojová činnost 1939-1945*, i. č. 418, 1975.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Soudobá dokumentace: Manželé Frošovi*, sing.83, 1945-1947.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Soudobá dokumentace, Skupina Barium – odboj Velký a Malý Josef*, sign. 81, 1944-1945.

Vojenský ústřední archiv, *Partyzánské a odbojové hnutí v Československu, Dotazník k odbojové činnosti členů a pomocníků I. československé partyzánské brigády Jana Žižky*, i. č. 445.

Vojenský ústřední archiv, *Partyzánské a odbojové hnutí v Československu, Zpráva o vzniku činnosti partyzánské skupiny ve Vamberku (okres Rychnov nad Kněžnou). Osobní listy členů skupiny*, i. č. 395.

II. Literatura

BRANDES, Detlef. *Exil v Londýně 1939-1943: Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0488-4.

DRAŽAN, Radovan a JUZA, Josef. *Popravení a umučení občané okresu Rychnov nad Kněžnou: 1938-1945*. Rychnov nad Kněžnou: Okresní úřad, 2000. ISBN 80-901757-6-7.

EMMERT, František. *Atentát na Heydricha*. Brno: B4U, c2008. Muzeum české historie. ISBN 978-80-87222-00-3.

EMMERT, František. *Československý odboj za druhé světové války*. Praha: Mladá fronta, 2015. ISBN 978-80-204-3886-7.

FILIP, Zdeněk. *Cesty hrdinů československého zahraničního odboje 1939-1945*. Štítý: Veduta, 2002. ISBN 80-86438-03-1.

GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*. Praha: Naše Vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0935-9.

CHARBUSKÝ, Miloš a KMONÍČEK, Josef. *Život v zatmění: kapitoly z let 1938-1945 ve východních Čechách*. Hradec Králové: Kruh, 1980. 116 s.

JUZA, Josef a PTÁČEK, Josef. *Občané okresu Rychnov nad Kněžnou v zahraničním odboji v letech 1936–1945*. Rychnov nad Kněžnou: Státní okresní archiv, 1993. 214 s.

KAŠPAR, Tomáš. *Výkřik ze zapomnění: cesta vojenského pilota do ilegality*. Praha: Typus Pro Praha, 2014. ISBN 978-80-905815-0-0.

Kol. autorů. *Dějiny a paměť – odboj a kolaborace za druhé světové války*. Praha: CEFRES, 1995. ISBN 80-901759-1-0.

Kol. autorů. *Odboj a revoluce 1938–1945*. Praha: Naše vojsko, 1965. 434 s.

KYNCL, Vojtěch, Jiří PADEVĚT, Kamila CHVOJKOVÁ, Pavel ŠMEJKAL a Adolf VONDRKA. *Ležáky a odboj ve východních Čechách*. Vydání I. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2633-0.

TROJAN, Emil. *Tak přísahali: Partyzánský odboj v Orlických horách v letech 1939-1945*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2001. ISBN 80-86042-42-1.

TROJAN, Emil a Martin VAŇOUREK. *Tak přísahali: partyzánský odboj v českém pohraničí v letech 1939-1945*. Mohelnice: Martin Vaňourek, 2010. ISBN 978-80-902949-4-3.

III. Rozhovor s pamětníkem

Rozhovor vedený autorkou s Tomášem Kašparem dne 26. 2. 2018.

Seznam obrazových příloh

Příloha č. 1: Pomník obětem 1. a 2. světové války – Rychnov nad Kněžnou

Příloha č. 2: Pomník obětem 1. a 2. světové války – Rychnov nad Kněžnou (detail)

Příloha č. 3: Synagoga v Rychnově nad Kněžnou

Příloha č. 4: Synagoga v Dobrušce

Příloha č. 5: Mapa okresu Rychnov nad Kněžnou v době Protektorátu Čechy a Morava

Příloha č. 6: plk. František Kynych

Příloha č. 7: mjr. Jan Zelený

Příloha č. 8: pplk. Rudolf Gaksch

Příloha č. 9: Partyzánský úkryt v lese u Týniště nad Orlicí

Příloha č. 10: Partyzánský úkryt v lese u Týniště nad Orlicí – skladiště zbraní

Příloha č. 11: Pomník manželů Frošových

Příloha č. 12: J. M. Sejkora

Příloha č. 13: Pamětní deska skupiny Barium na Žabkově statku

Příloha č. 14: Pomník skupiny Barium u Slemena

Příloha č. 1: Pomník obětem 1. a 2. světové války – Rychnov nad Kněžnou

zdroj: Soukromý archiv autorky

Příloha č. 2: Pomník obětem 1. a 2. světové války – Rychnov nad Kněžnou (detail)

zdroj: Soukromý archiv autorky

Příloha č. 3: Synagoga v Rychnově nad Kněžnou

zdroj:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Synagoga_v_Rychnov%C4%9B_nad_Kn%C4%9B%C5%BE_nou#/media/Soubor:Synagoga_a_Pol%C3%A1%C4%8Dk%C5%AF_pam%C3%A1tn%C3%ADk_-_panoramio.jpg

Příloha č. 4: Synagoga v Dobrušce

zdroj: Soukromý archiv autorky

Příloha č. 5: Mapa okresu Rychnov nad Kněžnou v době Protektorátu Čechy a Morava

zdroj: Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací*, Antonín Srdínko: *Komunistický odboj na Rychnovsku v letech 1939-1945*, i. č. 19. 1976.

Příloha č. 6: plk. František Kynych

zdroj: Okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený:*

Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945, i. č. 1350, 1967-1969,
s. 21.

Příloha č. 7: mjr. Jan Zelený

zdroj: Okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený:*

Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945, i. č. 1350, 1967-1969,
s. 24.

Příloha č. 8: pplk. Rudolf Gaksch

zdroj: Okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Sbírka badatelských prací, Jan Zelený:*

Odbojové hnutí na okrese Rychnov nad Kněžnou 1939-1945, i. č. 1350, 1967-1969,
s. 20.

Příloha č. 9: Partyzánský úkryt v lese u Týniště nad Orlicí

zdroj: Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Drobné fondy Týniště nad Orlicí*,
Partyzánské úkryty a činnost partyzánů, i. č. 387, 1945, s. 12.

Příloha č. 10: Partyzánský úkryt v lese u Týniště nad Orlicí – skladiště zbraní

zdroj: Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Drobné fondy Týniště nad Orlicí*,

Partyzánské úkryty a činnost partyzánů, i. č. 387, 1945, s. 13.

Příloha č. 11: Pomník manželů Frošových

zdroj:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/07/Pomn%C3%ADk_man%C5%BEl%C5%AF_Fro%C5%A1ov%C3%BDch.jpg

Příloha č. 12: J. M. Sejkora

zdroj: Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, *Drobné fondy Týniště nad Orlicí, J. M.*

Sejkora – odboj, i. č. 298, s. 20.

Příloha č. 13: Pamětní deska skupiny Barium na Žabkově statku

zdroj: <https://synkov-slemeno.cz/w/paravysadek-barium/>

Příloha č. 14: Pomník skupiny Barium u Slemena

zdroj:

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Memorial_of_Operace_Barium#/media/File:Memorial_of_Barium_airstrop_in_Slemeno,_Synkov-Slemeno,_Rychnov_nad_Kn%C4%9B%C5%BEnou_District.jpg